

ירושלים, יולי 1990

פתיחה באש

על-ידי כוחות הביטחון בשטחים

בִּצְלָם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים

ירושלים, יולי 1990

פתיחה באש

על-ידי כוחות הביטחון בשטחים

בִּצְלָם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים

כתבה: רני טלמור

תודה לחברי הנהלת "בצלם", חייכ דדי צוקר, דייר
אדי קאופמן ועויד יהושע שופמן, על עזרתם ועל
הערותיהם.
תודה מיוחדת לחבר ההנהלה, עויד אביגדור פלדמן,
על סיועו הרב בכתיבת דו"ח זה.

בצלם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים
ב'ב'ת'ס'ל'מ' מרכז המידע והלומות האסראת'ילי לחقوق

האנשאן פי האראזי האח'לה

BTSELEM - The Israeli Information Center for
Human Rights in the Occupied Territories

רחוב קרן ה'סוד 18, ירושלים 92149.

טלפון 667274, 02-667271, פקס 02-667946

شارع كيرن ه'סוד 18 القدس 92149

טלפון 667274 / 1 - 02

18 Keren Hayesod St., Jerusalem 92149.

Tel. 02-667271, 667274. Fax. 02-667946

תוכן

5	מבוא
7	ההיבט המשפטי
	הוראות פתיחה באש
10	אש חיה
16	קליעי פלסטיק
17	קליעי גומי
18	השימוש בקליעי פלסטיק ותוצאותיו
19	ירי פלסטיק כענישה ולהרתעה
	שינויים במדיניות הפתיחה באש במהלך האינתיפאדה
22	מידי בקבוקי תבערה
22	מקימי מחסומים
23	רעולי פנים
24	מבוקשים
28	הוראות בעל-פה
28	"נוהל ירי מזורז"
30	אי-בהירות בלשון ההוראות
32	ההוראות והחיילים
34	הוראות פתיחה באש של משטרת ישראל
36	בניגוד להוראות
38	דיווח
39	חקירות והעמדה לדין
44	יישום ההוראות
48	סיכום ומסקנות
51	הערות שוליים
53	נספחים
	א. הרוגים מירי כוחות הביטחון במהלך האינתיפאדה
	1. בחלוקה לחודשים
	2. בחלוקה לנפות
	ב. התכתבות בין "בצלם" לבין דובר צה"ל
	ג. חוות דעת רפואית על פגיעות מקליעי פלסטיק

- ד. חוות דעת רפואית על פגיעות מקליעי פלסטיק
- ה. תצהיר של חייל מילואים
- ו. עדות של חייל מילואים
- ז. הוראות פתיחה באש של משטרת ישראל
- ח. התכתבות בין ח"כ יאיר צבן לבין שר הביטחון
- ט. מכתבו של דובר צה"ל

מבוא

מתחילת האינתיפאדה ועד סוף מאי 1990, נהרגו 630 פלסטינים בשטחים, מהם 138 ילדים מתחת לגיל 16, מירי כוחות הבטחון.^{*} נטילת החיים היא הפגיעה החמורה ביותר בזכויות האדם, בהיות החיים ערך עליון, הן מהבחינה המוסרית והן מהבחינה המשפטית. ההרוגים מירי מהווים את רובם המכריע של ההרוגים בשטחים, ומספרם המוחלט מעורר דאגה רבה. מטרת הדו"ח היא לבחון את מהותן ואת טיבן של הוראות הפתיחה באש הנהגות בשטחים; את השינויים שחלו במדיניות הפתיחה באש במהלך האינתיפאדה; ואת מהותן, טיבן וחוקיותן של יישום ההוראות בשטח. הדו"ח אינו קובע עמדה ביחס לחוקיות ההוראות (שאלה זו עומדת בימים אלה למבחן הבג"צ), ומסתפק בבדיקת ההוראות מן ההיבט האופרטיבי ומההיבט הנורמטיבי.

הדו"ח מתבסס על מידע רב שנאסף מנתוני "בצלם", מכלי התקשורת, מפסקי-דין של הבג"צ ושל בתי-דין צבאיים, מדובר צה"ל, מפרסומים של משרד החוץ, מדו"חות של ארגוני זכויות אדם בין-לאומיים כגון "אמנסטי אינטרנשיונל", "The Lawyers Committee", "Human Rights Watch", מדו"ח מחלקת המדינה של ארצות-הברית, וכיוצא באלה. פנינו לדובר צה"ל וביקשנו להיפגש עם נציגי הפרקליטות הצבאית, על-מנת לכלול בדו"ח את עמדתם. דובר צה"ל היתנה את קיום הפגישה באי-פרסום הדו"ח, בטענה שהנושא הוא בגדר סוביידיצה. "בצלם" לא יכול לקבל עמדה זו**, ולפיכך נאלצנו לוותר על גירסת הפרקליטות. הדו"ח נמסר לדובר צה"ל לתגובה. הדובר שוב היתנה את תגובתו העניינית באי-פרסום הדו"ח. מכתבו מופיע בנספח ט'.

הוראות הפתיחה באש היוו לא אחת נושא למחלוקת – בממשלה, בכנסת, בצה"ל, בתקשורת ובציבור – כאשר הוויכוח מתנהל בין המצדדים בהקלתן לבין הדורשים את החמרתן, וזאת בשעה שההוראות מסווגות ועל כן אסורות בפרסום. "בצלם" אסף מידע ממקורות גלויים ואף רשמיים, והדו"ח מביא את ההוראות לפתיחה באש חיה במלואן, וכן מנסה לשחזר את ההוראות לקליעי פלסטיק.

צה"ל משתמש בסוגי קליעים שונים, אש חיה, קליעי פלסטיק וגומי*** על-פי הנתונים שבידנו, וכפי שמנסה להוכיח הדו"ח, כל הקליעים הללו בעלי יכולת קטלנית. הדו"ח מבצע הפרדה ביניהם רק בחלקיו המציגים את העובדות. פרקי הדו"ח המוקדשים לניתוח העובדות, אינם מפרידים בין הקליעים, שכן "בצלם" מתייחס אל כולם כאל תחמשת קטלנית במידה זו או אחרת.

הדו"ח מנסה לעקוב אחרי הוראות הפתיחה באש החל בניסוחן הכתוב, דרך ההוראות הבלתי-כתובות, יחסם של החיילים ושל שלטונות הביטחון אליהן, ועד לביצוען בשטח, הדיווח על הביצוע, החקירות ותוצאותיהן. הדו"ח מתאר תמונת מצב, שבו כל אלה יחד, יוצרים

אווירה של "אצבע קלה על ההדק", ומאפשרים את ריבוי ההרוגים והפצועים. הדו"ח גם מציג את ההוראות הפתיחה באש של משטרת ישראל כאלטרנטיווה להוראות צה"ל בשטחים.

* בנוסף לאלה נהרגו עוד 34 פלסטינים מידי כוחות הביטחון לא מירי (מכות, כוויות וכד'), 31 נהרגו בשטחים בידי אזרחים ישראלים ו-8 מידי משפטי פעולה.
ראה נספח א' – התפלגות הרוגים מירי כוחות הביטחון על-פי חודשים, גיל, נפת.
** ראה ההתכתבות בנושא בנספח ב'.
*** על הרכב קליעי הפלסטיק והגומי, ראה בפרק "הוראות פתיחה באש".

בחודשים ינואר – אפריל 1990, חלה ירידה משמעותית במספר ההרוגים בשטחים, אם כי מספרם נשאר גבוה. תת-אלוף שמואל צוקר, מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה, הסביר את הירידה הזאת בהקפדה חמורה יותר על פקודות הירי.¹ העובדה שהקפדה על ההוראות מצמצמת את מספר ההרוגים, מהווה אישור אמפירי לרוב מסקנותיו של דו"ח זה.

במהלך חודש מאי האחרון, אחרי הרצח בראשון-לציון וההפגנות ההמוניות שבעקבותיו, עלה שוב מספר ההרוגים באופן משמעותי ועמד על 21 הרוגים ומאות רבות של פצועים. "בצלם" ישוב ויבחן בעתיד אם ההקפדה על הוראות הפתיחה באש תתחדש ומספר הנפגעים יירד, או שמא יימשך המצב החמור המתואר בדו"ח.

ההיבט המשפטי

הוראות פתיחה באש הן ההיתר הניתן לחיילי צה"ל, בהתקיים תנאים מסוימים, להשתמש בנשק המסוגל להרוג או לגרום חבלה חמורה.

הוראות הפתיחה באש אינן ענף משפטי ייחודי. הן ניוזנות מן העקרונות הכלליים בדיני העונשין, העוסקים בנטילת חיים או בגרימת חבלה חמורה מצד אחד, וההגנות המשפטיות שחוקי העונשין מעניקים מצד אחר.

מאז דצמבר 1987, שורר בשטחים מצב שבו אוכלוסיה אזרחית נוקטת בפעולות אלימות של יידוי אנבים ובקבוקי תבערה, וגם רצח של מי שחשודים בשיתוף פעולה עם שלטונות ישראל. עם זאת, השטחים אינם שדה-קרב והנפגעים הם אזרחים, בחלקם נשים וילדים. פעולות חיילי צה"ל בשטחים נתפסות כפעולות של השלטת סדר ולא כפעולות לחימה.

המשפט הבין-לאומי מכיר בדרגים השונים של פעולות לוחמה ושל איזורים שבהם מתרחשת לחימה. המשפט הבין-לאומי מתאים את עצמו לכל דרג ודרג מחד על-פי מידת האלימות הרוויה בו ומאידך על-פי הצורך לשמור על זכויות אזרחים שאינם משתתפים בפעולות איבה.

השטחים, מעצם טבעם העובדתי והמשפטי, שייכים לדרג "שטחים המוחזקים בתפיסה לוחמתית". הדרג הזה מכתוב כללי התנהגות ומיגבלות על הכוח הצבאי. בשטחים, המשפט הבין-לאומי מדגיש במיוחד את זכויות התושבים להגנה על שלומם ועל חייהם. דרגת ההפעלה של כוח צבאי בשטחים אסור לה שתהיה – ואמנם איננה – זהה לזו המופעלת בשדה הקרב.

ערך של הוראות פתיחה באש, כשהן משקפות נאמנה את החוק הנוגע בדבר, שהן מסוימות, לא מעורפלות, ומהוות כראוי את המותר והאסור. הוראות פתיחה באש רחבות מדי, מעורפלות, שאינן משקפות את החוק, יש בהן סכנה שהן מעניקות "רשיון לרצח".

בכל מערכת של דיני עונשין והדיניים הכלליים, קדושת החיים היא ערך עליון. אחד הביטויים לערך החיים הם העונשים הכבדים ביותר המוטלים על מקפחם. גם ערך ביטחון המדינה, הנהנה מהגנה דומה, הוא למעשה הגנה קולקטיבית על חיי תושבי המדינה. חוק העונשין הישראלי הוא המקור והמנסח והמגדיר את מגבלות השימוש בכוח קטלני או חובל. מערכת זו של איסורים, הגנות, היתרים והצדקות, שמקורה בחוק העונשין הישראלי, היא זו המחייבת גם בשטחים. מכך לא משתמעת בהכרח הטענה כי חוק העונשין הישראלי חל בשטחים, אלא שדיני העונשין מבטאים בעניין זה עקרונות אוניוורסאליים, ומנסח הוראות הפתיחה באש הדרוך עצמו על-פיהם וראה אותם במידה רבה בעיני רוחו, כמגדירים את המותר והאסור בתחום זה.

חלוקה עניינית של ההיתר לפתוח באש, תקבץ את ההוראות לשלוש קטגוריות עיקריות:

א. תגובה להתקפה או להתפרעות

ב. נוהל עצירת חשוד בפשע

ג. ענישה או הרתעה

הקבוצה הראשונה של הוראות הפתיחה באש, התגובה בירי על התקפה או התפרעות, משועבדת להגנת הצורך, האמורה בסעיף 22 לחוק העונשין, הקובעת כי בית-המשפט רשאי לפטור אדם מאחריות פלילית, אם יש בידו להראות "שלא נהג כפי שנהג אלא כדי למנוע תוצאות שלא ניתן למנוען בדרך אחרת, ושהיו גורמות חבלה חמורה או פגיעה בגופו, [...] או בגופם [...] של אחרים שהגנתם עליו". ראוי וזכאי להגנת הצורך רק מי "שלא עשה יותר משהיה סביר לעשות לאותה מטרה" וכן "שהרעה שגרם איננה בלתי שקולה כנגד הרעה שמנע". מכאן מופק העיקרון, שהשימוש בנשק הורג או חובל מותר אך ורק כאשר נשקפת לחיילים, או למי שהגנתם מופקדת עליהם, סכנת חיים ממשית ומיידית, ונכשלו האמצעים האחרים למניעת הסכנה.

גם המקור המשפטי לנוהל עצירת חשוד מצוי בפרק הצידיקים וההגנות שבחוק העונשין.

כאמור בסעיף 24 לחוק העונשין (סעיף 125 לחוק השיפוט הצבאי), אין אדם נושא באחריות פלילית למעשה או למחזל בביצוע הדיון, כלומר עשיית מעשה על-פי סמכות כדין לשם מילוי הדיון. נוסח הסעיף אולי אינו מרמז כי הוא המקור לנוהל עצירת חשוד, לולא פרשנותו של בית-המשפט העליון. בפרשת גולד נגד היועץ המשפטי,² פסק השופט אגרנט, כי צידוק זה מתיר שימוש בכוח קטלני כנגד הזולת במקום שהמעצר נדרש בשל עבירה שהיא פשע.

לאחרונה חלה תמורה משפטית מהותית בהלכת גולד, והדברים אמורים בפסק-דינו של בית-המשפט העליון שניתן ביום 8.2.90, ע"פ 486/88, אנקונינה נ. התובע הצבאי הראשי (טרם פורסם). נשיא בית-המשפט העליון, מאיר שמגר, סייג את הלכת גולד בכך שלא בכל מקרה של מעצר חשוד בביצוע פשע יהיה העוצר רשאי להשתמש בכוח קטלני כדי למנוע את התחמקות העציר. לדעת הנשיא, יש לבחון את מהות הפשע שבו חשוד העציר, והשימוש בכוח קטלני יהיה מוצדק רק כאשר נוצר חשש סביר לכך, שאי-נקיטת אמצעי קיצוני של הפעלת כוח קטלני תגרום לתוצאה של סיכון החיים או הגוף מצד מי שמבקשים לעצרו או למנוע בריחתו. הסכנה, יכול שתסתבר ממהות הפשע שבו נחשד העצור, דהיינו פשעים חמורים, או מנסיבות המעצר, בהן יש יסוד סביר להניח שאם החשוד יצליח לחמוק מן המעצר הוא יסכן בעקבות זאת חיי אחרים או יפגע פגיעה חמורה בשלמותם הגופנית. בית-המשפט העליון המליץ למחוקק לקבוע בחקיקה ראשית את הנסיבות בהן מעצר חשוד מתחמק יצדיק שימוש בכוח קטלני ועל-כן לא קבע הגדרות מצוות.

התמורה בפסק-דין גולד היא בכך, שעתה אין מקום להבחנה מכאניסטית בין פשעים לעונות אלא יש לבחון את נסיבות העבירה והמעצר לאור ההשקפה המצדיקה שימוש בכוח קטלני רק כדי להקדים ולמנוע סיכון החיים או הגוף.

באשר לקבוצה השלישית, ירי לצורך ענישה או הרתעה, אין ספק כי ירי כזה הוא אסור ופסול. אין בהוראות הכתובות של צה"ל, על סוגיהן, היתר להשתמש בירי לצורכי ענישה או הרתעה.

אין ספק כי חובת כוחות צה"ל להגן על חיי אוכלוסיית השטחים היא בגדר משפט בין-לאומי מיונהגי, מכוח עצמה ומכוח הכללתה במפורש באמנת האג, שזה מכבר נפסק כי היא חלק מן המשפט המיונהגי. סעיף 46 לכללי האג מחייב את המדינה הכובשת לכבד ולהגן על חייהם של תושבי שטחים מוחזקים.

סעיף 147 לאמנת ג'נווה הרביעית, הנוגעת להגנה על אזרחים, מונה את ההריגה המכוונת כהפרה חמורה של האמנה, החושפת את מבצעה, ואת המדינה שבכלל התנהגותה המאורגנת מתבצעים מעשים כאלה, למערכת החקירה, המשפט וההענשה שהאמנה מטילה על האשמים בהפרות חמורות.

מעשי הרג לא מוצדקים והוצאה להורג ללא משפט, הם בבחינת פשעי מלחמה חמורים, כהגדרתם באמנת בית-הדין הבין-לאומי בנירנברג, המטילים אחריות פלילית חמורה ביותר על מבצעים כמו גם על מי שהורה את ההוראות שאיפשרו עשיית מעשים אלה, או לא מנע בסמכותו את המשך ביצוע הפשעים הללו.

הצורך לדייק בהוראות הפתיחה באש נובע כאמור מכך שניסוחם הרשלני הוא היתר להרוג, אך גם מן העובדה שעצם ההוראות מהוות הגנה לחייל הפועל על-פיהן, כמי שביצע פקודה חוקית. ההגנה תינתן לחייל גם אם ההוראות אינן חוקיות, אך חוסר חוקיותן אינו מגיע לדרגה של "אי-חוקיות בעליל", דהיינו שאין הדגל השחור של אי-חוקיות מתנוסס מעליהן.

מצד אחר, הוראות פתיחה באש בלתי-חוקיות בעליל מעניקות לחייל הגנה מזויפת ומטעה, והוא עלול למצוא את עצמו עומד למשפט צבאי כנאשם בעבירות חמורות של רצח או הריגה על-אף שפעל באופן אדוק על-פי פקודות הפתיחה באש שניתנו לו.

הצבא, 1948

הוראות פתיחה באש

תחמושת חיה

כל חייל המשרת בשטחים מקבל חוברת קטנה ובה מפורטים כללי ההתנהגות החלים עליו, ובכללם הוראות הפתיחה באש (לקליעים חיים). החוברת מסווגת ועל-כן אסורה לפרסום. עם זאת, הן התקשורת והן מסמכי מדינה רשמיים פירטו את ההוראות הללו.

במסמך שפורסם על ידי הקונסוליה הישראלית בניו-יורק¹, פורטו הוראות הפתיחה באש כדלקמן*:

חלק א': פתיחה באש במקרה של סכנת חיים

1. התקפה על כוחותינו באמצעות ירי או חומרי נפץ

(הוראה מס' 23, סעיפים 29-30)

במקרה שכוחותינו או אזרחים מותקפים באמצעות ירי או חומרי נפץ כולל בקבוקי תבערה – יש לפתוח באש על מנת לפגוע לעבר התוקפים בלבד. יש להפסיק את הירי מיד כשפסק הצורך בכך (כגון כאשר התוקף נפגע או הרים את ידיו).

2. פתיחה באש במקרה של סכנת חיים בעת התפרעויות

(הוראה מס' 24, סעיפים 20-28)

אזהרה: הוראה זו חלה רק כאשר כוחותינו או אזרחים מצויים בסכנת חיים. בהתפרעויות שאין בהן סכנת חיים, חלות ההוראות שבחלק ב' "ירי באוויר לפיזור מתפרעים".

א. הסיטואציה

כאשר כוחותינו או אזרחים מותקפים פיסית או כאשר מיידים עליהם אבנים או אמצעים אחרים שאינם ירי, מותר השימוש בנשק רק כאשר נשקפת סכנה ממשית ומיידית לחייהם. הדגשה: שאלה אם שימוש באמצעים שאינם ירי מהווה סכנת חיים ממשית ומיידית תיבחן על-פי נסיבותיו של כל מקרה, כולל היחס המספרי בין כוחותינו לבין התוקפים, תנאי השטח וגילם של התוקפים.

ב. נוהל הפתיחה באש

1) הפתיחה באש תבוצע במידת האפשר על-פי השלבים המפורטים. המעבר משלב לשלב ייעשה רק אם השלב הקודם לא הביא לביטול הסכנה ואם עדיין קיימות נסיבות המתירות פתיחה באש.

2) אלה השלבים:

שלב א'

בטרם יופעל הנשק, ובמידה שהנסיבות מאפשרות זאת, יש לקרוא קריאת אזהרה בערבית: "וויקף וילא ביטחק" (עצור, ולא – אני יורה).

שלב ב'

יריית אזהרה בזווית של 60 מעלות כלפי מעלה.

* מתורגם מאנגלית ככתבו וכלשונו.

שלב ג'

- ירי על מנת לפגוע ברגליים בלבד. בכל מקרה, השימוש בנשק ייעשה רק ב"בודדת", בוהירות מירבית, אך ורק לעבר רגלי התוקף.
- (3) מותר לפתוח באש רק לעבר תוקף מסוים, אשר זוהה כמי שמסכן חיי אדם. יש להזהר לבל ייפגעו אחרים.
- (4) הפתיחה באש תבצע, ככל שהנסיבות מאפשרות זאת, רק על-ידי המפקד.
- (5) יש להימנע ככל האפשר מירי לעבר נשים וילדים.
- (6) כאשר חלפה הסכנה (למשל: כאשר עבר גורם הסכנה) אין להמשיך בירי אלא על-פי נוהל מעצר חשוד כמפורט בחלק ג'.

חלק ב': ירי באוויר לפיזור מתפרעים

(הוראה מס' 23, סעיפים 18-19)

כללי

- (1) לפיזור מתפרעים מותר לירות באוויר בלבד, וזאת רק כאשר מתמלאים כל התנאים הבאים:
הדגשה: לפיזור מתפרעים מותר לירות באוויר בלבד, אסור לירות לעבר מתפרעים.
- נוהל ירי באוויר
- (2) תחילה יש לקרוא למתפרעים להתפור.
- (3) אם המתפרעים לא התפורו, יש להשתמש באמצעים לפיזור התפרעויות העומדים לרשות היחידה מלבד ירי באוויר, כגון: גז מדמיע, כדורי גומי, סילוני מים.
- (4) אם המתפרעים לא התפורו, ומפקד בכיר השתכנע שההתפרעות חמורה ואין דרך אחרת לפיזור המתפרעים, בסמכותו של המפקד הבכיר להורות על ירי באוויר. "מפקד בכיר" – מפקד מרחב, סגן מפקד מרחב, מג"ד, ומפקד פלוגת מג"ב.
- (5) ירי באוויר יתבצע, במידת האפשר, רק על-ידי מפקד הכוח.
- (6) הירי באוויר יהיה בזווית של 60 מעלות וב"בודדת".
- (7) החייל היורה יקפיד שהירי לא יפגע באדם, בבניין או בחפץ.

חלק ג': פתיחה באש כחלק מנוהל מעצר חשוד

(הוראה מס' 26, סעיפים 1-16)

כללי

- (1) הוראות אלה נועדו להגדיר את הפתיחה באש כחלק מנוהל מעצר חשוד, כפי שהוא מבוצע על-ידי חיילי צה"ל במסגרת תפקידם לשמור על ביטחון האיזור.
- (2) אסור לפתוח באש לצורך מעצר חשוד, אלא לפי הוראות אלה.
- (3) הוראות אלה אינן חלות במקרה בו מותקפים כוחותינו באמצעות ירי או באמצעי חבלה (ראה חלק א').

הגדרות

- (4) "חשוד" – כל מי שקיים לגביו חשד סביר שביצע, סייע לביצוע או ניסה לבצע פעילות חבלנית או פשע חמור אחר.
- שים לב: החשד צריך להיות מבוסס על עובדות, מידע או נתונים אמניים, בהתחשב בתנאי המקום והזמן. אין די בחשד סתם, בתחושה או בניחוש.
- (5) "פשע חמור" – רצח, ניסיון לרצח, נשיאה לא חוקית של נשק, חברות בארגון עויין ופעילות בו, ידויו אבנים על אנשים או על כלי רכב כאשר קיים סיכון ממשי והמעצר מתבצע מיד לאחר האירוע, גרימת נזק לרכוש בזדון על רקע לאומני.

יידוי אבנים – שים לב

- א) אסור לפתוח באש על מידי אבנים, אלא כחלק מנוהל מעצר חשוד ורק כאשר יידוי האבנים מהווה סיכון ממשי ומידי.
- ב) סיכון ממשי ייחשב כאשר אבנים נזרקות על רכב נוסע בכוונה לפגוע בו או במקרה של יידוי אבנים בנטיבות אחרות המסכנות חיי אדם – בהתחשב בתנאי השטח, גודל האבנים, היחס המספרי בין התוקפים לבין כוחותינו, וכו'.
- ג) אסור לפתוח באש אלא אם נוהל מעצר חשוד מבוצע מיד לאחר יידוי האבנים. אם החשוד לא נעצר מיד לאחר האירוע, אין להשתמש בנשק לצורך נוהל המעצר.

הדגשים

- 6) לעולם אין לפתוח באש נגד חשוד בעבירה "רגילה", כגון סירוב להזדהות, גניבה, הברחה וכו'. בשום אופן אין לפתוח באש לעבר אדם שאינו מציית לפקודה לעצור ובורח, אלא אם הוא חשוד על-פי ההגדרות של סעיף 4 לעיל.
- 7) פתיחה באש תבצע רק כאמצעי אחרון למעצר חשוד ורק משנשלו כל האמצעים האחרים.
- 8) יש להימנע מפתיחה באש בנסיבות בהן יש סכנה שאנשים אחרים יכולים להיפגע.
- 9) יש להימנע מפתיחה באש לעבר ילדים מתחת לגיל 14 ולעבר נשים.
- 10) הירי יתבצע, במידת האפשר, רק על-ידי מפקד הכוח.
- 11) גם בנסיבות בהן אין כל דרך אחרת לעצור את החשוד, ישקול המפקד אם יש צורך לפתוח באש, בהתחשב בנסיבות האירוע.
- 12) בכל מקרה בו נפגע אדם כתוצאה מירי, עליך לוודא מתן טיפול רפואי.
נוהלי השימוש בנשק
- 13) תחילה, נסה ללכוד את החשוד ללא שימוש בכוח. אם החשוד מתנגד למעצר, מותר להשתמש בכוח סביר כדי להתגבר על התנגדותו. "כוח סביר" מוגדר ככוח שבו היה משתמש אדם סביר באותן נסיבות כדי לבצע את המעצר, נוכח התנגדותו של החשוד או ניסיונו לברוח.
- 14) אם החשוד לא נלכד או אם ברח לאחר שנלכד, מותר להשתמש בנשק על-פי השלבים הבאים. מעבר משלב לשלב יתבצע רק אם השלב הקודם לא הביא לעצירת החשוד.
- 15) שלבי הפתיחה באש הם אלה שפורטו בחלק א' (פתיחה באש במקרה של סכנת חיים בזמן התפרעות, סעיף 2ב').

חלק ד': פתיחה באש כחלק מנוהל עצירת רכב חשוד

(הוראה מס' 26, סעיפים 17-36)

כללי

- 1) הוראה זו נועדה להגדיר את הפתיחה באש כחלק מנוהל עצירת כלי רכב במחסום או לא במחסום על-ידי חייל צה"ל, במסגרת תפקידו לשמירת ביטחון האיזור.

פתיחה באש במחסומים לעבר רכב חשוד

(הוראה מס' 26, סעיפים 17-28)

שים לב: הנוהל חל בכל מקרה שיש חשד סביר שהעילה לפריצת המחסום קשורה לעבירה שיכולה לסכן את ביטחון האיזור על-ידי גורמים עוינים.

הגדרות

- 2) "רכב חשוד" – בפרק זה, רכב שאינו מציית לפקודה לעצור במחסום של צה"ל או של כוחות הביטחון או רכב שמנסה לפרוץ או לעקוף מחסום כזה.
- 3) "מחסום" – אמצעי שמשמש לחסימת כביש/דרך ושטרתו פיקוח, שליטה ובקרה

על תנועת כלי רכב (המחסום יכול להיות קבוע או זמני, בעקבות אירוע או התראה מודיעינית).

הדגשות

- 4 אסור לפתוח באש על רכב חשוד אלא כאמצעי אחרון לעצור את הרכב ורק לאחר שנכשלו כל האמצעים האחרים.
 - 5 יש להימנע מפתיחה באש לעבר רכב חשוד אם קיים חשש לפגיעה בבני אדם או ברכוש המצויים בסמוך.
 - 6 אין לפתוח באש אם ברור שיש נשים ו/או ילדים ברכב.
 - 7 אסור לפתוח באש לעבר רכב שאינו מצויית לפקודה לעצור אלא אם המחסום מוצב במקום בולט, מואר בלילה ולפניו מוצבים שלטים ברורים, כך שכל נהג יכול להבחין בו ממרחק שיאפשר לו להאט ולעצור לפני המחסום.
 - 8 גם במקרה שאין כל דרך אחרת לעצור את הרכב החשוד, ישקול המפקד האם נחוץ באמת לפתוח באש, בהתחשב בכל נסיבות האירוע.
 - 9 במידת האפשר, רק המפקד יפתח באש.
 - 10 בכל מקרה בו נפגע אדם כתוצאה מהירי עליך לוודא מתן טיפול רפואי.
- נוהל השימוש בנשק

- 11 תחילה יש לנסות לעצור את הרכב באמצעות סימני ידיים המורים לו להאט ולעצור. בשעת חשיכה יש לסמן בעזרת פנס.
- 12 אם הרכב לא עצר מותר לפתוח באש לעבר הגולגלים, בהתאם לשלבים הבאים. מעבר משלב לשלב ייעשה רק אם השלב הקודם לא הביא לעצירת הרכב.
- 13 אלה השלבים:
שלב א': קריאה רמה בערבית על הכוונה לפתוח באש: "וויקף ווילא ביטחאק" (עצור, ולא – אני יורה).
שלב ב': ירי אזהרה ב"בודדת", בזווית של 60 מעלות כלפי מעלה. (יש להקפיד שהיריה לא תפגע באדם, במבנה או בחפץ המצויים בסמוך לרכב החשוד).
שלב ג': ירי מכוון ב"בודדת" לעבר גולגלי הרכב עד לעצירתו. יש להפסיק את הירי מיד כשפסק הצורך בכך (כגון, כאשר הרכב החשוד נעצר).
אם נוסעי הרכב החשוד נמלטים יש לעצורם על-פי נוהל מעצר חשוד (ראה חלק ג' להוראות אלה).

פתיחה באש לעבר רכב חשוד לא במחסום

(הוראה מס' 26, סעיפים 29-56)

כללי

- 14 הוראות אלה באות להגדיר את הנוהל לפתיחה באש במצבים בהם יש צורך לעצור רכב חשוד שלא באמצעות מחסום, למשל במהלך מירדף ברכב כוחות הביטחון.

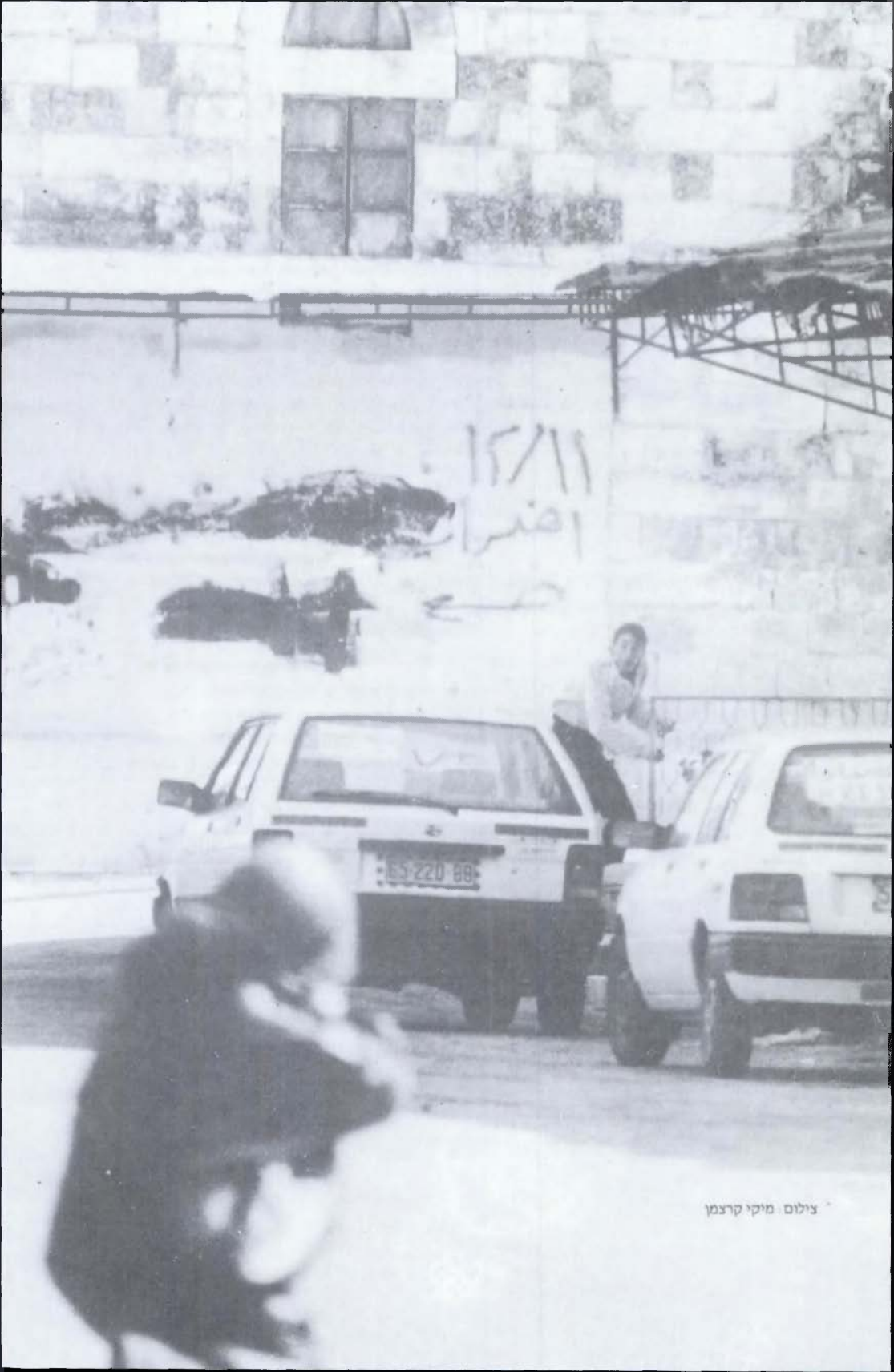
הגדרות

- 15 "רכב חשוד" – בפרק זה, רכב שיש יסוד סביר להניח שהנוסע/הנוסעים בו היה/היו מעורבים בפעילות חבלנית או בפשע חמור אחר או הוא/הם נמצאים בדרך לפעילות כזאת. שים לב: נוהל זה חל בשעה שקיים חשד המבוסס על עובדות, על נתונים או על מידע אמין, בהתחשב בנסיבות האירוע. אין די בחשד סתם, בניחוש או בתחושה.

הדגשות

- 16 ההדגשות בפרק העוסק בפתיחה באש במחסומים חלות גם כאן, תוך לקיחה בחשבון שפתיחה באש לעבר רכב לא במחסום דורשת זהירות יתר.
- 17 מכיוון שלא מדובר במחסום מסודר, יש להשתמש בכל האמצעים כדי לסמן לנהג באופן

- ברור שעליו לעצור את הרכב החשוד.
- (18) אפשר לבצע פתיחה באש רק לאחר שמוצו כל האמצעים האחרים ויש יסוד סביר להניח שנהג הרכב התעלם במתכוון מהפקודה לעצור את רכבו.
- (19) אסור לפתוח באש (לא במחסום) לעבר רכב חשוד אלא אם התמלאו התנאים הבאים:
- (א) הרכב החשוד זוהה בוודאות.
- (ב) כל הצעדים האפשריים ננקטו כדי שנהג הרכב החשוד יזהה כי כוחות הביטחון מסמנים לו לעצור.
- (ג) רכב המבצע מירדף יזהה את עצמו באמצעות פנס מהבהב וצפירה.
- (20) נוהל השימוש בנשק הוא אותו נוהל החל לגבי פתיחה באש במחסומים (ראה סעיפים 11-13 לפרק זה).

צילום: מיקי קרצמן

קליעי פלסטיק

באוגוסט 1988 הוכנסו לשימוש קליעי הפלסטיק, שהם תחמושת בקוטר 5.56 מ"מ ומורכבים מאבץ, זכוכית וכ-10% פלסטיק. הקליעים אמורים להיות קטלניים בטווח שמתחת ל-70 מטר ולגרום לפציעה בטווח העולה על זה.

גם הוראות הפתיחה באש לקליעי פלסטיק מסוגות ואסורות לפרסום. עם זאת, חלקים שונים מההוראות התפרסמו פעמים רבות בכלי התקשורת וכן בתצהיר תשובה, שנתן האלוף אהוד ברק לבג"צ, בעקבות עתירה שהגישה עו"ד פליציה לנגר. אספנו את כל המקורות הגלויים הללו,⁴ וניסינו לשחזר את הוראות הפתיחה באש לקליעי פלסטיק.

1. קליעי הפלסטיק מיועדים להתמודדות עם התפרעות אלימה המלווה בידיוי אבנים, לרבות הפצים קרים אחרים, גם במצבים בהם לא נישקפת לכוח סכנת חיים.
 2. השימוש בפלסטיק מותר, כפוף למגבלות השימוש באמצעי זה:
 - א. במקרה של התפרעות אלימה, המלווה בידיוי אבנים וחפצים קרים אחרים. "התפרעות אלימה" פירושה: התפרעות הכוללת פעילות של שלושה אנשים או יותר, ובכללה ידיו אבנים או אמצעים קרים אחרים, על-ידי אחד או רבים, בכוונה לפגוע באדם או ברכב נוסע.
 - ב. במקרה של ידיו אבנים או אמצעים קרים אחרים, על-ידי אחד או רבים, בכוונה לפגוע במקרה שהמשתתפים ב"התפרעות האלימה" מזוהים על-ידי החיילים ונראים נמלטים, מותר לפעול במסגרת נוהל עצירת חשוד המקובל: אזהרה מפני ירי, אם החשוד לא עוצר – יריה באוויר, אחר-כך יריה לרגלי החשוד.
 3. הוראות הפעלת הנשק:
 - א. יש לירות באוויר על-מנת להזהיר.
 - ב. אם לא התפורו המתפרעים, ניתן לירות קליעי פלסטיק על-ידי מי שהוסמך לכך.
 - ג. הסמכות להורות על ביצוע ירי פלסטיק נתונה בידי של מפקד בלבד, והירי יכול להתבצע אך ורק על-פי פקודתו, ובפיקוחו.
 - ד. גם במקום בו התקיימו כל הנסיבות המאפשרות שימוש בקליעי פלסטיק, חובתו של המפקד לשקול אם יש מקום לעשות כן, בהתחשב בכל נסיבות האירוע.
 - ה. רשאי לירות רק מי שעבר הסמכה לירי בקליעי פלסטיק.
 4. הוראות בטיחות:
 - א. אין לירות ממרחק הנופל מ-70 מ' והעולה על 110 מ'.
 - ב. החייל יכוון נשקו בזהירות ובדייקנות מירבית, לפגיעה מתחת לברך בלבד. במקום בו לא ניתן, בשל תנאי השטח או נסיבות אחרות, לכוון את הנשק לפגיעה מתחת לברך – חל איסור ירי.
 - ג. יש להימנע מירי מכוון לעבר ילדים מתחת לגיל 16 ולעבר נשים.
 - ד. יש להימנע ככל הניתן מירי, כאשר קיימת סכנה כי אנשים אחרים ייפגעו ממנו.
 - ה. חל איסור לירות לעבר קהל אלא אך ורק מתחת לברך של אדם מסוים.
 - ו. ירי בשעות הלילה מותר לקצינים בלבד.
 5. בכל מקרה בו נפגע אדם מירי, יש לוודא מתן טיפול רפואי לנפגע.
- כן מפרטות ההוראות את האיפוס המיוחד שחייב הנשק לעבור בטרם ישתמשו בו לירי קליעי פלסטיק.

קליעי גומי

בשימוש צה"ל נמצאים כמה סוגים של קליעים, המוגדרים "קליעי גומי". סוג אחד מורכב מגולת גומי קשיח בקוטר סנטימטר אחד, סוג אחר הוא גולת מתכת בקוטר סנטימטר אחד, המצופה בשכבת גומי בעובי מילימטר. עוד שני סוגים של קליעי גומי, הם גלילים שמשקלם 15 גרם, במרכזם גוש מתכת עטוף בשכבת גומי קשיח. הקליעים הללו נורים בצורות שונים, חלקם באמצעות מיכל וחלקם מקנה הרובה.

אין בידינו מידע מספיק על הוראות הפתיחה באש לקליעי גומי, אך ידוע שבהיותם מסווגים כבלתי חדירים לגוף וכלא-קטלניים, הם מותרים בירי מטווח קרוב. קליעי הגומי נמנים בין האמצעים שיש למצות אותם לפני פתיחה באש, ואפילו לפני ירי באוויר, וכמוהם כגו מדמיע.

בידי "בצלם" נתונים על הרוגים ופצועים רבים כתוצאה מירי קליעי גומי, בעיקר מקרים של ילדים שאיבדו אחת מעיניהם. לאחרונה פרסם ח"כ דדי צוקר, כי בידי צה"ל קליעי גומי בעלי מהירות לוע גבוהה מבעבר, וכי קליעים אלה גרמו בשלושת החודשים האחרונים למותם של לפחות שישה ילדים בין הגילים 10-16.⁵

כאמור במבוא, "בצלם" מתייחס לכל הקליעים הללו כבעלי יכולת קטלנית. הרוגי הירי בשטחים, שמוזכרים בדו"ח זה, נפגעו מכל סוגי הקליעים האלה.

השימוש בקליעי פלסטיק ותוצאותיו

כאשר הוכנסו לשימוש קליעי הפלסטיק, אמרו שר הביטחון, הרמטכ"ל וגורמים ביטחוניים אחרים, כי מטרתם היא לצמצם את מספר ההרוגים. קליעי הפלסטיק, כך נאמר, אינם קטלניים בטווח שמעל 70 מטרים ועל כן אסורים בשימוש בטווח קצר מזה. "מטרת השימוש בקליעי פלסטיק היא למנוע הרוגים", כך צוטט הרמטכ"ל בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת.⁶ שר הביטחון הרחיק לכת ובהצדיקו את השימוש בכדורי פלסטיק לפיזור הפגנות בשטחים אמר "למתפרעים יש כיום יותר נפגעים – וזאת המטרה שלנו".⁷ גם הרמטכ"ל וגם השר הדגישו בדבריהם כי השימוש בקליעי הפלסטיק מותר רק בטווח שלמעלה מ-70 מטר ורק לעבר הרגליים, ובהתקיים שני התנאים האלה הקליעים אינם קטלניים.

אלא שמהעובדות בשטח עולה תמונה שונה, וקליעי הפלסטיק, בניגוד להצהרות, גרמו להרוגים רבים ולנפגעים רבים עוד יותר באברי גוף שמעל לברכיים. בינואר 1989 הודיע דובר צה"ל כי מתוך 288 הרוגים בשטחים, 47 איש נהרגו מכדורי פלסטיק. תא"ל לפיד הוסיף כי זהו "מספר זעום" לנוכח העובדה שעשרות אלפי אנשים מעורבים במהומות, ואמר כי רבים מהנפגעים נהרגו מפני שהחייילים אינם צלפים טובים.⁸

מאחר שקליעי הפלסטיק נכנסו לשימוש רק באוגוסט 1988, יש להשוות את המספר, שבו נקב דובר צה"ל, עם מספר ההרוגים מאז אוגוסט ולא עם מספרם מאז פרוץ האינתיפאדה. ואכן, מספר ההרוגים מירי בין אוגוסט '88 לינואר '89 היה 96, ולפיכך מייצג "המספר הזעום", שעליו דיבר תא"ל לפיד, כמעט 50% מההרוגים בתקופה זו, שנהרגו כתוצאה מירי קליעי פלסטיק.

בנייר שכתרתו "נתוני התקוממות", נכון ל-2 במארס 1990, אומר דובר צה"ל כי עד כה נהרגו 128 "תושבים מקומיים" על-ידי כדורי פלסטיק.⁹ מאז אוגוסט 1988 ועד סוף פברואר 1990 נהרגו, על-פי נתוני "בצלם", 375 פלסטינים כתוצאה מירי כוחות הביטחון. מכאן שכ-35 אחוז מההרוגים נפגעו מירי קליעי פלסטיק.

בחוות דעת רפואית, קובע ד"ר יצחק וינוגרד,¹⁰ בין השאר, כי:

אני בדעה שקליעי הפלסטיק הוא בעל יכולת קטלנית מיידית בירי מטווחים קצרים. בירי מטווחים של למעלה מ-70 מ' יש פוטנציאל לפגיעה קטלנית מאוחרת (מספר ימים לאחר הפגיעה), כתוצאה מהתפשטותו של זהום מקומי ויצירת זהום כללי שבהעדד טיפול יחודי מסתיים באחוז תמותה גבוה.

בחוות דעת אחרת, של ארבעה רופאים, פרופ' עמנואל תיאודור, ד"ר רלף גוגנהיים, ד"ר אחמד טיבי וד"ר אלי ריכטר,¹¹ אשר ביקרו בבית-החולים אל-איתיחאד בשכם, שבו אושפזו רבים שנפגעו מקליעי פלסטיק, קובעים הרופאים כי:

יש ביכולתו של קליעי הפלסטיק לחדור כל ריקמה. גם אם פגיעת הפלסטיק פחות חמורה מן הפגיעה הנגרמת מן הקליעים הרגילים, זוהי עדיין פגיעה חמורה מאוד. הקליעי מסוגל לפגוע באברים הפנימיים וכפי שאירע במקרים שאושפזו בבית-החולים "איתיחאד" פגע הקליעי בכבד, במעינים, בטחול ובכלי הדם. למותר לציין שפגיעה כזו עלולה להיות קטלנית.

במאמר ב"ידיעות אחרונות", כותב רון בן-ישי:¹²

קליעי הפלסטיק הוא תחמושת לכל דבר. אי-אפשר לירות אותו בצרורות, אבל מטוח קרוב, פחות מ-30-40 מטרים, הוא קטלני בהחלט. העובדה שהוא מתפצל בפגיעה הופכת אותו למסוכן במיוחד בעת פגיעה באברים חיוניים, בראש למשל. משום כך הותר השימוש בקליעי הפלסטיק רק לקצינים שהוכשרו לכך במיוחד וניתנה להם הוראה לכוון רק לעבר פלג הגוף התחתון.

אבל לשטח יש דינמיקה משלו. גם הקצינים הממושמעים ביותר הם רק בני אדם. הלחיצה על ההדק אינה נעשית בתנאי מעבדה. הן היררה והן מיידה האבן המשמש

לו למטרה, נעים ומחפשים מסתור. מתכופפים, רצים, נכשלים באבן, נופלים. קשה בתנאים כאלה לאמוד טווח, ופגיעה בגפיים התחתונות היא לעיתים משימה בלתי אפשרית. למי שמסתכל דרך הכוונת, הרובה הטעון בפלסטיק, כמו האבן, הוא שסתום לפריקת תיסכול וזעם ולא אחת קורה שאין שום כוונה להתאמץ ולכוון. פסיכולוגית, היחס לקליע הפלסטיק אינו כמו אל תחמושת מתכת ולכן גם אין כמעט עכבות. יורים בלי לעשות חשבון. אחרי הכל זה אינו אמור להרוג. אבל זה הורג, והמתים מחוללים מהומות נוספות וחוזר חלילה.

האחוז הגבוה של הרוגים כתוצאה מירי קליעי פלסטיק, וחווות הדעת של הרופאים, מצביעים בבירור על כך, שהקליעים האלה הם נשק קטלני לכל דבר. השילוב של קליעים קטלניים עם הוראות המיועדות לירי קליעים לא-קטלניים, מקל מאוד את הלחיצה על ההדק ומעלה את מספר ההרוגים והנפגעים.

ירי קליעי פלסטיק כענישה ולהרתעה

מעבר לתוצאות הקטלניות של קליעי הפלסטיק, נראה, שבניגוד למטרתם המוצהרת, הם משמשים לענישה ולהרתעה. באוקטובר 1988, כתב השופט בדימוס עלי נתן, יו"ר הנהלת האגודה לזכויות האזרח, ליועץ המשפטי לממשלה, יוסף חריש, בין השאר:¹³

ראשית, כדורי הפלסטיק אינם משמשים תחליף פחות קטלני לאש חיה [...] שנית, מדברי שר הביטחון ניתן להסיק – גם אם לא זו היתה כוונתי – כי הירי בכדורי פלסטיק נועד, בין השאר, לצרכי ענישה או הרתעה. המילים "במספר אירועים דומה לעבר, יש יותר נפגעים. זו בדיקת המטרה שלנו..." מצביעות בבירור על מגמה זו. לא יכול להיות ספק כי פתיחה באש לשם הרתעה היא מעשה בלתי חוקי.

חייל מילואים, עמי דר, ששירת באיזור שכם בינואר 1989, כתב ב"גירוזלם פוסט":¹⁴ ההוראות שניתנו בעניין זה [של ידוי אבנים] היו ברורות ומפורשות: כל תקרית של ידוי אבנים צריכה להסתיים או במעצר או במיידה-אבנים עם כדור פלסטיק ברגלו. עם זאת, עלינו לעשות הכל כדי לא להרוג אף אחד.

[...] אף אחד מ-17 הצעירים שבהם ירינו, לא נורה מתוך הגנה-עצמית. כולם נורו כעונש על שידו אבנים. [...] ירינו במתכוון ב-17 בני-אדם שמעולם לא סיכנו אותנו.

ב-16.5.89, לאחר שירות בן חודש ימים בבית-סחור ובטול-כרם, נתן סמל-ראשון במילואים יואב עברון תצהיר לעורך-הדין אביגדור פלדמן, ובו הוא אומר:¹⁵ מטרת תצהיר זה להראות שהשימוש בכדורי פלסטיק כיום אינו הכרחי, נעשה הרבה פעמים בניגוד להוראות ויוצר חוסר בהירות ביחידות.

בהמשך, מצהיר עברון, בין השאר, כי:

המטרה ההתחלתית היתה ירי כלפי מסיתים ומארגני הפגנות. בשטח התבצע הירי כלפי כל זורק אבנים בהפגנה מאורגנת מכיוון שבלתי אפשרי לזהות מסיתים. [...] תנאי ההיתקלות בדרך-כלל הם שטח בנוי וטווח קטן מ-70 מטר. אי לכך ירי הפלסטיק מתבצע הרבה פעמים בניגוד להוראות.

ב-23 בינואר 1989, פנה חי"כ אמנון רובינשטיין לשר הביטחון וליועץ המשפטי לממשלה, בעקבות שיחה שהיתה לו עם קצין במילואים ששירת ברצועת עזה.¹⁶ בין השאר, כותב חי"כ רובינשטיין כי, לדברי הקצין, כבר בראשית אוקטובר '88 קיבלה יחידתו הוראה מפי אלי"מ, מפקד הגזרה הדרומית ברצועת עזה, לפיה יש לירות בכדורי פלסטיק במסיתים בעת הפגנות. לא נדרש, לפי הוראות אלה, שתהיה נשקפת סכנה כלשהי לחיילים על-מנת שיהיו רשאים לירות בכדורי פלסטיק. כמו כן, לא נדרש להפעיל, לפני הירי, את נוהל עצירת חשוד או למצות את האמצעים האחרים, חמורים פחות. שעמדו לרשות הכוח.

הקצין העיד שה"השתלמות" (המרכאות במקור) לשם השימוש בכדורי הפלסטיק נמשכה למעשה כ-30-40 שניות, ובמסגרתה היה עליו לירות 3 כדורים בלבד. לדברי הקצין, כאשר משתמשים ברובה M16, אין כל אפשרות להבטיח שהירי, המתבצע ממרחק של 70 מטר, יהיה מכוון דווקא לחלק התחתון של הגוף, כפי שנאמר בהוראות, מה גם שכדורי הפלסטיק קלים יותר מהכדורים הרגילים והפגיעה בהם היא פחות מדויקת.

ח"כ רובינשטיין מוסיף ואומר:

לבסוף אמר לי הקצין שבמקרים רבים מעדיפים החיילים לירות בכדורי פלסטיק במקום לעצור את החשוד, כדי לחסוך לעצמם את הטירחא הכרוכה בהתיצבות לשם מתן עדות בענינו – התיצבות הנדרשת מהם במקרים רבים לאחר סיום שירות המילואים.

מכל התיאורים האלה עולה תמונה עגומה ביותר של שימוש רחב, פזיז וקל דעת באמצעי קטלני, שגרם בתקופה האחרונה למקרים רבים של מוות ופציעות קשות. שימוש כזה עומד בניגוד מוחלט לכל נורמה משפטית בחברה נאורה.

על כך השיב שר הביטחון לח"כ אמנון רובינשטיין כי הוראות השימוש בקליעי הפלסטיק עומדות במבחן החוק ויש להן תוקף משפטי מלא.¹⁷

מבלי להכנס לתוכן של ההוראות, ניתן לציין כי קליעי הפלסטיק נועדו בראש ובראשונה להביא לפיזור התפרעויות אלימות המלוות בידוי אבנים. למותר הוא לציין כי ניתן לעשות שימוש בקליעים אלה גם כאשר נתונים חיילינו בסכנת חיים, אולם אין זה תנאי מוקדם והכרחי להפעלת אמצעי זה.

בתגובה על דברים אלה של שר הביטחון, כתב ח"כ רובינשטיין לשר המשפטים:¹⁸ בעיני קביעה זו היא חמורה ואינה עולה לדעתי בקנה אחד עם עקרונות בסיסיים החייבים לחול בחברתנו. יש כאן היתר להשתמש, כנגד מפירי סדר בלתי ממושגים, גם כשאינם מסכנים את חיילי צה"ל, בנשק שהוכח כקטלני, שהפיל עד כה עשרות חללים וגרם למספר רב של פציעות קשות.

ח"כ רובינשטיין ביקש משר המשפטים להבהיר את עמדתו בעניין זה, אך לא נענה.

סיכום

1. נראה שבשל ההצהרות הרבות כי קליעי הפלסטיק איננו קטלני, משתמשים בו החיילים בחופשיות יתר ואינם מתייחסים אליו כאל אש חיה.
 2. הוראות הפתיחה באש מתירניות בהרבה מאלה המתייחסות לקליעים חיים והחיילים לא צריכים להימצא בסכנת חיים כדי לירות על-מנת לפגוע. יתרה מזאת. קליעי הפלסטיק משמשים לענישה ולהרתעה.
 3. נראה שההוראות בעל-פה לא תמיד תואמות את ההוראות שבכתב, והירי מתבצע לעתים תכופות ללא אזהרה.
 4. קליעי הפלסטיק, בניגוד להצהרות, קטלני גם בטווח שמעל 70 מ'.
א:
 5. חיילים יורים קליעי פלסטיק בניגוד להוראות, מטווח הקצר מ-70 מ'.
חיילים יורים קליעי פלסטיק בניגוד להוראות, לא רק ברגליים.
א:
 6. ההוראות המתירות ירי פלסטיק מטווח העולה על 70 מטר ורק לעבר הרגליים, אינן אפשריות לביצוע בשטח, ושלטונות הביטחון הפקידו בידי החיילים כלי שאינם יכולים להשתמש בו מבלי לעבור על החוק.
6. לאור הנתונים על הרוגים מקליעי פלסטיק, יש להתייחס אליהם כאל אש חיה לכל דבר, להתיר את השימוש בהם רק במקרה של סכנת חיים ממשית ומיידית, או להוציאם משימוש.

השינויים שחלו במדיניות הפתיחה באש במהלך האינתיפאדה

בפגישה שהתקיימה ב-4.3.90 בין אנשי הפרקליטות הצבאית לבין אריק גולדשטיין מה-Human Rights Watch ונעמה ישובי מ"בצלם", אמר התובע הצבאי הראשי, אלי"מ פינקלשטיין, כי הוראות הפתיחה באש שנהגו לפני האינתיפאדה הן אותן הוראות הנהוגות עכשיו. גם האלוף אהוד ברק, בתצהירו לבג"צ 66/89, קבע כי "מאז תחילת האירועים בשטחים לא שונתה אף לא אחת מהוראות הפתיחה באש חיה." ואכן נראה כי לא חל שינוי בהוראות הכתובות. עם זאת, אין ספק שחלו שינויים במדיניות הפתיחה באש, וחלה הרחבה של תחולת ההוראות הקיימות.

להלן שינויים שחלו במדיניות הפתיחה באש כלפי מי שמבצעים פעולות שונות במסגרת ההתקוממות.

מיידו בקבוקי תבערה

באמצע ינואר 1988 נמסר בתקשורת כי אין מתייחסים עוד אל מיידו בקבוקי תבערה כאל מיידו רימונים, כדי לצמצם את השימוש בנשק.¹⁹ חודשיים אחר כך נמסר כי הוראות הפתיחה באש על משליכי בקבוקי תבערה שונו, ומעתה רשאים חיילים לירות במטרה לפגוע באנשים שיוזוהו בבירור כמי שהשליכו בקבוקי תבערה.²⁰

במסמך של משרד המשפטים, מינואר 1990, המהווה נוסח תשובה אחיד לכל הפונים אליו בשאלות לגבי "ירמת הכוח המופעלת על-ידי צה"ל בעת ההתפרעויות בשטחים המוחזקים"²¹ נאמר, בין השאר, כי:

בתחילת האינתיפאדה ניתנו פקודות לא לירות לעבר מיידו בקבוקי תבערה. המתפרעים ניצלו את ההוראה הזאת והגבירו את השימוש בנשק זה. כתוצאה מכך גדל מספר הנפגעים בקרב חיילי צה"ל ואזרחים ישראלים. כתגובה, היה צורך לחזור לנוהלים של לפני האינתיפאדה ולהתייחס לבקבוקי תבערה כאל נשק חם.

מקימי מחסומים

בינואר 1989, אמר הרמטכ"ל, דן שומרון כי "מותר לירות במי שגורם לסיכון של ממש ואחר הסיכונים, למשל, הוא הנחת מחסומים".²² במשפט, שהתנהל בבית-הדין הצבאי בפקוד צפון, נגד סמל שהואשם בכך שבספטמבר 1988 ירה שלא בהתאם להוראות הפתיחה באש, וכתוצאה מכך נהרג תושב שכס, עדן חנאפה, העיד סגן-אלוף, מג"ד בגולני. הסא"ל אמר כי בעת שירותו בשטחים היה נהוג לירות לעבר רגליהם של מקימי מחסומים גם בעת מנוסתם, אם היה חשש שהם זוממים פיגוע חבלני, כמו זריקת בקבוק תבערה. עם זאת הדגיש, שאסור היה לירות כדי להרוג אלא כדי לתפוס את החשוד.²³

ואמנם, בפסק-הדין שזיכה את הנאשם, קבעה השופטת, אלי"מ נילי פלד:

למרות מותו המצער של תושב שכס, הגיע בית-הדין למסקנה שסמל יוחנוף פתח באש לפי הסעיף בהוראות פתיחה באש, לפיו חשוד מוגדר כמי שקיים יסוד סביר להניח שהיה בדרך לפיגוע חבלני. מטרת המארב היתה ללכוד זורקי בקבוקי תבערה, ועל כן אם הקימו ארבעת המקומיים מחסומי אבנים, ניתן היה לחשוד שיעשו כן.

אלפי מחסומים בשטחים הוקמו רק כדי לשבש תנועת כלי-רכב צבאיים, ולמנוע כניסתם ליישובים. ההנחה שמניחי מחסומים מתכוונים לחזור ולהשליך בקבוקי תבערה, או לסכן חיים בדרך אחרת, אין לה על מה שתסמוך.

יתירה מזאת. היתר זה סותר את הסעיף בהוראות הפתיחה באש, המתיר הפעלת "נוהל

מעצר חשוד" רק על מי שחשוד בביצוע פשע חמור, וסותר את הכלל הקבוע גם הוא בנוהל מעצר חשוד, על-פיו החשד צריך להיות מבוסס על עובדות, מידע או נתונים אמין, בהתחשב בתנאי המקום והזמן. אין די בחשד סתם, בתחושה או בניחוש. ההנחה כי מקימי מחסומי אבנים יהיו מעורבים גם בזריקת בקבוקי תבערה, אינה יותר מניחוש לא מבוסס, דעה קדומה או שיפוט מוקדם על-פי תחושה. קשה על-כן לבאר כיצד מתיישב פסק-דינה של השופטת יילי פלד עם הוראות הפתיחה באש הנהוגות בצה"ל.

רעולי פנים

ביוני 1989 פורסם כי מעתה יוכלו כוחות צה"ל לפתוח באש נגד רעולי פנים על-פי נוהל מעצר חשוד. ההחלטה התקבלה תחילה לגבי רצועת עזה, ואחר-כך גם בגדה המערבית. בעקבות הפרסומים, פנתה עו"ד נטע זיו-גולדמן, מהאגודה לזכויות האזרח, לפרקליט הצבאי הראשי, הביעה את הסתייגות האגודה מההוראות החדשות וביקשה הבהרה לגבי נוהלי פתיחה באש כלפי רעולי-פנים.²⁴

הפרקליט הצבאי הראשי, תא"ל אמנון סטרשנוב, השיב לעו"ד זיו-גולדמן:²⁵ ההחלטה לאפשר שימוש בירי בקליעי פלסטיק בלבד ב"נוהל מעצר חשוד" כלפי מקומיים המסתובבים בשטחים כשהם עוטים תחפושות או מסיכות (שאינן בשימוש שגרתי של התושבים המקומיים), התקבלה לאחר שיקול קפדני ומעמיק. [...] אין המדובר ברעולי פנים סתם, כי אם בעוטי תחפושות או מסיכות, המסתובבים בשטח בנסיבות חשודות ומטרותיהם, כאמור, בלתי חוקיות בעליל. המדובר בהפעלת "נוהל מעצר חשוד" תוך שימוש בקליעי פלסטיק בלבד ולא בירי באש חיה.

בספטמבר 1989 הורחבה, כנראה, ההוראה החדשה וב-14.9.89 פורסם כי כוחות צה"ל ברצועת עזה ובאיזור יהודה ושומרון יוכלו לירות אש חיה גם לעבר רעולי פנים בלתי-חמושים, על-פי נוהל חדש לעצירת חשודים. "ידיעות אחרונות", למשל, פרסם כי:

עד כה הותר ירי אש חיה רק לעבר רעולי פנים חמושים, כאשר במלה "חמושים" הכוונה היא לסכינים ולגרזנים, וכמובן גם לנשק חם. לעבר רעולי פנים בלתי-חמושים, הבורחים, מותר היה לירות בקליעי פלסטיק בלבד.²⁶

ואמנם, מתוך 30 הרוגים, שנורו במהלך חודש אוקטובר 1989 על-ידי כוחות הביטחון, 13 היו רעולי פנים או חברת רעולי פנים; מתוך 13 הרוגים, שנורו במהלך חודש נובמבר, 6 היו רעולי פנים; בדצמבר – 7 מתוך 19 שנורו במשך החודש; ובינואר 1990 – 3 מתוך 11.

אין מחלוקת על כך, שפלסטיינים המבצעים עבירות מכסים את פניהם כדי להקשות על זיהויים. עם זאת, מן היורה לא נדרשת חובה לזהות את "רעול-הפנים" או חובה לחשד ברור לביצוע עבירה. מצב זה יוצר פתח להרבה טעויות בין מי שאמנם עומד לבצע, או ביצע, עבירה, לבין מי שפניו רעולים בשל המינהג והמסורת.

היתר לירות על רעולי פנים עומד בניגוד לסעיף בהוראות הפתיחה באש, המתיר הפעלת "נוהל מעצר חשוד" רק נגד מי שחשוד בביצוע פשע חמור, שכן מן השיקול נעדר החשד הקונקרטי, המבוסס על מידע. גם מכתבו של הפרקליט הצבאי הראשי לאגודה לזכויות האזרח, אינו מסביר כיצד נעשית האבחנה בין מי שהוא מגדיר "רעולי פנים סתם" לבין "עוטי תחפושות או מסיכות" וכיצד נקבע כי "מטרותיהם בלתי חוקיות בעליל". אם החשד, כאמור בהוראות, מבוסס על עובדות, מידע או נתונים אמין, הרי אין חשיבות אם החשוד עוטה מסיכה אם לאו.

ההוראות גם דורשות חשד לביצוע "פשע חמור". אין ספק כי חלק מרעולי הפנים עוסקים בכתיבת סיסמאות ובידוי אבנים, בנסיבות שאינן מצדיקות ירי על-פי ההוראות הכתובות. היתר להפעיל נגדם נוהל מעצר חשוד עומד בסתירה להוראות הפתיחה באש. ספק אם מדיניות הפתיחה באש על רעולי פנים ומניחי מחסומי אבנים, שאין לגביהם

חשד מבוסס שבריתם תסכן באופן מעשי את החיים, עולה בקנה אחד עם הכללים שקבע בית-המשפט העליון בפרשת אנקונינה הנזכרת לעיל. חשד קונקרטי, המתבסס על תשתית עובדתית ממשית, הוא תנאי הכרחי לשיקול הדעת המתיר פתיחה באש.

מבוקשים

מדי פעם, לאחר תקרית עם הרוגים, נמסר על-ידי דובר צה"ל או על-ידי התקשורת כי ההרוג היה מבוקש. במקרים אחדים יש הבדלי גירסאות משמעותיים בין גירסת דובר צה"ל לבין זו של עדי ראיה, שמעדותם עולה כי הירי נעשה לאחר שהאיש זוהה כמבוקש ולא דווקא במהלך אירוע שמתיר פתיחה באש.

גורמים ביטחוניים הכחישו לא אחת מכול וכול את הסברה שיש היתר לירות על מבוקשים. להלן תיאור כמה מקרים, שבהם הוגדרו ההרוגים כ"מבוקשים", ושמעודיות התושבים עולה כי נורו לאחר שזוהו ככאלה.

ב-9.10.88 נורו ונהרגו שני תושבי הכפר יאטא, כמאל אל-טביח בן 23 ופאדל אל-נג'אר בן 25, במהלך פעולה יזומה שערך צה"ל בכפר. מקורות צבאיים אמרו כי לפחות אחד הרוגים היה מבוקש. בני משפחות ההרוגים סיפרו כי בניהם ניגשו לחלון רכב צבאי ונורו מטווח קצר, לאחר שזוהו כמבוקשים.²⁷ מקורות צבאיים מסרו כי חיילים פתחו באש לאחר שחיהם היו בסכנה על-ידי המון שיידה אבנים. עדי ראיה סיפרו כי איש לא יידה אבנים באותה עת, וכי החיילים, שישבו בטנדר מן השטחים, צעקו "הנה אתם כאן, בני זונות!" לפני שירו בשניים.²⁸

ב-14.11.88 נורה בשכם איברהים טקטוק, שהיה מבוקש זמן רב לאחר שהרג את החייל בני מייסנר בהשליכו מגג בלוק על ראשו. בעדויות שנאספו על-ידי אורן כהן מ"חדשות", סיפר ילד, שנהג למכור פיתות ולחם מתוך עגלה גדולה, כי חייל התחבא בתוך עגלת הלחם והורה לילד לדחוף אותה לכיוון בו זיהה את טקטוק. על-פי עדותו, שנתמכה על-ידי עדויות נוספות, בהגיעם אל טקטוק הוציא החייל את רובהו מתוך חרך בעגלה וירה בטקטוק יריה אחת בראשו. טקטוק לא נהרג אבל איבד את עינו.

באפריל '89 נורו למוות תושב רצועת עזה ותושב הגדה המערבית לאחר, שלטענת התושבים, זוהו כמבוקשים. אטווה לוטפי עומר, בן 28 מהכפר דיר אבזיע, היה מבוקש כשנה. בתלונה שהגישה עו"ד פליציה לגנר נאמר כי הוא נורה מטווח קצר, ונפגע משני כדורים בראש ואחד בחזה.²⁹

גם חליל אל-עסאל מחן-יונס היה מבוקש תקופה ארוכה ונעשו כמה ניסיונות ללכוד אותו. בלילה שבו נהרג, הגיע אל-עסאל לביתו בארבע בבוקר. זמן קצר לאחר מכן הגיעו כחמישים חיילים וכיתרו את בית המשפחה. שכנים העידו לאחר מכן כי שמעו שתי יריות ולאחר מכן הוצאה מתוך הבית גופתו של אל-עסאל.³⁰

ב-14.9.89 נורה בדיר אל-בלח מוחמד אל-אקרע, בן 28. מקורות פלסטיניים מסרו כי הוא נורה בביתו וכי היה מבוקש על-ידי כוחות הביטחון.³¹

מופיד חזבון, בן 20 ממחנה הפליטים אל-פרעה, נורה בגנין ב-3.11.89 ומת יומיים אחר-כך. מקורות צבאיים מסרו כי הוא היה מבוקש, חמוש בסכין, ולא עצר גם אחרי יריות אזהרה באוויר. עדי ראיה סיפרו כי חזבון נורה ממארב, מטווח קצר וללא התראה.³²

ב-22.3.90 נכנס כוח של צה"ל לקסבה בשכם, נתקל בחבורה של מבוקשים, הרג שניים מהם ולכד שניים אחרים. דובר צה"ל מסר כי הם נורו לאחר שלא נענו לקריאה לעצור. מקורות פלסטיניים מסרו כי אחד המבוקשים, נאסר קנעיר, ניסה להימלט אך נורה ונפגע משמונה קליעים בראשו, בחזהו ובבטנו. המבוקש השני, עומר אבו-עקדיד, נורה לפי העדויות למרות שהרים את ידיו.³³

יזהר באר, סופר "הארץ" בשטחים, פרסם בעיתונו את סיפור פציעתו ולכידתו של מבוקש, מוחמד עלאוונה, מהכפר גיבע שליד שכם. הסיפור מתבסס על ביקור שערך באר בכפר זמן לא רב אחרי האירוע, ועל תצהירים שנמסרו לאגודה לזכויות האזרח:

הערה מיוחדת דצמבר 2013: בתיאור האירוע שבו נפצע איברהים טקטוק נפלה טעות: טקטוק לא היה מבוקש באותה עת ורק שלושה חודשים לאחר-מכן, ב-24.2.89, הוא השליך את הלבנה והרג את החייל בנימין מיינר.

בשעות הבוקר המוקדמות של ה-22.12.89 הקיפו חיילים את בית עלאונה וניסו לחדור פנימה מבעד לדלת. בתוך הבית [חדר אחד בגודל 5x5, שיש לו כניסה אחת בלבד וחלונותיו המסורגים מונעים אפשרות בריחה מתוכו] הצטופפו באותה שעה 12 נפשות, בעיקר נשים וילדים.

אישה, שהבחינה ממרפסת בחיילים הקרבים לבית, צעקה "יאהוד" ויושבי הבית מיהרו לנעול את הדלת ולדחוף מאחוריה את המקרר. רנן זינגר, הקצין שפיקד על הכוח, ניפץ את שמשות דלת הכניסה וניסה לפתחה מבפנים, אך אחותו של המבוקש, שיפא בת ה-15, התנפלה עליו בסכין מטבח ופצעה אותו בידו. הקצין ירה לעברה והרגה. חיילים נוספים ירו לתוך החדר מהחלונות. מהיריות נפצעה אחות נוספת, אסמהאן, בת 18, ואחיה בן הארבע, אדהם, נפצע קשה מכדור בחזהו כשרץ להתחבא בארון. מוחמד, המבוקש, ואחותו אסמהאן צעקו לחיילים להפסיק לירות. עדי הראייה מספרים כי הם הזיזו את המקרר ויצאו מן החדר בידיים מורמות. מפקד הכוח, לפי עדויות אלה, ריסס בפני המבוקש גז מדמיע, הפילו לארץ וירה ברגליו חמש יריות. ב-29.3.90 דיווח "הארץ" כי בחודש האחרון הסגירו עצמם 11 מבוקשים לידי כוחות הביטחון בגדה המערבית. אחד ההסברים שנתנו מקורות ביטחוניים לתופעה חדשה זו היה כי המבוקשים חוששים שכוחות הביטחון עלולים להרגם ומעדיפים להסגיר את עצמם ולהישאר בחיים.³⁴

מן המקרים שפורטו לעיל עולה כי הירי על מבוקשים אינו קשור בהכרח ברצון להביא למעצרים, או שהוא אמצעי הננקט כאשר לא ניתן להביא למעצר המבוקש בדרך אחרת. הירי, הפציעה החמורה, ההריגה, נשקפים מאירועים אלה כמטרות בפני עצמן. מה גם שאין ספק כי פעמים רבות, תנאי השטח והנסיבות אינם מאפשרים זיהוי ודאי וקיים סיכוי סביר לטעות בזיהוי ולירי על הפים מפשע.

אירוגני זכויות אדם בעולם, לרבות אמנסטי אינטרנשיונל, מתארים הוצאות להורג מהירות, יחידות חיסול ורצח מבוקשים, המתבצעים על-ידי רשויות השלטון, כהפרות החמורות ביותר של זכויות אדם, ואין ספק שמבחינת הגדרות דיני המלחמה אלה הם פשעים חמורים, והנושאים באחריות לביצועם הם המבצעים, מפקדיהם ודרגים שלטוניים. ציות לפקודה לא יקנה חסינות כנגד העמדה לדין של מבצע הרג מבוקשים, ומשרה שלטונית, ותהיה זו המשרה הרמה ביותר, לא תקנה חסינות למי שהתיר הוצאות להורג או העלים מהן עין.

סיכום

במהלך האינתיפאדה חלו שינויים במדיניות הפתיחה באש, אם גם לא בהוראות הכתובות. ההוראות שבכתב מתירות ירי על מי שמסכן חיי חיילים או אזרחים. כתוצאה מהאירועים ואף כתוצאה מפסקי-דין של בתי-דין צבאיים, הורחבה המשמעות של "סכנת חיים" למקרים שבעבר לא נכללו בקטגוריה הזאת. כך קרה גם עם הגדרת "חשוד", שנוהל מעצרו מתיר ירי, שהורחבה מאוד. ההוראות הכתובות דורשות שהחשד יהיה מבוסס על מידע אמין. בהתירים ירי בהפעלת נוהל מעצר חשוד על רעולי-פנים ועל מניתי-מחוסמים, ויתרו למעשה שלטונות הביטחון על הדרישה הכתובה הזאת.

בכל הקשור לנוהל עצירת חשוד, הוראות הפתיחה באש הנהוגות בצה"ל, מפגרות אחרי הכללים שקבע בית-המשפט העליון בפסק-דין אנקונינה. כך, ההוראות אינן מדגישות כי ירי, גם לצורך עצירת חשוד, חייב להיות מוצדק על-פי עקרון מניעת סיכון לחיים או לגוף, הנובע מן החשוד המתחמק מעצירה.

ההוראות הכתובות לפתיחה באש בנוהל מעצר חשוד, מגבילות אמנם את הירי למי שחשודים בביצוע פשע חמור, אך אינן מגבילות אותו אך ורק לפשעים המסכנים את החיים

צילום: מיקי קרצמן

והגוף. כך מונות ההוראות הכתובות בין הפשעים החמורים "חברות בארגון עויין ופעילות בו". זו הגדרה רחבה למגוון גדול ביותר של פעילויות, שרק בחלקן הקטן משקפות סכנה לחיים או לגוף. קל וחומר כשמדובר במדיניות המתירה הפעלת הנוהל על רעולי-פנים ומניחי-מחסומים. בעתירה התלויה עתה בבית-המשפט העליון (יואב הס נ. שר הביטחון), מתבקש בית-המשפט לבחון את חוקיות כלל הוראות הפתיחה באש, ובין היתר את הנוהל לעצירת חשוד. אך מן הראוי שצה"ל ימהר ויתאים את ההוראות בדבר נוהל עצירת חשוד לכללים שנקבעו בפסק-דין אנקונינה, שאחרת הוא מכשיל את חייליו בביצוע הוראות בלתי-חוקיות, וחושף את תושבי האיזור לחבלה חמורה או מוות ללא צידוק חוקי.

הוראות בעל-פה

מלבד ההוראות המחולקות לחיילים בכתב, מתקיימים תדריכים בעל-פה ובהם מקבלים החיילים הסבר על הוראות הפתיחה באש. התובע הצבאי הראשי, אלי"מ פינקלשטיין, אמר ל"בצלם" כי לדעתו, "הדבר החשוב הן ההוראות בעל-פה", וכי החיילים מתורככים מדי יום.³⁵ יובל יצא למילואים ברצועת עזה ב-9.5.89. חיילי הגדוד קיבלו תדריך מאיש הפרקליטות הצבאית בדרגת סרן. יובל רשם את הדברים כמעט מלה במלה.³⁶ הקצין הסביר את עקרונות הפעילות: יש להפעיל מינימום כוח, יש להפסיק את הפעלת הכוח ברגע שהושגה המשימה, יש להיזהר זהירות יתר כלפי נשים וילדים.

באשר להוראות הפתיחה באש, אמר הקצין כי ההוראות הכתובות הן המחייבות, הוא פירט אותן והסבירן בליווי דוגמאות, אך עם זאת הוסיף:

בפרקליטות, כשמקבלים תיקי חקירה ממצ"ח, אנו מודעים היטב לתנאים הקשים בהם אתם פועלים, לחץ, מתח וכיו. אנחנו לא מדקדקים כחוט השערה, מרווח שיקול הדעת הוא די גדול. אני בסך-הכול רוצה להתריע בפני אנשים הרוצים לשחרר לחצים סדיסטיים. עוד אף אחד לא נשפט על זה שירה מ-30 או מ-50 מטר במקום 70 בלהט הפעולה. מלת המפתח היא שיקול דעת.

[...] אין מתמטיקה פה. הכול עניין של שיקול דעת. לא העמידו לדין מישהו ששיקול הדעת שלו היה סנטימטר יותר מדי, או אפילו יותר מסנטימטר.

מעדותו של יובל עולה כי לפחות חלק מהתדריכים בעל-פה, במקום להבהיר במפורש את ההוראות הכתובות ולהדגיש את המותר והאסור, מערפלים אותן עוד יותר. במקום להבהיר לחיילים שהפרקליטות מקפידה "כחוט השערה", מבטיחים להם שלא ישפטו אותם גם אם יחרגו מההוראות.

"נוהל ירי מזורז"

אחת הדוגמאות הבולטות להוראות בעל-פה, הסותרות את הוראות הפתיחה באש שבכתב, הוא מה שקרוי "נוהל ירי מזורז". על-פי ההוראות הכתובות, נוהל מעצר חשוד צריך שיעשה בשלושה שלבים: קריאה, ירי באוויר וירי לעבר הרגילים. "נוהל ירי מזורז" הוא מצב שבו שלושת השלבים מתבצעים בו-זמנית על-ידי שניים או שלושה חיילים.

במאמר, שפורסם בפברואר 1989 ב"גירוזלם פוסט", כותב חייל המילואים, עמי דר:³⁷

הפוליטיקאים בצמרת צריכים לדעת שיש סתירה בוטה בין ההוראות בעל-פה, שניתנות בשטח – לירות או לעצור כל מיידה אבנים – לבין ההוראות הכתובות המורות לירות באוויר לפני ירי קליע פלסטיק.

[...] כדי לפגוע בילדים האלה עליך לטמון להם מארב, והירי באוויר, אשר עשוי להבריח אותם (ולכך התכוונו מנסחי ההוראה), נהפך למטרד.

הסתירה הזאת נפתרה לעתים קרובות על-ידי כך שמישהו יורה באוויר ובו-זמנית מישהו אחר יורה קליע פלסטיק; הכי חשוב להיות "מכוסה" מבחינת החוק.

ב-23.10.89 פרסם אבי בניהו ב"על המשמר" עדות של קצין מילואים, שנכח בתדריך עם מפקד חטיבה. לדברי הקצין, אמר המח"ט בתדריך לאנשי המילואים: "בגזרה הזאת אין נוהל עצירת חשוד כפי שהוא מוכר לכם. אצלנו יש נוהל עצירת חשוד מזורז". בניהו נפגש עם אותו מפקד חטיבה ושמע את תגובתו:

המח"ט לא הכחיש בפניי שהשתמש במונח "נוהל מזורז לפתיחה באש", ומיהר להבהיר כי כוונתו לא היתה "יד קלה על ההדק". [...] הוא הסביר בתדריך, שבמקרה בו מדובר בבירור בפגיעה חבלני (נידוי בקבוק תבערה וכיו) אין חובה ששלושת השלבים של נוהל עצירת חשוד יבוצעו מאותו כלי נשק ומאותו אדם יורה.

כך, לדברי המח"ט, כשמוזהים החיילים אדם המתכוון לייזר בקבוק תבערה, יכול חייל אחד לצעוק לעברו "עצור", שני יקרא לעברו אזהרה ויירה באוויר וחייל שלישי יכול לירות מנישקו לעבר רגליו של מיידה הבקבוק. לדברי המח"ט, הנוהל הזה מוכר בכמה חטיבות בשטחים וגם אצל מפקד האזור.

ב-20.11.89, פנה צוות הגדה של סניף חיפה של האגודה לזכויות האזרח לאלוף פיקוד המרכז, יצחק מרדכי, והעביר אליו עדות של חייל מילואים, אשר שירת באיזור גינין בחודש ספטמבר 1989:

בסיום אימון של יומיים, ביום 30.8.89, מסר לנו המח"ט של איזור גינין תדריך שבו נאמר (אני מצטט): בגיזרה שלי מתנהל נוהל עצירת חשוד מזורז, הוא מנוהל על-ידי שלושה חיילים בו-זמנית, אחד צועק "עצור", השני יורה באוויר והשלישי יורה על-מנת לפגוע ברגליים.

ב-1.1.90 השיב שר הביטחון לשאלתא בכנסת של ח"כ מאיר וילנר, ששאל אם נכון המידע שבידי בדבר תדריך שניתן ב-29.8.89 לחיילי מילואים בגזרת גינין, ובו תואר "נוהל עצירת חשוד מזורז". שר הביטחון אמר:³⁸

המידע אינו נכון, שכן נוהל עצירת חשוד בגזרת גינין, כפי שהוסבר גם בתדריך מיום 29 באוגוסט 1989, תואם את הוראות הפתיחה באש כקבוע בפקודת הצבא.

ב-28 בדצמבר 1989, במרכז בית-לחם, נורה ונהרג פאדי חליל אל-זבקלי בן ה-18, לאחר שנפגע בראשו מירי חיילי משמר הגבול. מקורות צבאיים מסרו כי קבוצה של רעולי פנים תקפו סיור של מג"ב באמצעות ברזלים וגרזונים, וכי אחד הצעירים, שחבש מסיכה אדומה, לא נענה לקריאות לעצור ונורה.³⁹

רשת הטלוויזיה האמריקאית איי.בי.סי. צילמה את האירוע ובצילומים נראה אחד השוטרים יורה באוויר ובו-זמנית כורע השני ויורה לעבר הצעירים. לא נשמעת קריאת אזהרה. הצעירים לא אווזים בגרזנים או בברזלים. הירי מתבצע שעה שהם נמלטים וגם אל היורים. כתוצאה מהצילומים ומחקירה חוזרת, שינה דובר צה"ל את גירסתו ושני חיילי מג"ב הושעו מפעילות בגדה בשל דיווח לא מדויק.⁴⁰ במקרה זה אפילו "נוהל ירי מזורז" לא היה "בהתאם לנוהלים", שכן היורים לא קראו כלל קריאת אזהרה והסתפקו בירי באוויר וברי על-מנת לפגוע שבוצעו בו-זמנית*.

המקרה המסוים הזה מדגים היטב גם את הקושי הרב לבדוק את גירסת החיילים, אם זההירו, אם ירו באוויר וכו'. אלמלא הצילום המקרי אי-אפשר היה להפריך את הדיווח השיקרי של חיילי מג"ב וגירסת דובר צה"ל היתה מתקבלת**.

סיכום

בתדריכים שמקבלים החיילים בשטח, מאבדות הוראות הפתיחה באש את חד-משמעותן, והן מוקפות בסבך של פרשנויות, הוראות בעל-פה ו"התנהגות בשטח". כל אלה, במקום שיגדירו ויצמצמו את שיקול הדעת ואת "השטחים האפורים", מרחיבים אותם עוד יותר.

העובדות הללו מגבירות את התחושה שמחד יש הוראות כתובות ומאידך נדמה לדרג הקובע שהחיילים בשטח אינם יכולים לעמוד בהן, ועל כן נותנים להם גיבוי מראש לחריגות מההוראות. בכך מטפחים את המיתוס המסוכן, הגורס כי לא ניתן לפעול בשטח על-פי ההוראות הכתובות, ועל-כן יש להקל בהן, או להקל בדינם של החיילים המפירים אותן.

* דובר משטרת נפת יהודה, סגן-ניצב מרדכי ברקת, מסר ל"בצלם" ב-18.4.90, כי החקירה בדבר הירי בבית-לחם טרם הסתיימה.

** ראה גם פרק "דיווחים" עמ' 38.

אי בהירות בלשון ההוראות

הדרישה הראשונה מהוראות פתיחה באש היא, שתהיינה מנוסחות בלשון ברורה, שאינה מותירה מקום לספק או לפרשנות. הניסוח, אסור לו שיהיה מעורפל, ועליו לשקף במדויק את המותר ואת האסור. בחירת המלים צריכה להיעשות בזהירות מירבית ועל המשפטים להיות פשוטים ונטולי מלים מסייגות. יש לזכור כי ההוראות הפתיחה באש מיועדות לחיילים מכל שכבות ההשכלה והמישכל ולפיכך על לשונן להיות שווה לכל נפש. מבדיקה של ניסוח ההוראות עולה כי התנאים הללו אינם מתקיימים. להלן כמה דוגמאות לאי-הבהירות בלשון ההוראות.

1. "ירי על-מנת לפגוע" מותר רק במקרה בו מותקפים חיילי צה"ל או אזרחים באמצעות ירי או חומרי נפץ לרבות בקבוקי תבערה. ההוראות מדברות על "ירי על-מנת לפגוע" ולא במפורש על "ירי על-מנת להרוג", ונשאלת השאלה מתי מתקיים ירי שלא על-מנת לפגוע. הרי גם במקרים בהם אין סכנת חיים ובנוהל מעצר חשוד הירי הוא על-מנת לפגוע, אם גם ברגליים בלבד.

יש להניח כי כאשר חיילים או אזרחים מותקפים באמצעות ירי או חומרי חבלה, יתבצע הירי על-מנת להרוג. ואמנם, בפסק-דין של בית-הדין הצבאי המחוזי בפיקוד המרכז, שהרשיע חייל בגרימת מוות ברשלנות, מצוטטת עדותו של המ"פ, שהתקבלה על-ידי בית-הדין:⁴¹

ההוראות הפתיחה באש הכלליות כפי שהובאו לידיעת החיילים היו לדברי המ"פ כדלקמן:

"פתיחה באש חיה היא בשלושה מקרים בלבד:

סכנת חיים – הגדרה לסכנת חיים אם ירו עליך אש לתכלית אם זרקו עליך בקבוק תבערה או רימון רסס ואז הפתיחה באש על מנת להרוג, לא לפגוע ולפצוע [...].
בחירת המלה "לפגוע" במקום שימוש ברור במלה "להרוג", עלולה ליצור אי-בהירות בין שני המונחים הללו. כלומר, אם "לפגוע" ו"להרוג" הן מלים בנות-החלפה, הרי הן יכולות להתחלף גם בכיוון ההפוך, ובמקרים שהירי מותר רק על-מנת לפגוע הוא עלול להיות מובן כמותר על-מנת להרוג.

2. חלק א', סעיף 2א': "השאלה אם שימוש באמצעים שאינם ירי מהווה סכנת חיים ממשית ומיידית תיבחן על-פי נסיבותיו של כל מקרה, כולל היחס המספרי בין כוחותינו לבין התוקפים, תנאי השטח וגילם של התוקפים".
לשון ההוראה הזאת מותירה שיקול דעת רחב בידי החיילים, מבלי לצייד אותם בהסברים ברורים או בדוגמאות כדי שיוכלו להפעיל את שיקול הדעת הזה: איזה יחס מספרי ייחשב סכנת חיים? אילו תנאי שטח ייחשבו סכנת חיים? מהו גיל התוקפים שייחשב סכנת חיים? מדוע סכנת חיים תלויה בגיל התוקפים ולא באמצעים שבהם הם משתמשים?

3. חלק א', סעיף 2ב': "הפתיחה באש תבוצע במידת האפשר על-פי השלבים המפורטים".
זוהי דוגמא מובהקת למלות הסגר המסייגות את ההוראה: מדוע מסויגת ההוראה במלים "במידת האפשר"? מתי אפשר ומתי אי אפשר? כיצד אמורים החיילים להבחין ביניהם? האם סעיף 1 בפרק א' אינו מכסה את המקרים שבהם אי אפשר לקיים את מהלך השלבים ויש לירות מיד?

4. חלק א', סעיף 5ב': "יש להימנע ככל האפשר מירי לעבר נשים וילדים".
גם כאן כוללת ההוראה הסתייגות: מדוע מסויגת ההוראה במלים "במידת האפשר"? האם יש להימנע בכל מקרה מירי לעבר נשים וילדים או שיש נסיבות המצדיקות ירי

כזה? הרי הפרק עוסק בירי בעת סכנת חיים, מדוע סכנת חיים קשורה בגילם או במינם של מסכני החיים?

5. חלק ג', סעיף 4: "חשוד" – כל מי שקיים לגביו חשד סביר שביצע, סייע לבצע או ניסה לבצע פעילות חבלנית או פשע חמור אחר. החשד צריך להיות מבוסס על עובדות, מידע או נתונים אמין, בהתחשב בתנאי המקום והזמן. אין די בחשד סתם, בתחושה או בניחושי. זוהי דוגמא ללשון משפטית, המתאימה יותר לשופט הבוחן ראיות בבית-המשפט בטרם יגזור את דינו של נאשם, ולא לחייל שצריך לפעול – לעתים במהירות – בשטח.

6. חלק ד', "פתיחה באש במחסומים לעבר רכב חשוד": "שים לב: הנוהל חל בכל מקרה שיש חשד סביר שהעילה לפריצת המחסום קשורה לעבירה שיכולה לסכן את ביטחון האיזור על-ידי גורמים עוינים." כבר במשפט הבא מוסרת הדרישה לחשד הסביר, ורכב חשוד מוגדר. "רכב שאינו מציית לפקודה לעצור במחסום של צה"ל [...] או רכב שמנסה לפרוץ או לעקוף מחסום כזה."

ההוראות האלה סותרות האחת את השניה. בראשונה נדרש חשד סביר שהעילה לפריצת המחסום קשורה לעבירה וכו', ובשניה נאמר שכל רכב שאינו מציית לפקודה לעצור במחסום נהפך באופן אוטומטי לרכב חשוד.

סיכום

מן הדוגמאות עולה כי הדרישה לבהירות, לחד-משמעיות, לדיוק ולפישוט אינה מתקיימת:

- א. הוראות הפתיחה באש מנוסחות בלשון משפטית, שאינה מיועדת לציבור רחב ומגוון.
- ב. בחירה במלים לא מדויקות ולעתים מעורפלות.
- ג. משפטים מורכבים ומרובי מלות הסגר המסייגות אותם.
- ד. ניסוח המותיר הרבה שיקול דעת בידי החיילים מבלי לצייד אותם בהבהרות ובדוגמאות להפעלת שיקול הדעת הזה.
- ה. הוראות שלעתיים סותרות זו את זו.

ההוראות והחיילים

בכתבה שכותרתה "שמישהו יסביר לי מה זו סכנת חיים", מדווחת בתיה פלדמן ב"ככל העיר", על חיילים שהפגינו מול משרד הביטחון במחאה על המצוקה של החיילים ועל חוסר הבהירות שבפקודות, בעקבות הרשעתו בדין של חברם ומפקדם, סמל אילן ערב. * אחד המפגינים, מישל חזן, אמר לכתבת:⁴²

בעוד שבועיים אני יוצא לעוד שירות מילואים, ואני רוצה לדעת בדיוק מה מותר לי ומה אסור. בתדריכים שהיו לנו לפני השירות הראשון בשטחים, הבנתי שאם אני נתקל בסיטואציה מסוכנת, אז מותר לי להציל את חיי בלי להתחשב בתוצאות. אז אני רוצה שמישהו יגיד לי בדיוק מה זה סכנת חיים, שלא יתנו לי להחליט.

ביולי 1989 נגשה קבוצה של אנשי מילואים, חיילים וקצינים, עם נשיא המדינה. החיילים ביקשו להתריע בפני הנשיא על הידרדרות נורמות ההתנהגות בשטחים. רועי ברנע, ממארגני הקבוצה, אמר ל"מעריב": "סיפרנו לנשיא [...] על סיטואציה שהופכת את כל הנהלים לקשקוש אחד גדול."⁴³

ב-9.2.90 פרסם זאב שיף ב"הארץ" כתבה תחת הכותרת "אבד לי חוש הצדק", ובה מובא סיפורו של אילן האוזר, מפקד פלוגה במילואים, שהודח מתפקידו בעקבות אירועים שהיו ב-25.12.89 בכפר גיאניה שליד רמאללה, והסתיימו בירי ובהריגת תושב הכפר. האוזר סיפר לשיף כי בתחקיר עם אלוף הפיקוד הושמעו נגדו טענות הפוכות לגמרי מאלה שהשמיע נגדו המח"ט. האלוף השעה אותו ואחר-כך נהפכה ההשעיה להדחה. האוזר אמר:

הלכתי הביתה ובלבי כעס רב. קודם-כל, על המערכת הפיקודית הקרובה. חשתי שנטשו אותי, שהאנשים מתכסים. [...] כיצד קורה שכל יום נעשים מעשים לא לפי ספר החוקים והפקודות, ואותם אנשים עוברים לסדר היום? [...] אינני רוצה להפחית מחומרת מעשי, אך קשה לי שלא לשאול: מדוע דווקא אני? נתנו לי סיבות שונות, אף אחת לא דומה לשנייה.

החיילים מביעים בלבול והרגשה שמפקירים אותם, וחיזוק לתחושתם זו ניתן למצוא במקרים הבאים, שבהם קצינים בכירים ואף הרמטכ"ל ושר הביטחון מתלבטים בפירוש ההוראות.

ב-4.4.88 נהרג עבד זיאדת בכפר בני-נעים. סגן-הרמטכ"ל, האלוף אהוד ברק, הרשיע את המח"ט, אלימ גבעתי, בשימוש בלתי חוקי בנשק בעקבות חקירת האירועים בכפר, ואל"מ גבעתי פרש מצה"ל. מקורות צבאיים מסרו לתקשורת כי האלוף ברק הרשיע את המח"ט על אף שלא מדובר היה בכוונת זדון אלא בפירוש לא נכון של הוראות הצבא, שהביאו לביצוע העבירה.⁴⁴

לעומת זאת, אלימ גבעתי בעצמו, בראיון ל"במחנה" לאחר הרשעתו, אמר כי "ההוראות ברורות ונהירות. החיילים מבינים אותן ויודעים שמי שיפעל במסגרת החוק לא יקרה לו שום דבר. גם לי הפקודות היו ברורות והן ברורות עד עכשיו."

ב-20.1.89 צוטט השר רבין כשאמר כי הוראות הירי של כדורי פלסטיק על משליכי אבנים הנראים נמלטים, מתירות לעשות זאת רק אחרי ביצוע "נוהל עצירת חשוד".⁴⁵ גורמים צבאיים מיהרו לתקן את דברי השר:

גורם בכיר [בצה"ל] אמר: "ההנחיה המפורשת היא לירות באדם נמלט, רק תוך כדי התפרעות ורק כאשר ברור כי הוא מנסה להסתתר ולחזור למקום. אסור בתכלית האיסור לירות סתם כך באדם נמלט, גם אם זיהו אותו זורק אבן."⁴⁶

* מאז בוטל פסק הדין, ובימים אלה מתנהל משפט חוזר בעניינו של סמל ערב.

למחרת המשיכו ההבהרות:

בניגוד למה שהשתמע מדברי שר הביטחון, יצחק רבין, אין היתר לירות על אנשים נמלטים בעת מנוסתם. ההוראה היא, שבעת התפרעות אלימה, מותר לירות על מי שזוהה כזורק אבנים, גם אם הוא מנסה להסתתר או לחמוק, אך ורק בתנאי שלא עזב את המקום והוא עדיין ממשיך להתפרע. מותר לירות רק בעת שההתפרעות נמשכת ואבנים נזרקות, ורק על אנשים שהם חלק מההתפרעות – לא על מי שמנסה לחמוק מהשטח. גורם צבאי בכיר אמר אתמול: "שר הביטחון והרמטכ"ל אמרו בנושא זה דברים מבולבלים. הרמטכ"ל, למשל, קשר את זה לנוהל עצירת חשוד ואין כל קשר בין הדברים."⁴⁷

נדמה שהסתירות בתוך ההבהרה גלויות לעין. נאמר כי "מותר לירות [...] גם אם הוא מנסה להסתתר או לחמוק" ובהמשך נאמר "לא על מי שמנסה לחמוק". יתרה מזאת. בהוראות הפתיחה באש לקלעי פלסטיק נאמר כי "במקרה שהמשתתפים ב'התפרעות האלימה' מזוהים על-ידי החיילים ונראים נמלטים, מותר לפעול במסגרת נוהל מעצר חשוד המקובל",⁴⁸ ואילו ההבהרה גורסת כי אין קשר בין נמלטים לבין נוהל עצירת חשוד.

אלה הן רק כמה דוגמאות לזיכוכים, המתנהלים גם בתקשורת, כאשר לפירושן של הוראות הפתיחה באש. הבהרות ה"גורמים הבכירים" עומדות לעתים בסתירה להוראות הכתובות ולהבהרות קודמות. הוויכוחים הללו מגבירים את אי-הבהירות של ההוראות עצמן. אי-אפשר לצפות מהחיילים להבין את ההוראות אם הממונים עליהם (ועל ההוראות) מתווכחים באשר לפירושן, ואם "מקורות צבאיים" צריכים לתקן דברים שאמרו הרמטכ"ל ושר הביטחון על הוראות הפתיחה באש.

הוראות פתיחה באש של משטרת ישראל

על מנת לנסות ולהעריך את טיבן של הוראות הפתיחה באש הנהוגות בשטחים, בדקנו את ההוראות האלה במשטרת ישראל. הבסיס להשוואה איננו מופרך, שהרי חיילי צה"ל בשטחים עוסקים בפעולות שיטור, "שמירת סדר", מעצר חשודים וכיו"ב, בקרב אוכלוסייה אזרחית. זאת ועוד. הוראות הפתיחה באש של המשטרה מיושמות הלכה למעשה בירושלים המזרחית, שבה אחראית המשטרה ולא הצבא על דיכוי האינתיפאדה. ואמנם, מאז פרוץ ההתקוממות ועד סוף מאי 1990, נהרגו 5 פלסטינים בנפת ירושלים מידי שוטרים. זהו מספר מצער אך זעום בהשוואה לנפוח האחרות, שבהן נוהגות הוראות הפתיחה באש של צה"ל.

פקודות הקבע של משטרת ישראל מכילות פרק שכותרתו "השימוש בכלי ירייה". במבוא לפרק, תחת הכותרת "מטרתה של הפקודה", נאמר:

א. הוראותיה של פקודה זו אינן באות לפרט את כל הנסיבות ואת כל המקרים שבהם עלול להתעורר הצורך להשתמש בכלי ירייה. אין הן באות במקום החוק, ומטרתן – להנחות את אנשי המשטרה כיצד עליהם לנהוג כשמתעורר הצורך להשתמש בכלי ירייה ובאילו מקרים יש צידוק לשימוש זה.

ב. כל איש משטרה חייב לזכור, בבואו להשתמש בנשקו, שאם יירה באיש, עלול האיש ליהרג או להישאר בעל מום. את העובדה הזאת צריך הוא לזכור תמיד ולשנן לעצמו, ובבואו לירות, חייב הוא לשקול אם המקרה חמור עד כדי כך שיש צידוק מוסרי וחוקי לשלילת חיי אדם או להטלת מום בו. איש המשטרה חייב לנהוג בהתאפקות עד קצה גבול הסבלנות האנושית והשכל הישר. ושוב יש לחזור, שאף אם יחשוב השוטור כי הנסיבות מצדיקות את השימוש בנשק, הרי עלול הדבר להיות נתון לדיון משפטי, והוא חייב להיות מוכן להצדיק את מעשהו לפני בית המשפט.

התבדל – אולי העיקרי – בין הוראות הפתיחה באש של המשטרה לבין אלה של צה"ל מתמצה בהקדמה המפורטת של המשטרה ובהעדרה הבולט מהוראות צה"ל. הוראות המשטרה מדגישות את האסור, לעומת הוראות צה"ל המדגישות את המותר.

המשטרה מפנה את תשומת לבו של השוטור לאחריות הגדולה המוטלת על כתפיו כאשר הוא יורה, שהרי ירי עלול לקפד חיי אדם או לגרום לו לנכות. "את העובדה הזאת", מדגישות ההוראות, "צריך הוא לזכור תמיד ולשנן לעצמו, ובבואו לירות, חייב הוא לשקול אם המקרה חמור עד כדי כך שיש צידוק מוסרי וחוקי לשלילת חיי אדם או להטלת מום בו". המנסחים לא היססו להורות לשוטרים "לנהוג בהתאפקות עד קצה גבול הסבלנות האנושית והשכל הישר", וגם לא נמנעו מלדבר במפורש על האחריות המשפטית, המוטלת על כתפי היורה בלבד, אשר "אף אם יחשוב כי הנסיבות מצדיקות את השימוש בנשק, הרי עלול הדבר להיות נתון לדיון משפטי, והוא חייב להיות מוכן להצדיק את מעשהו לפני בית המשפט".

יש מקום לכלול הקדמה כזאת, או דומה לזאת, בהוראות הפתיחה באש של צה"ל, העדרה עלול לגרום לזלזול בחיי אדם. לא ייתכן שתשומת לבם של חיילי צה"ל לא תופנה – ולו בכמה מלים – לעובדה שמדובר באזרחים, גברים נשים וילדים, שעלולים להיפגע בשעת פתיחה באש. לא ייתכן שאין כל התייחסות להיבט המוסרי של קיפוח חיי אדם ולכובד המשקל של ההחלטה לפתוח באש, כפי שהדבר נעשה בהוראות המשטרה. הוראות הצבא גם אינן מתייחסות לאחריותו המשפטית של היורה.

התבדל הזה ממצה, כאמור, את השוני בין הוראות צה"ל להוראות המשטרה, והוא עובר

* ראה חלוקת הרוג-ירי לפי נפות בנספח א.

** הפרק במלואו מופיע בנספח ז.

כחוט השני גם בבדיקה מדוקדקת של כל סעיף וסעיף. הוראות המשטרה, בעיקרן, מתירות פתיחה באש רק במקרה של סכנת חיים לשוטר או לאנשים אחרים, וגם אז רק במקרה שאין דרך אחרת לבטל את הסכנה, וכן במקרה שאין אפשרות אחרת לעצור או למנוע בריחתו של מי שנאשם בפשע חמור. רק במקרים האלה מותר לאיש משטרה לפתוח באש. בניגוד בולט להוראות צה"ל, אסור במפורש לירות לעבר רכב שאינו מציית להוראות משטרה. הוראות המשטרה מצטיינות גם בכך שהן מבארות ומביאות דוגמאות לכל סעיף, וזאת כדי להותיר כמה שפחות שיקול דעת לשוטר, גם זאת בניגוד להוראות צה"ל, המשאירות לחייל שיקול דעת רחב מבלי לצייד אותו בכלים (כגון דוגמאות ברורות) להפעלת שיקול הדעת. צה"ל מכשיר חיילים למלחמה, והתייחסותו לנשק היא כאל כלי-מלחמה. משהטילו על צה"ל להתמודד עם ההתקוממות בשטחים, הטילו עליו לבצע פעולות משטרטיות בעוד הוא מתנהג כצבא. שלטונות הביטחון לא הקדישו מחשבה, מאמצים ומשאבים כדי להכשיר את צה"ל לתפקיד המשטרתי המוטל עליו בשטחים, והוראות הפתיחה באש הן דוגמה מובהקת לשניות הזאת.

בניגוד להוראות

במהלך האינתיפאדה אירעו מאות – ואולי אלפי – מקרים של ירי בניגוד להוראות. חלקם הסתיים, מן הסתם, בלא נפגעים ולא נחקר כלל. כמה וכמה חקירות החלו רק בגלל צילומי טלוויזיה שהנציחו את הפרת ההוראות. בהקשר זה מעניין להשוות את התגובות לאירועים הבאים, או, יותר נכון, את התגובות לעומת העדרן. בתחילת האינתיפאדה, בדצמבר 1987, צילמה הטלוויזיה הישראלית איש ביטחון, שרץ לכיוון אליו ברחו מניחי מחסום וירה לתוך פרדס בתת-מקלע עוזי. בעקבות שידור הכתבה, ננזף האיש והורחק משירות. "לא היו נסיבות שחייבו את הירי כפי שבוצע", אמרו גורמים ביטחוניים⁴⁹.

חודשיים לאחר מכן, בפברואר 1989, נזף האלוף עמרם מיצנע במפקד פלוגת מג"ב, לאחר שצולם בטלוויזיה כשהוא יורה יריות הפחדה בכפר ביתא ללא צורך.⁵⁰ שנתיים אחר-כך, בפברואר 1990, שידרה הטלוויזיה כתבה של משה שלונסקי, על גודו מילואים בחאן-יונס. בכתבה הופיע מג"ד, סגן-אלוף דורון, פרופסור לפיסיקה, שהוצג כמי שגורס "איפוק וויתור פה ושם". סא"ל דורון נוסע בגייפ בסימטאות הריקות של חאן-יונס, מאחור יושבים שני חיילים, מקס ונחום. דמות מיידה אבן מפנית הרחוב, במרחק כ-50 מטר. מקס מרים את הנשק ויורה לעברו. המג"ד ננזף בו. "כיוונתי לרגליים בול", אומר מקס, "והוא ברח". באותו רגע, במרחק כ-15 מטר, יוצא ילד מאחורי גדר פינתית ומשליך אבן. שוב מתרומם רובה, נשמעת יריה, הילד בורח, הקליע פוגע בשני מטרים מהמקום בו עמד. "מספיק, חברים", אומר המג"ד, "זה לא מצדיק את זה. זה שוב אתה, מקסי" לא, הפעם זה נחום. הגייפ נעצר על-יד חיילים. "זה אתם עשיתם את הרעש?", שואל חייל אחד את מקס. "כן", אומר מקס, "ריססו אותנו באבנים מכל הצדדים." אם תהיה חקירה, ברגע זה נזרע ראשיתו של הדיווח השיקרי. "הוראות הפתיחה באש חמורות", אומר שלונסקי, "והמג"ד דורון מקפיד עוד יותר."⁵¹

למעלה משנתיים של אינתיפאדה עברו מאז ננזף איש ביטחון והודח בשל שידור טלוויזיה. ושוב, החיילים ירו, בניגוד לכל הוראות הפתיחה באש, בנוכחות סגן-אלוף ובנוכחות עוד חיילים שישבו בגייפ שנסע מאחוריהם. האירוע צולם, ולא יכול להיות ויכוח על העובדות, אבל איש לא נחקר ואיש לא ננזף.

יש מעט מאוד צילומים של פתיחה באש מהאינתיפאדה. נראה, שבניגוד לדעה הרווחת, נוכחות המצלמות גורמת לחיילים להקפיד על ההוראות ועל כן מצמצמת את הנפגעים. עם זאת, כמעט בכל פעם שעדשת הטלוויזיה קלטה ירי – היה זה בניגוד להוראות. כך היה גם במקרה הבא. ב-27.1.89, פרסם צבי גילת ב"חדשות", תמונה שצולמה שבוע קודם לכן במחנה הפליטים בחאן-יונס, על-ידי צוות טלוויזיה של אחת הרשתות האמריקאיות, שצילם את האירוע כולו. בצילום רואים בבירור כי הירי הוא מכוון, מהכתף, לא לרגלי המפגינים, ובטווח הקצר מ-70 מטר. גילת מספר כי במשך חצי שעה התנהלו שם חילופי ירי-אבנים. נספרו בין 30 ל-50 יריות בודדות, עד שהצלמים סולקו מהמקום. באותו שבוע, מוסיף גילת, צולמו שני מקרים דומים בחברון ובבאקה אל-שרקיה: ירי מהכתף, אש חיה, פחות מ-70 מטר.

במכתב שהיפנה צוות הגדה של סניף חיפה של האגודה לזכויות האזרח לאלוף פיקוד המרכז יצחק מרדכי, מצוטטת עדותו של חייל במילואים:

המג"ד היה צריך לצאת הביתה לשבת. ביום 7.9.89 יצא לסיור בשטח עם המחליף שלו. הם יצאו בגייפ כאשר מתלווה אליהם בגייפ נוסף הסמ"פ (גדי) ומש"ק הפלוגה הנמצאת בגיזרה של הכפר עקאבה. את מה שאירע בתקרית שמעתי מפי המש"ק מיד לאחר שחזר מהסיור. הוא חזר נרגש מאוד מהסיור וסיפר לי ולעוד כמה חיילים שהיו במקום: "עברנו דרך הכפר עקאבה, ילד כבן 14 זרק אבן אחת אשר פגעה בגייפ, אני יריתי

יריה אחת באוויר, ואז המחליף של המג"ד כיוון את נשקו אל הילד וירה. הילד נפגע."

באותו יום נפגע קשה ילד בן 14, קאסם עבד אל-לטיף קאסם, ואחר-כך מת מפצעיו. למחרת הודיע צה"ל כי מפקד הגיזרה המופקדת על איזור גינין, שהיה במקום, דיווח כי הוא ועמיתיו "פעלו כהלכה ופתחו באש לפי נוהל עצירת חשוד, לאחר שיהיו נקודתית את משליכי האבנים."⁵² דובר צה"ל מסר ל"בצלם" כי התיק נסגר מאחר שהירי בוצע בהתאם להוראות.⁵³

דיווח

כאשר מתרחש אירוע של ירי, עם או בלי נפגעים, השלב הראשון הוא הדיווח שמוסרים החיילים מהשטח. יוסי, חייל מילואים, ששירת ברצועת עזה בתפקיד סמל מיבצעים, וקיבל את הדיווחים מהשטח, סיפר ל"בצלם" כי החיילים יודעים היטב את הוראות הפתיחה באש ודיווחיהם תמיד תואמים את ההוראות. "כמעט בלתי אפשרי", אומר יוסי, "לוודא את נכונות הדיווח. הרי אין לשער שחייל יאמר: יריתי מ-30 מטר, בלי אזהרה, בלי שחייו היו בסכנה. חייל יורה ואחר-כך מתאים את דיווחו להוראות הפתיחה באש. בכל תקופת שירותי ברצועת עזה לא קיבלתי דיווח מהשטח על חריגה מההוראות."

לעתים, באירועים שיש בהם הרוגים, מפרסם דובר צה"ל הודעה, שתואמת, כנראה, את הדיווח שהתקבל מהשטח, ולימים – בשל חקירה ממצה, בשל עדויות סותרות, או בשל צילום עיתונות או טלוויזיה – מתברר שההודעה הראשונה לא עלתה בקנה אחד עם האמת.

כך אירע במקרה צילומי ה-איי.בי.סי מבית-לחם, המתואר לעיל. ההודעה הראשונה דיברה על רעולי פנים חמושים בסכינים ובגרזנים, ואילו צילומי הטלוויזיה לא הראו גרזנים ולעומת זאת חשפו "נוהל ירי מזורז". ואכן, הירים הודחו בשל "דיווח מוטעה".

באוגוסט 1989, חשף נחום ברנע ב"כתורת ראשית" מסמך צה"לי, סיכום דיון, שהתקיים ב-10.4.88, בעקבות אירוע שהיה ב-4.4.88 בכפר בני-נעים ובמהלכו נהרג חאמד זיידאת בן ה-18.

ברנע כותב כי לא פחות מ-19 אנשי צבא, רובם קצינים, נכחו לפי הרישום בדיון הזה, ביניהם קצין החינוך, קצין הדת, אחראי-מרפאה, מנהל-עבודה וגשש, אבל גם המח"ט, הסמח"ט וקצין האג"ם. ברשימה מובא צילום של "סיכום הדיון" וציטוטים ממנו:

"ב-4.4.88 התרחש אירוע שבו היו מעורבים מח"ט, קמ"ן, ק. קשר שתוך כדי טיסה זיהו הפגנה של המקומיים שאחד מהם ברח. תוך כדי מרדף המח"ט לקח על עצמו לתת הוראה הסותרת את הפקודות לפתוח באש, שממנה נפגע הנמלט ומאוחר יותר מת מפצעיו.

"אירוע נוסף שהתרחש בבית-אומר היה חמור לא פחות, והוא מ"פ גדוד (...) לקח על עצמו לתת הוראה להכניס שני שופלים לכפר הני"ל שגרמו נזק חמור.

"בעקבות החריגה החמורה מהפקודות הוחלט שהמעשה יוכרז (ההדגשה במקור) כצעד שנועד להרגיע את הכפר."

ב-5.4.88 הודיעו גורמי ביטחון, כי הכוח נאלץ לפתוח באש כאשר חש שנשקפת לו סכנה, וכי הירי בוצע לאחר שהופעל נוהל עצירת חשוד.⁵⁴ בסופו של דבר הועמד המח"ט, אל"מ גבעתי, לדן בפני סגן הרמטכ"ל, הורשע ועזב את צה"ל.

ב-17.1.89, נפגש ראש הממשלה, יצחק שמיר, עם חיילי צנחנים במילואים, המשרתים באיזור שכם. אחד החיילים, עמי מירושלים, צוטט בכל כלי התקשורת כמי שאמר לראש הממשלה: "אינכם יודעים את המציאות בשטח. אפילו המ"פ לא יודע מה קורה עם סיור שיוצא לשטח, והיו כאן דברים שנעשו ושאלף אחד לא יודע עליהם."⁵⁵ ואכן, דובר צה"ל לשעבר, תא"ל אפרים לפיד, הודה שצה"ל "טועה" לעתים בדיווחיו על

נפגעים פלסטינים מפני שהוא מסתמך על דיווחי החיילים.⁵⁶

מכל אלה עולה, כי כמעט בלתי אפשרי לבדוק את דיווחי החיילים מהשטח. פעמים רבות, כשהיו צילומים או עדויות אחרות, התבררה הודעתו הראשונה דובר צה"ל כלא מדויקת, בעיקר מפני שהדיווח מהשטח לא היה אמת. החיילים מתאימים את דיווחיהם להוראות הפתיחה באש, ונראה שתופעת הדיווח הלא-מדויק ואף השיקרי, נהפכה כמעט לנורמה בתקופת האינתיפאדה. יש גם תופעות של ניסיון טשטוש ועדויות שקר. בפגישה עם כתבים צבאיים, אמר קצין משטרה צבאית ראשי, כי "יש ביחידות קשר של שתיקה בנושא השטחים".⁵⁷

עניינו של דו"ח זה איננו בתפקודו של דובר צה"ל, ואף לא בנורמות הדיווח או החקירה של הצבא. עם זאת, כאשר דנים ביישומן של הוראות הפתיחה באש בשטחים, אין לנו אלא להסתמך על תוצאות של חקירות ועל תגובות דובר צה"ל, ואלה מסתמכות, בין השאר, על דיווחי החיילים מהשטח. זאת ועוד. אין ספק כי האפשרות להסתתר מאחורי דיווחים שיקריים מסייעת לאווירה של "אצבע קלה על ההדק" ומגבירה את מספר הנפגעים.

חקירות והעמדות לדין

בתגובה לדו"ח אמנסטי, שהאשים את ישראל חוק במקרי מוות בשטחים,⁵⁸ פרסם דובר צה"ל תגובה⁵⁹ ובה נאמר, בין השאר, כי:

כל מקרה מוות של ערבי בשטחים, ללא יוצא מן הכלל, נחקר ביסודיות ע"י המשטרה הצבאית החוקרת. תיק החקירה מועבר לפרקליטות הצבאית אשר מחליטה על הצעדים שמן הראוי לנקוט במקרים אלה. ממצאי החקירה אינם חסויים והם מתפרסמים בין ביוזמת צה"ל ובין על-פי פניית כל גורם שהוא. עד כה [...] לפחות 25 [חיילים] הואשמו במקרים שתוצאתם מוות ורק 10 זוכו.

אם נחסיר מנתוני הדובר את מספר החיילים שהועמדו לדין במשפט "גבעתי א'", "גבעתי ב'" ו"גולני" – שבהם נשפטו 12 חיילים בשלושה מקרים שהסתיימו במוות כתוצאה ממכות – נמצא שעד סוף דצמבר 1989, הועמדו לדין לכל היותר 13 חיילים וקצינים בפני בית-דין צבאי, בעקבות ירי שגרם למות פלסטינים.

על-פי הנתונים שבידינו, עד סוף דצמבר 1989 אכן הוגשו 12 כתבי אישום נגד 13 חיילים (6 חוגרים ו-7 קצינים) בעקבות ירי שגרם למוות. סעיף האישים ב-10 מהמקרים היה גרימת מוות ברשלנות ובשניים הריגה.⁶⁰ באותה עת נהרגו 574 פלסטינים מירי (אש חיה, כדורי פלסטיק ו"גומי") כוחות הביטחון. לפיכך, רק בכ-2% מהמקרים הועמדו חיילים בפני בית-דין לאחר שירו והרגו תושב בשטחים. מאז ועד היום אין סימנים המצביעים על שינוי ביחס הזה.

הרבה שאלות יכולות להישאל לאור הנתונים האלה:

הוראות הפתיחה באש מתירות ירי "על מנת לפגוע" רק במקרה של "התקפה על כוחותינו באמצעות ירי או חומרי חבלה". בכל שאר המקרים מותר ירי – בווריאציות שונות – לעבר הרגליים בלבד, כולל במקרה של "סכנת חיים בעת התפרעות".

1. האם יש להבין מנתוני ההעמדה-לדין כי בכל מאות המקרים האחרים, שבהם נורו פלסטינים למוות ואיש לא הועמד לדין, "הותקפו כוחותינו באמצעות ירי או חומרי חבלה"?

או:

2. בכל מאות המקרים האחרים, ירו החיילים בהתאם להוראות, כיוונו לרגליים אך החטיאו ופגעו במקום אחר.

צילום: חיים לסקי

או :

3. האם החקירות אינן מתבצעות כהלכה, בין אם מחוסר יכולת להגיע לאמת ובין אם מחוסר רצון לעשות כן. או, שהחקירות נעשות כהלכה אך הפרקליטות הצבאית מקלה מאוד על החיילים ואינה ממהרת להעמידם לדין.

נסה לבחון את השאלות האלה אחת לאחת.

אין ספק כי ההנחה הראשונה, לפיה בכל שאר המקרים הותקפו החיילים בנשק או באמצעי חבלה, איננה עומדת במבחן המציאות. היו אמנם מקרים כאלה מהלך האינתיפאדה, ביניהם חוליית המחבלים שחבריה נהרגו על-ידי חיילי צה"ל בהר חברון במאי 1989; דוקר החייל דוד דניאלי במושב משואה, בנובמבר 1988, שנורה ונהרג על-ידי חייל אחר; רוצחו של יעקב פרג, שירה לעבר סיור של צה"ל, הרג את החייל ארתור הרסטיג, ונורה על-ידי חייל אחר בדצמבר 1988; היו בוודאי מקרים שפלסטינים נורו בעת שעמדו להשליך בקבוק תבערה או בלוק; היו מקרים אחרים בהם דווח כי פלסטיני תקף חייל בסכין והחייל ירה בו. אלה הם מקרים מובהקים, שאין עליהם עוררין, שבהם יש לירות על-מנת לפגוע ואף על-מנת להרוג. המקרים הללו, שפורסמו במהלך האינתיפאדה, אינם מגיעים לשתיים או שלוש עשרות לכל היותר. רוב רובם של מאות ההרוגים הפלסטינים נהרגו במה שמכונה בהודעות דובר צה"ל "הפרות סדר חמורות". אחרים, כאמור לעיל, מתוארים כ"מבוקשים", "רעולי פנים", "חשודים" או "מניחי מחסומים". באף אחד מן התיאורים הללו אין בהוראות הפתיחה באש כדי להצדיק ירי על-מנת להרוג.

ההנחה השנייה גורסת כי החיילים ירו אמנם בהתאם להוראות, כיוונו לעבר הרגלים, אך החטיאו. כלומר, במעלה מ-600 מקרים, החטיאו החיילים את מטרתם והרגו אדם למרות שהתכוונו רק לפצוע אותו מתחת לברך, או פגעו באדם שכלל לא כיוונו אליו. גם דבריו של דובר צה"ל, המצוטטים בעמ' 39 לעיל, מביאים גירסה כזאת להצדקת מספר ההרוגים מקלעי פלסטיק. היו אפילו מקרים, שמקורות צבאיים מסרו, לאחר מוות מירי, כי הדבר אירע כתוצאה מהחטאה. ב-7.9.89, למשל, נורה למוות, בכפר עקבה, עבדל אל-לטיף קאסם, בן ה-14. מקורות רשמיים מסרו כי "מאחר שבמקום פרצה התפרעות המונית והכוח נקלע למצב סכנה, יתכן שהיורים החטיאו."⁶¹

יתרה מזאת. בית-הדין הצבאי של פיקוד הדרום, בראשותו של אלוף-משנה ד"ר עמנואל גרוס, זיכה את סג"מ יובל וילף, אשר הואשם בגרימת מותו ברשלנות של טארק סמנדה, בן 25, תושב רפיח, ב-13.11.88. בהכרעת הדין כותבים השופטים:

לא בכל מקרה שבו מוכחת סטייה בין המקום אליו כיוון החייל לבין מקום הפגיעה בפועל יש ללמוד בהכרח על רשלנות כדי לשכנע שהסטייה היתה תולדה של מעשה מכוון או חוסר מיומנות. [...] אותה סטייה היתה יכולה להיווצר משום הניסיונות המיוחדות שבהן פעל הנאשם, כלומר ההפתעה שגררה תגובה מהירה מצד הנאשם והעובדה שלראשונה השתמש הנאשם בנשקו מול אדם חי להבדיל משימוש במטוח. כל אלה הם גורמים משפיעים שיכולים להגביר את אותה סטייה, וכל קצין יכול היה להגיע לאותה תוצאה מצערת.

במלים אחרות, השופטים קובעים שהחטאת המטרה איננה עבירה, ועל כן זיכו את הנאשם שהובא בפניהם. אבל, אם נקבל את ההנחה שרוב מקרי המוות מירי נגרמים כתוצאה מהחטאת המטרה, ספק אם פסק הדין הזה פוטר את מערכת הביטחון מאחריותה לכך שהיא מרשה לאלפי חיילים, שאינם מסוגלים לפגוע במטרה, לפתוח באש על אוכלוסיה אזרחית.

בהקשר זה כדאי להביא את עדותו של חייל המילואים, עמי דר, שכתב בפברואר 1989 ב"ג'ורנל פוסט":

במשך 20 הימים שבהם היינו בקסבה של שכם, עשינו בדיוק מה שאמרו לנו: לא הרגנו

אף אחד ופגענו ב-17 צעירים ברגליים בכדורי פלסטיק [...] רובם [נפגעו] מתחת לברך. [...] אילו פגעה היחידה שלנו רק בשלושה-ארבעה אנשים, אפשר היה לומר שהדיוק בפגיעות הוא עניין של מזל. אבל 17 פגיעות, בלי אף פציעה קשה אחת, לא יכולות להיות מוסברות רק במזל. על הצבא לבדוק את המקרים אחד לאחד, אולי אף באמצעות מכונת-אמת: מדוע כל-כך הרבה אנשים נהרגו מכדורי פלסטיק? האם זה מפני שחיילינו לא יודעים כיצד לירות או שמא מפני שחלקם יורים יותר מדי טוב?

נראה שעם פקודות ברורות ומפורשות ועם חיילים מיומנים, המצייתים לפקודות, אפשר להימנע מהריגת מי שאינו מסכן חיי חיילים. אין בדברים הללו כדי להסכים עם ההוראות המתירות ירי – ולו גם לעבר הרגליים – לעבר בני-אדם שאינם מהווים סכנה לחיי חיילים או אזרחים, אלא רק להראות שגם לשיטתה של מערכת הביטחון אפשר למנוע הריגות רבות.

ההנחה השלישית, שהחקירות לא מתבצעות כראוי, בשל קשיים אובייקטיביים או במתכוון, הושמעה בעבר לא אחת.

כבר ביוני 1988, פורסמה ב"חדשות" כתבה רחבה, מאת אלכס פישמן, תחת הכותרת "צה"ל חוקר נסיבות מותו". "כמו כל צה"ל, גם המשטרה הצבאית ויחידת מצי"ח בתוכה, לא היו ערוכים לקראת האינתיפאדה", כותב שיפמן, האינתיפאדה הוסיפה למצי"ח מאות תיקים חדשים, ומתוכם 110 תיקי מוות לא-טבעי [נכון ליוני 1988]. שיפמן ממשיך ואומר:

יש בעיות של שפה, מנטליות, גוויות נעלמות, ולא ניתן לבצע בשל כך דו"ח נתיחה שלאחר המוות. היחידות מתחלפות בתדירות גבוהה, מה שגורם להארכת משך החקירה [...] חלק מדו"חות הנתיחה של גופות, שבוצעה למרות הכול, נותר במכון הפתולוגי כאבן שאין לה הפכין. לא נמצא להם דורש, לא מצד הצבא ולא מצד המשפחות ובית-החולים בו נפטרו.

[...] איתור חיילים להשלמת עדויות, בעיקר אנשי מילואים, הפך לבעייתי. [...] תופעה נוספת – חיפוי ביחידות. חייל חרג מהנהלים, התנהג שלא כדין, הוגשה תלונה, מצי"ח נכנס לתמונה, "העניין נסגר בתוך האוהל". קצין מילואים ביחידת צנחנים ציין, כי תופעת הליקויים בדיווחי חיילים על מעשים שביצעו היא תופעה חדשה ומסוכנת. [...] באותה רשימה ניתן לציין גם תופעות של מתן עדות שקר, שבעטיין הועמדו חיילים לדין.

באוקטובר 1988, כתב דן סגיר ב"הארץ", כי החלטות צה"ל אם לשפוט על "חריגות" בשטחים, מושפעות גם משיקולים לא משפטיים. סגיר טוען כי, לאחר בדיקה, התברר כי על מערכת קבלת החלטות בפרקליטות הצבאית מופעלים לחצים וכי לאחר מימצאי מצי"ח נערכים דיונים בין צמרת הפרקליטות לבין גורמים צבאיים שונים בשאלת ההעמדה לדין. סגיר מונה בין השיקולים המשפיעים על החלטות כאלה את הפגיעה במוראל היחידה, פגיעה אפשרית בחיפוי החיילים לצאת בעתיד למשימות בשטחים, והישגים קודמים של החיילים והקצינים המעורבים בפרשות.

פרופסור דוד קרצימר מהפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית, אמר ל"ג'ורנל פוסטי" כי "חיילים שנחקרים מקבלים לעתים עצות איך לנהוג כדי שהתיק ייסגר."⁶² פרופ' קרצימר אמר כי חייל סיפר לו, שחוקרי מצי"ח שנשלחו לחקור אירועי ירי יעצו לנחקרים באשר לניסוח שעליהם להשתמש בו כדי להבטיח שהתיקים ייסגרו. פרופ' קרצימר הוסיף כי "החקירות מצטמצמות בדרך כלל לגירסאות החיילים שהיו בשטח, ושכמובן מעוניינים לתאר כל אירוע ירי כאירוע שהיתה בו סכנת חיים." גם "הארץ" סיפר על מפקד שאמר לחייליו כי שני חוקרי מצי"ח הגיעו "כדי לסגור את התיק, לא כדי לחקור."⁶³

"לבצלם" ידועים מקרים, שבהם ניגבו בחקירה רק גירסאות החיילים, ולא נעשה מאמץ לחקור את התושבים ואת עדי-הראיה. פעמים רבות נפתחה חקירה רק בעקבות עדויות

שהועברו למערכת הביטחון על-ידי עורכי-דין, שערכו חקירה בעצמם וגבו תצהירים מתושבים, בעיקר מטעם האגודה לזכויות האזרח בישראל.

ח"כ יאיר צבן ניהל התכתבות עם שרי הביטחון רבין ושמיר בנושא חקירת מקרי מוות של תושבי השטחים*. במכתבו האחרון מציין ח"כ צבן כי בארבעה מהמקרים אליהם התייחס, ואשר אירעו לפני למעלה משנה, לא הסתיים הטיפול, והוא שואל "אם התמשכות החקירה והבדיקה המשפטית נובעת מכך שהחקירה היא אינטנסיביווית ומאומצת ומתוך נסיון למצוא ראיות נוספות או שמא מסחבת והזנחה." עוד כותב צבן:

באף אחת מחוות הדעת המשפטיות שצוטטו במכתב [של משרד הביטחון] לא היה איזכור לעדים פלסטיניים שנחקרו. [...] הרושם המתקבל למקרא המכתב הוא שחוות-הדעת המשפטיות מבוססות למעשה על עדויותיהם של חיילים בלבד. [...] נראה שהעדר עדויות של עדי ראיה נוספים מנע, למעשה, קישור ודאי של חיילים חשודים לירי שהביא למותם של ההרוגים ולפיכך נמנע גם מיצוי הדין עם מי שקיפד חיי אדם, ללא צידוק מלא.

תחת הכותרת "יחס מקל כלפי חיילים שחרגו מההוראות והביאו למות בני אדם", כותב ח"כ יאיר צבן:

העונשים שהוטלו על החיילים במקרים שלפנינו – נזיפה, הערה, חודשיים מאסר בפועל בדרך של עבודות שירות והורדה בדרגה – אינם תואמים את חומרת העבירות שבהן מדובר ואין בהם כדי להרתיע באופן משמעותי. זאת ועוד. העבירות בהן הואשמו החיילים במקרים שלפנינו פחותות באופן משמעותי מהעבירות שביצעו בפועל.

אין בדברים הללו כדי להפנות אצבע מאשימה כלפי כל החקירות או כל החוקרים, אך בוודאי שיש בהם כדי להצביע על תופעה קיימת. גם הפרקליטות הצבאית לא ממהרת, כנראה, להעמיד חיילים לדין. מתוך החיילים הספורים שהועמדו לדין בעקבות ירי שגרם למוות, בודדים הואשמו בהריגה. רוב כתיבי האישום מוגשים על חריגה מההוראות או על שימוש בלתי-חוקי בנשק.

בהכחשת הדברים האלה, בוודאי לא יהיה הסבר לכך, שלמעלה מ-600 פלסטיניים נורו למוות, בהתאם להוראות שמתירות ירי רק לעבר הרגליים, ורק כתיבי אישום ספורים הוגשו בלתי-המשפט נגד היורים.

* ההתכתבות במלואה מופיעה בנספח ח'

יישום ההוראות בשטח

כדי לנסות לבדוק את יישומן של ההוראות הקיימות בשטח, נבדוק את כל המקרים שבהם נהרגו ילדים, ושלגביהם התקבלה תגובת דובר צה"ל באשר למצב החקירה ולתוצאותיה.

בהוראות הפתיחה באש חיה יש שני סעיפים הנוגעים לילדים. בנסיבות המוגדרות "סכנת חיים בעת התפרעות", נאמר כי "יש להימנע ככל האפשר מירי על נשים וילדים". בנסיבות המתירות מפתיחה באש כחלק מ"נוהל עצירת חשוד", נאמר, תחת הכותרת "הדגשים": "יש להימנע מפתיחה באש לעבר ילדים מתחת לגיל 14 ולעבר נשים." בהוראות הפתיחה באש לקליעי פלסטיק נאמר כי "יש להימנע מירי מכוון לרגלי נשים וילדים מתחת לגיל 16".¹⁶

לכאורה, לאור הוראות הפתיחה באש, בכל מקרה שילד מתחת לגיל 14 נהרג בשטחים כתוצאה מירי אש חיה, ובכל מקרה שילד מתחת לגיל 16 נהרג כתוצאה מירי קליע פלסטיק, התבצע הירי בניגוד להוראות.

"בצלם" מסר ל"על המשמר" את רשימת הילדים עד גיל 14 ואת רשימת הילדים בין הגילים 15-16, שנהרגו מירי במהלך האינתיפאדה, עד סוף אוגוסט 1989. כתב "על המשמר", אורזאל בן-עמי, פנה לדובר צה"ל, ובאוקטובר 1989 מסר הדובר את תגובתו לגבי כל אחד מן המקרים.⁴⁶

"בצלם" פנה לדובר צה"ל בסוף מארס 1990, וביקש עדכון מצב החקירה לגבי הרשימה שהופיעה ב"על המשמר". כמו כן הוסיף "בצלם" שמות 13 ילדים עד גיל 14 ו-7 בין 15-16, שנהרגו עד סוף מארס 1990. ב-5.6.90, השיב דובר צה"ל, ומסר את תגובתו על כל אחד מהמקרים.

ניתחנו את הנתונים שמסר דובר צה"ל, ואלה המימצאים:

- 66 ילדים מתחת לגיל 14 נהרגו, על-פי דובר צה"ל, מירי חיילי צה"ל.⁴⁷
- ב-7 מקרים לא נפתחה חקירת מצ"ח, ביניהם מתו מירי של ילד בן 4. דובר צה"ל לא מנמק מדוע לא נפתחה חקירה.⁴⁸

* כאן המקום לתמוה, מדוע קליעי פלסטיק, האמורים להיות הרבה פחות קטלניים, מותרים בירי לעבר נערים מעל גיל 16 בלבד, בעוד שאש חיה אפשר לירות גם על ילדים בין הגילים 14 ו-16.

על אי-הבהירות בלשון ההוראות עמדנו כבר בפרק הנושא שם זה, אך מעניינת במיוחד בדיקת ניסוחי ההגבלות בכל הנוגע לירי על ילדים. יש לשים לב לצירוף "ככל האפשר", המותר פתח – אם צר ואם רחב – לחריגה מההוראה. נדמה שהמלים "יש להימנע [מפתיחה באש]" נבחרו, לא במקרה, מתוך מאגר החלטות הרבה יותר, כגון: "אסורה [פתיחה באש]", או "איך [לפתוח באש]".

כך גם בהוראות לירי קליעי פלסטיק, נראה שהתייבה "מכוון", בצירוף "ירי מכוון", מכוונת בהחלט בהוראות, שכותביהן ידעו לנסח סעיף האומר במפורש: "על היורה לכוון את נשקו בוהירות ובדייקנות מירביים לפגיעה מתחת לברך בלבד", וגם קבעו כי במקום שירי מדויק כזה איננו אפשרי – אין לירות, תמוה הניסוח "יש להימנע מירי מכוון" כאשר מדובר בנשים וילדים. האם יש להבין מכך שיש אפשרות לירי לא מכוון? האם לא די בהוראה המפורשת שירי לא מכוון אסור בתכלית?

** דובר צה"ל הוריד מרשימת "בצלם", שנמסרה לו על-ידי "על המשמר", 19 שמות, שלטענתו לא היו ילדים על-פי גילם, והוסיף שמות 4 ילדים (ו-5 נערים). הניתוח נעשה על-פי נתוני הדובר, רק לגבי ילדים שנהרגו על-ידי צה"ל כתוצאה מירי.

** בניגוד למקרים אחרים (שלפיקך לא נלקחו בחשבון בניתוח זה), שבהם אומר הדובר כי הירי בוצע על-ידי מג"ב/שב"כ או אזרחים ונחקר על-ידי המשטרה.

1980-1981

- 4- מקרים לא ידע הדובר למסור מה מצב החקירה*.
 - 6 מקרי מוות מירי של ילדים נמצאים עדיין בחקירת מצ"ח.
 - 10- מקרים הסתיימה החקירה והתיק נמצא בפרקליטות. ביניהם מקרים מינואר 1989.
 - 6- מקרים הוגשו כתבי-אישום. אף לא אחד מהם על הריגה**.
 - שני כתבי-אישום על "גרימת מוות ברשלנות", 4 על "שימוש בלתי חוקי בנשק", אחד מהם גם על "עבירה על הוראות הפתיחה באש". בשניים מהמקרים הללו מציין דובר צה"ל כי החיילים הועמדו לדין על אף ש"לא ניתן ליחס המוות לירי שבוצע".
 - 4 חיילים הועמדו לדין משמעותי באשמת עבירה על הוראות הפתיחה באש או שימוש בלתי חוקי בנשק. שניים מהם הועמדו לדין משמעותי על אף ש"לא ניתן לקשור הירי למות המקומי/ת".
 - בשני מקרים ניתנה הערה לקצין ולחייל, שפתחו באש "באופן מוצדק, אך לא על-פי הוראות הפתיחה באש". אחד מהם הרג ילד בן 10.
 - 6- מקרים נזופו חיילים על "שימוש בלתי חוקי בנשק". ארבעה מהם "על אף שאין אפשרות לקשור הירי למות המקומי/ת"
 - בשני מקרים נסגר התיק מפני ש"אין אפשרות לקשור הירי למות המקומי/ת"
 - 12- מקרים נסגר התיק מפני ש"החיילים פעלו בהתאם להוראות".
 - באחד מהמקרים האלה נורה ונהרג ילד בן שלוש וחצי. הדובר אומר כי הוא "נקלע להתפרעות ונורה כתוצאה מירי לעבר מסיתים עיקריים"
 - בעוד 7 מקרים נסגר התיק באותו נימוק: "החיילים ירו בהתאם להוראות הפתיחה באש", אך כאן מוסיף הדובר. "משנשקפה להם סכנת חיים".
 - בנסיבות אלה נהרגו גם ילדים בני 10 ו-11.
 - במקרה אחד, שבו נסגר התיק בנימוק זה, מציין דובר צה"ל כי קצין קיבל הערה "על חריגה מהוראות הפתיחה באש (ללא קשר למות המקומי)".
- דובר צה"ל הגיב גם על רשימת נערים בין הגילים 15-16, שנהרגו במהלך האינתיפאדה. בהוראות הפתיחה באש חיה, דינם של נערים מעל גיל 14 כדן מבוגרים, ואילו בקליעי פלסטיק, כאמור, אסור הירי על נערים מתחת לגיל 16. מאחר שאין פירוט אם הפגיעה היתה באש חיה או בקליעי פלסטיק, אין כאן בהכרח חריגה-לכאורה מההוראות.
- עם זאת מעניין לראות, כי גם ברשימה זאת, מתוך 52 מקרי מוות בעקבות ירי חיילי צה"ל, ב-10 מקרים לא נפתחה כלל חקירה. מתוך 31 מקרים, שבהם נפתחה חקירה והסתיימו הליכיה, נמצא כי ב-10 מקרים חרגו החיילים מההוראות, ועל כך הועמדו לדין משמעותי, נזופו וספגו הערות***.

* הדובר מציין כי לגביהם "לא נתקבלה תשובה".

** מאז אוקטובר 1989, שאז השיב הדובר לפניית "על המשמרי", ועד יוני 1990, שאז השיב לפניית "בצלם", לא הוגשו כתבי-אישום חדשים.

*** אחד המקרים הוא זה של אלי"ם שדה, העומד בימים אלה לדין. מעניין לציין כי ברשימת דובר צה"ל מופיע המקרה כתיק שנמצא עדיין בחקירת מצ"ח.

סיכום

1. ירי על ילדים מתחת לגיל 14 אסור על-פי הוראות הפתיחה באש חיה, קל וחומר על-פי הוראות לירי קלעני פלסטיק, שבהן אסור ירי על ילדים מתחת לגיל 16.
2. לפחות 66 ילדים מתחת לגיל 14 נהרגו כתוצאה מירי חיילי צה"ל (לא כולל שבי"כ או מג"ב), מתחילת האינתיפאדה ועד סוף מארס 1990.
3. ב-7 מקרים לא נפתחה כלל חקירת מצי"ח, שהם למעלה מ-10 אחוזים.
4. מבלי להיכנס לפלפולי הניסוחים, סעיפי האישום, בית-דין צבאי, דין משמעתי, הערה, נזיפה אדמיניסטרטיבית, עם או בלי קשר למות "המקומי", וכיוצא באלה, מתוך 39 מקרים – שלגביהם היתה חקירה והסתיימו ההליכים – ב-19 מהם היתה חריגה מהוראות הפתיחה באש. כמעט 50 אחוזים במדויק.
5. מתוך 128 מקרי מוות בעקבות ירי של חיילי צה"ל, ב-17 מקרים, שהם 13 אחוז, לא נפתחה כלל חקירה.
6. מתוך 70 המקרים, שלגביהם התחילו והסתיימו הליכי החקירה, ב-29 מהם נמצאה חריגה, כזו או אחרת, מהוראות הפתיחה באש. כלומר, ב-41 אחוזים.

מסקנות

1. העובדה שבלמעלה מ-10 אחוזים מהמקרים לא נפתחה כלל חקירת מצי"ח, עומדת בסתירה – וזאת בלשון המעטה – להודעת דובר צה"ל, שצוטטה לעיל, ובה נאמר כי "כל מקרה מוות של ערבי בשטחים, ללא יוצא מן הכלל, נחקר ביסודיות ע"י המשטרה הצבאית החוקרת".
על דובר צה"ל להסביר את הסתירה שבין הודעותיו.
2. גם אם המידגם שהוצג כאן איננו מידגם מייצג, אין ספק כי חיילי צה"ל מפירים את הוראות הפתיחה באש באחוז ניכר מהפעמים שהם מבצעים ירי.
3. בין אם בשל עומס הנטל ובין אם מסיבות אחרות, החקירות מתנהלות בעצלתיים, לעתים קרוב לשנה, ולאחר שהן מסתיימות, התיקים מתעכבים במרקליטות זמן רב.
4. במקום שנהגות הוראות, המדגישות ירי לעבר הרגליים בלבד והימנעות מירי על ילדים, קשה לקבל הסבר לסגירת תיק, שעוסק בחקירת מוות של ילד בן 10 כתוצאה מירי, בנימוק שהחיילים ירו בהתאם להוראות משנסקפה להם סכנת חיים.
ההסברים הללו מטיילים צל כבד על הדרך שבה מתנהלות החקירות, על החלטות הפרקליטות הצבאית ועל הודעות דובר צה"ל כאחד.

סיכום ומסקנות

מזה שנתיים וחצי מתרחשת בגדה המערבית וברצועת עזה התקוממות של התושבים הפלסטינים נגד השלטון הישראלי עליהם. התושבים נוקטים בפעולות שונות, החל בהפגנות, כתיבת סיסמאות, הנפת דגלים, הקמת מחסומי אבנים, ועד ביטויי אלימות: יידוי אבנים, יידוי ברזלים, השלכת בקבוקי תבערה, ומקרים ספורים של ירי או תקיפה באמצעות סכין. כמו כן הרגו תושבים פלסטינים למעלה מ-200 פלסטינים אחרים, שלדבריהם נחשדו בשיתוף פעולה עם שלטונות ישראל.

ממשלת ישראל הטילה על צה"ל לדכא את ההתקוממות, והוא עושה זאת בדרכים שונות, שבמהלכן נקלעים החיילים למצבים שבהם עלולה להידרש פתיחה באש. צה"ל מצידד את חייליו בהוראות לפתיחה באש בשטחים, שהם סביבה אלימה אך אזרחית. ערכן של הוראות כאלה, שהן מגדירות לחייל סידרת תגובות מותרות, ברורות ואחידות עד כמה שאפשר, ומצמצמות עד למינימום את הצורך בשיקול דעת ובהכרעה מיידית של החייל בשטח. הוראות הפתיחה באש צריכות גם לצפות מראש את המצבים שהחייל עלול להיקלע לתוכם, ולהתאים את עצמן לאירועים המתרחשים בשטח.

כשאומרים ראשי מערכת הביטחון, שההוראות לא שונו מאז פרוץ האינתיפאדה, הם מבקשים להדגיש שההוראות לא הוקלו ולא הורחבו. ואמנם, ההוראות שבכתב לא שונו, אבל מדיניות הפתיחה באש התרחבה עד מאוד, וזאת בשעה שמערכת הביטחון לא הסיקה מסקנות מההתרחשויות וממספרם הגבוה של ההרוגים, ולא החמירה את ההוראות כנדרש מהאירועים. כך למשל, רובם המכריע של ההרוגים הפלסטינים נורו, על-פי הודעות דובר צה"ל, בשעה שהיו מעורבים ב"הפרות סדר חמורות". זהו ניסוח המתאר, בדרך כלל, קבוצות אנשים המיידיים אבנים לעבר חיילי צה"ל. מבין הישראלים שנהרגו בשטחים מידי פלסטינים במהלך האינתיפאדה – 9 חיילים ו-10 אזרחים – רק אחד נפגע במהלך התפרעות. 7 מהם נורו למוות. 3 נדקרו למוות. 2 נפגעו מבלוק ו-6 מבקבוק תבערה. בכל המקרים נגרם המוות בהתקפה של יחיד או של קבוצה קטנה. מנתונים אלה עולה, אם כן, שאין יחס ישר בין עוצמת הסכנה לחיים לבין הנסיבות שבהן מותרת פתיחה באש.

הוראות צה"ל לפתיחה באש הנהוגות בשטחים, מנוסחות באופן שאינו עומד בדרישה לבהירות, לחד-משמעיות ולפישוט. יש בהוראות סייגים וסתירות, והניסוח מותיר שיקול דעת רחב בידי החיילים, מבלי לצייד אותם בהבהרות ובדוגמאות להפעלת שיקול הדעת הזה. לאי-הבהירות שבניסוח מתוספים תדריכים בעל-פה, התבטאויות של גורמים צבאיים בתקשורת, פסקי-דין של בתי-דין צבאיים, והם מקיפים את ההוראות בסבך של פרשנויות. כל אלה, במקום שיגדירו ויצמצמו את שיקול הדעת ואת "השטחים האפורים", מרחיבים אותם עוד יותר, ומביאים לכך שההוראות אינן מסוימות ואינן מזהות כראוי את המותר והאסור, אלא הן רחבות ומתירניות מאוד.

בנוסף להוראות הכתובות, שלא השתנו במהלך האינתיפאדה, קיימת מדיניות פתיחה באש, שהרחיבה את ההוראות עוד יותר. הורחבה המשמעות של "סכנת חיים" ושל "חשוד", שנוהל מעצרו מתיר ירי. הותר לירות על-פי הנוהל הזה על מניחי-מחסומים ועל רעולי-פנים, והיתר זה גורם למעשה לוותר על דרישות מפורשות המופיעות בהוראות הכתובות ואף סותר אותן.

נתוני הירי על "מבוקשים" מצביעים על כך שלא תמיד הוא קשור בהכרח ברצון להביא למעצר. הירי, ההריגה והפציעה החמורה נשקפים מהנתונים כמטרות בפני עצמן. חלק ממדיניות הפתיחה באש סותרת, כאמור, את ההוראות הכתובות, ובכך מערפלת אותן עוד יותר וייתכן שגם מכשילה את החיילים בביצוע הוראות בלתי חוקיות.

התורה שבעל-פה, שנטוטה סביב ההוראות, יוצרת את הרושם כי לדרג הקובע נדמה, שההוראות ככתבן אינן יכולות להיות מיושמות בשטח, ועל כן עליו להקל את ההוראות

וגם להבטיח לחיילים כי הדין לא ימוצה איתם במקרה שיפירו את ההוראות הכתובות. בכך מטפחים מפקדי הצבא את המיתוס המסוכן, הגורס כי ההוראות אינן ניתנות ליישום, ומעניקים לגיטימציה להפרתן. אי-הבהירות והערפול מחד והמיתוס הזה מאידך, מקשים גם על החיילים, שלא הוכשרו ולא אומנו לתפקידי שיטור בקרב אוכלוסיה אזרחית.

ההתייחסות בצה"ל לקליעי פלסטיק היא כאל נשק לא-קטלני, ועל-כן ההוראות לגביהם מתירניות עוד יותר מאלה של קליעים חיים. מתירנות זו מגבירה את הנפגעים ואת ההרוגים מיירי קליעי פלסטיק. בנוסף לכך משמשים הקליעים האלה גם לענישה ולהרתעה, אם גם אין לכך ביטוי בהוראות הכתובות. זהו שימוש חמור ופסול מכול וכול.

בניגוד להודעות דובר צה"ל, לא בכל מקרה של מוות כתוצאה מיירי נערכת חקירת מצ"ח. החקירות שנערכות אורכות זמן רב, לפעמים למעלה משנה, והן מתבססות רובן ככולן רק על עדויות החיילים. האשמה לכך כנראה לא מוטלת כולה על מצ"ח, שכן יש תופעה של דיווחים שיקריים, טשטוש עדויות וחיפוי הדדי.

גם הפרקליטות הצבאית מעכבת תיקים, שלגביהם הסתיימה החקירה, וגם זאת לעתים למעלה משנה. מספר כמעט אפסי של חיילים הועמדו עד כה לדין בעקבות ירי שגרם למוות. כתבי האישום מתייחסים לסעיפים כגון "שימוש בלתי חוקי בנשק" או "הפרת הוראות", ורק בשני מקרים נשפטו חיילים על הריגה. נראה שהפרקליטות ליבראלית מאוד ביחסה אל החיילים היורים וגם בתי-הדין הצבאיים מקלים בעונשם של האשמים.

כפי שהוכח בדו"ח, מבדיקת יישומן של ההוראות בשטח, שנעשה על-פי נתוני דובר צה"ל, עולה כי חיילי צה"ל מפירים את ההוראות באחוז ניכר מהפעמים שהם מבצעים ירי. הבדיקה העלתה כי ב-40–50 אחוז מהמקרים, מצא צה"ל שהיתה חריגה כלשהי מההוראות.

למעלה מ-600 פלסטינים נורו למוות בידי חיילי צה"ל, על-פי הוראות, שלמעט במקרה של התקפה מזוינת, מתירות ירי רק לעבר הרגלים. גם אם חלק מהם נורו בניסיונות שהצדיקו את היירי כפי שהתבצע, עדיין ייוותרו מאות הרגלים שמותם יכול היה להימנע. עובדה זו כשלעצמה מעוררת שאלות קשות, שמערכת הביטחון צריכה לתת עליהן את דעתה.

העובדות הללו מציינות אווירה מתירנית של "אצבע קלה על ההדק", של חוסר הקפדה על קיום ההוראות, של היעדר חקירה ממצה והיעדר ענישה מרתיעה ומחנכת. עד כדי מתן לגיטימציה לירי לא מוצדק ולהפרת החוק.

כל זה מטיל צל כבד על ההוראות, על יישומן, על תיפקודם של חיילי צה"ל בשטחים, על תיפקודה של מצ"ח ועל תיפקודה של הפרקליטות הצבאית. כל אלה אחראים במידה רבה למספרם של ההרוגים והנפגעים, להגברת האלימות, וחוזר חלילה במעגל שסופו לא נראה באופק.

כדי לעשות לתיקון המצב המדאיג הזה, כדי לחדול מההרג ולאפשר לחיילים למלא את תפקידם במסגרת החוק, על צה"ל לנסח שוב את הוראות הפתיחה באש, ברוח החוק הישראלי, ברוח ההוראות של משטרת ישראל, ועל-פי הכללים שקבע הבג"צ בפסק-דין אנקונינה. על ההוראות להיות בהירות, חד-משמעיות, מגדירות במדויק וולא סייגים את המותר והאסור, ומנוסחות בלשון שווה לכל נפש.

על ההוראות להיות זהות לגבי כל הקליעים הקטלניים, לרבות קליעי הפלסטיק. גם ההוראות בעל-פה וגם מדיניות הפתיחה באש צריכות לחפף במדויק את ההוראות שבכתב, לכל תיווצר "תורה שבעל-פה" שמנוגדת לחוק.

צריכה להיות הקפדה חמורה על ביצוע ההוראות בשטח. הניסיון מראה כי הקפדה כזאת מצמצמת את מספר הנפגעים.

מערכת הביטחון צריכה לתת את דעתה על הכשרת החיילים לתפקידי השיטור המוטלים עליהם, ולדאוג לכך שירי יותר רק למי שאומנו לפגוע במטרה.

על החקירות להתבצע במהירות ועל-פי הסטנדרטים המקובלים של חקירת מקרי מוות.

אסור לחקירות שתתבססנה רק על עדויות החיילים, ועל מצי"ח לעשות כל מאמץ לחקור עדי-ראיה מקרב התושבים. המשטרה הצבאית והפרקליטות הצבאית צריכות לעקור מן השורש את תופעת הטשטוש, החיפוי והשקר.

על הפרקליטות הצבאית להחמיר עם מפירי ההוראות, בעיקר במקרה שגרמו מוות, שאם לא כן היא נותנת יד לעבירות על החוק ותורמת למתירנות, שמביאה לפגיעות נוספות ולהרחבת מעגל האלימות.

הערות שוליים

1. יזהר באר ואיתן רבין, **הארץ**, 7.5.90.
2. עייף 57/53, פד"י יז 1126.
3. הקונסוליה הכללית של ישראל בניו-יורק, **Israel's Measures in the Territories and Human Rights**, January 1990.
4. פיקוד המרכז, **דף הנחיות לקצין או למש"ק מוסמך לירי בכדורי פלסטיק**, ינואר 1989.
אבי בניהו, **על המשמר**, 24.1.89.
חדשות, 27.1.89. בג"צ 66/89.
5. ח"כ דדי צוקר, מכתב לשר הביטחון, 5.6.90.
6. ראה למשל, שלמה גינוסר, **דבר**, 5.10.88.
7. ראה למשל, פנחס ענברי ואחי, **על המשמר**, 28.9.88.
8. ראה למשל, שמואל טל, **חדשות**, 24.1.89.
9. דובר צה"ל, **ענף הסברה**, 4.3.90.
10. ראה נספח ג'.
11. ראה נספח ד'.
12. רון בן-ישי, **ידיעות אחרונות**, 20.1.89.
13. האגודה לזכויות האזרח בישראל, **גד/79 (ש/1023)**, 28.9.88.
14. עמי דר, **גירחלם פוסט**, 21.2.89.
15. התצהיר במלואו מופיע בנספח ה'.
16. ח"כ אמנון רובינשטיין, 23.1.89.
17. יצחק רבין, **שר הביטחון**, ק/1722, 13.2.89.
18. ח"כ אמנון רובינשטיין, 19.3.89.
19. אבי בניהו, **על המשמר**, 19.1.88.
20. אורי ניר ואיתן רבין, **הארץ**, 21.3.88.
21. Ministry of Justice, 546, 164.1-544, 4.1.90.
22. עמנואל רוזן ואחי, **מעריב**, 23.1.89.
23. דוד חיון, **חדשות**, 19.11.89.
24. האגודה לזכויות האזרח, **גד/79 (ש/0404)**, 6.7.89.
25. הפרקליט הצבאי הראשי, 20(38)תי 0440, 19.7.89.
26. דני שדה ורוני שקד, **ידיעות אחרונות**, 14.9.89.
27. אורן כהן, **חדשות**, 17.10.88.
28. ראה למשל, דן סגיר, **הארץ**, 25.10.88.
29. אורן כהן, **חדשות**, 12.9.89.
30. כני"ל.
31. PALESTINIAN HUMAN RIGHTS INFORMATION CENTER.
32. איתן רבין ויזהר באר, **הארץ**, 6.11.89.
33. יזהר באר, **הארץ**, 23.3.90.
34. איתן רבין, **הארץ**, 29.3.90.
35. בפגישה שנערכה ב-4.3.90 בין אנשי הפרקליטות הצבאית לבין אריק גולדסטין מה-Human Rights Watch ונעמה ישובי מ"בצלם".
36. עדותו המלאה של יובל מופיעה בנספח ו'.
37. ראה הערה 14 לעיל.
38. **דברי הכנסת ה-12**, י"א, 220.
39. ראה למשל, דני רובינשטיין ודני צדקוני, **דבר**, 29.12.89.
40. ראה למשל, און לוי, **דבר**, 15.1.90.
41. **מר/433/88**.
42. בתיה פלדמן, **כל העיר**, 2.11.89.
43. אריה בנדר, **מעריב**, 26.8.88.

26.8.88	אבי בניהו, על המשמר,	44
20.1.89	אורי ניר ואיתן רבין, הארץ,	45
22.1.89	עמנואל רוזן, מעריב,	46
23.1.89	עמנואל רוזן, מעריב,	47
	ראה פרק "הוראות פתיחה באש – קליעי פלסטיק", עמ'	48
20.12.87	ראה למשל, ראובן פדהצור, הארץ,	49
3.2.88	ראה למשל, שמואל טל, חדשות,	50
16.2.90	משה שלונסקי, יומן השבוע, הטלוויזיה הישראלית,	51
8.9.89	אורי ניר ואיתן רבין, הארץ,	52
5.6.90	דובר צה"ל, ענף הסברה,	53
5.4.88	ראה למשל, אבינועם בר-יוסף, מעריב,	54
18.1.89	ראה למשל, אבי בניהו, על המשמר,	55
30.3.89	ג'רוזלם מוסט,	56
5.9.88	חדשות,	57
	Amnesty International, FOCUS, January 1990	58
3.1.90	דובר צה"ל/ענף הסברה, נתו (ריקושט) מס. 10,	59
1989	ראה גם, "בצלם", דף מידע, נובמבר	60
8.9.89	ראה למשל, אורי ניר ואיתן רבין, הארץ,	61
30.3.89	ג'רוזלם מוסט,	62
5.2.89	הארץ,	63
16.10.89	אוריאל בן-עמי, על המשמר,	64

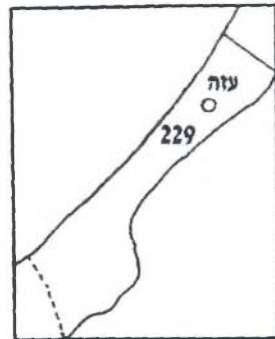
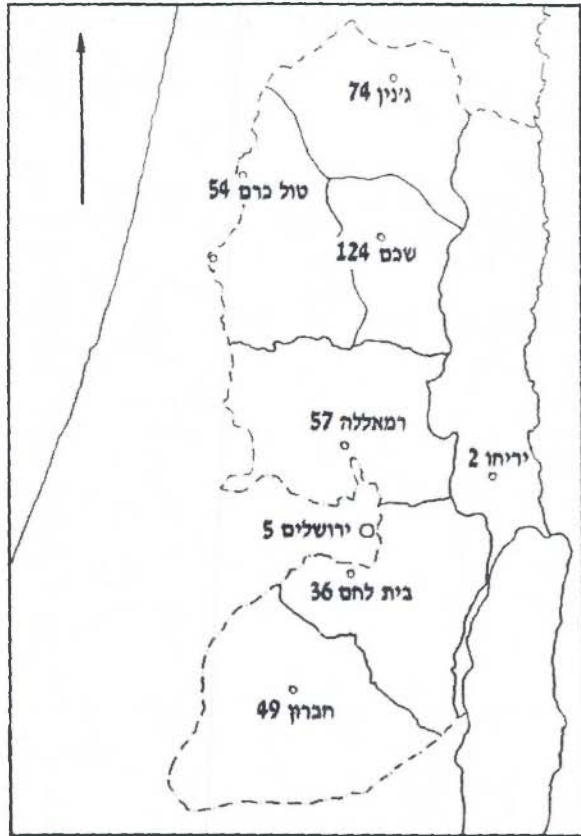
נספח א'

הרוגים מירי כוחות הביטחון מ-7 בדצמבר 1987 עד 31 במאי 1990

1. בחלוקה לחודשים

חודש	מספר הרוגים מירי	מהם עד גיל 16
דצמבר 1987	22	5
ינואר 1988	17	1
פברואר	28	7
מרץ	38	2
אפריל	42	5
מאי	16	5
יוני	11	2
יולי	21	4
אוגוסט	19	4
ספטמבר	16	2
אוקטובר	23	4
נובמבר	9	3
דצמבר	30	6
ינואר 1989	19	6
פברואר	14	4
מרץ	23	4
אפריל	30	10
מאי	32	7
יוני	19	5
יולי	31	10
אוגוסט	25	13
ספטמבר	23	6
אוקטובר	30	5
נובמבר	13	2
דצמבר	19	4
ינואר 1990	11	2
פברואר	9	2
מרץ	10	1
אפריל	9	3
מאי	21	4
סך-הכול	630	138

2. בחלוקה לנפות

נספח ב'

"בצלם" פנה לדובר צה"ל בבקשה להיפגש עם אנשי הפרקליטות הצבאית, כדי לשמוע את עמדתם ולכלול אותה בדו"ח זה. הדובר היתנה את קיום הפגישה באי-פרסום הדו"ח בטענה שהנושא הוא בחזקת סוביודיצה.
להלן ההתכתבות בין "בצלם" לבין דובר צה"ל.

FORCES ISRAEL DEFENCE
STAFF GENERAL
THE I.D.F. SPOKESMAN
PUBLIC RELATIONS OFFICE

צבא הגנה לישראל
המטה הכללי
דובר צה"ל
ענף קשרי ציבור

וח' מיתמר בן-אביי 9. תל-אביב 64 736 IIMAR BEN-AVI ST., TEL-AVIV
טל': 205502, 5692129, 5696709, 615896 - (03)

תל-אביב IEL AVIV חי-2 0410/754 16 במאי 1990

לכב'
יהבה גלאון
"בצלם"
רח' קרו היסוד 18 ירושלים 82148

ה.ג.

בהמשך לשיחתנו מתאריך 15/5/90 להלן עמדתנו.

גורמי צה"ל פוננים לשוף פעולה ולפסור את ענף צה"ל המשפטי והעובדתי ככל הנוגע להוראות פתיחה באש, מאחר שהנושא חלוי ועופד כעת בפני בג"ץ נהיה מובנים לשוף פעולה כאמור לעיל אם תחייבו שלא לפרסם את הדו"ח באופן הפוגע בכללי הסוביודיצה דהיינו אם תחייבו לפרסמו רק לאחר פרסום פסק-הדין של בג"ץ.

נראה לנו כי פרסום הדו"ח בשלב זה בין שהדבר יעשה לאחר קבלת התייחסותנו או בין שהדבר יעשה ללא קבלת התייחסותנו הינו פגיעה בכלל הסוביודיצה.

נברכה
נתן
רמ"ד
ד"ר יוסף גורן
הרצאות

בצלם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים

'بتسيلم' مركز المعلومات الاسرائيلي لحقوق الانسان في الأراضي المحتلة

B'TSELEM - The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories

כאמצעות פקסימיליה

אל: סרון נתן רוטנברג/רס"ד הרצאות/דובר צה"ל
מס' פקס: 03/264258/9
מאת: זהבה גלאון, 'בצלם', טלפון 02/667271/4
מס' פקס שלנו: 02/667946
תאריך: 6.6.90
סימוכין: ש.ם. 608
מס' עמודים כולל עמוד זה: 2

שלום רב,

איננו יכולים לקבל את עמדתכם כי פרסום הדו"ח יהיה בו משום פגיעה בכללי סוביודיצה.
מטבע הנושאים שבצלם עוסק בהם, שהם לעיתים קרובות קשורים להליכים משפטיים מסוגים שונים - עתירות לבג"צ, כתבי-אישום, הליכים אזרחיים וכיו"ב.
לא נוכל על כן לגזור על עצמנו להמנע מפרסום דו"ח - אך ורק משום שתלוי ועומד הליך משפטי המעורר שאלות של הפרות זכויות אדם שבהן עוסק הדו"ח.
עם זאת אין כמובן לבצלם כוונה כלשהי להשפיע על הליכים משפטיים תלויים ועומדים ואנו עושים כמיטב יכולתנו להמנע מהשפעה או אף מחשש השפעה על כתי-המשפט.
על-פי השקפתנו, שאלת ההשפעה על הליכים משפטיים מצומצמת או כמעט לא קיימת כאשר תלוי כמו במקרה הנוכחי הליך המעורר שאלות משפטיות בלבד במסגרת עתירה לבג"צ.
מקובל עלינו כי פירושים משפטיים אינם נשוא של סוביודיצה, דיעה זו מקובלת למיטב ידיעתנו גם על היועץ המשפטי לממשלה

וגם על בית המשפט העליון.

איננו מוציאים מכלל אפשרות מקרים שבהם דו"ח של בצלם יעורר
שאלה אמיתית של השפעה על תהליכים משפטיים, כגון אם הוא
עוסק בחקירה עובדתית המהווה תשתית יעילה לכתב-אישום, במקרה
כזה לא יחרוץ בצלם משפט מחוץ לכתלי בית-המשפט.

שכנו ובדקנו את הנוסח (הלא סופי) של הדו"ח שאנו מבקשים
להעביר לעיונכם ולא מצאנו בו, ואפילו על-פי מכון מחמיר
ביותר, משום מראית עין (כוונה כאמור בוודאי נעדרת) של
השפעה על בית-המשפט.

הדו"ח מנתח במקצת באורח משפטי את הוראות הפתיחה כאש ועוסק
כעיקר ביישום ההוראות או למעשה כהפעלה של נשק קטלני
כשטחים, כאמור על-פי כל אסכולה משפטית אין בכך סוכיודיצה
כלשהו.

אנו רואים בשימוש בנשק קטלני כשטחים נושא בעל חשיבות
ראשונה ומכחינתנו איננו יכולים להמנע מלעסוק בנושא זה. אך
ורק משום שתלויה עתירה לבג"צ.

כידוע לך עתירות לבג"צ מסתיימות כעבור תקופה ארוכה היכולה
להגיע לשנה ויותר, מה גם שנמסר לנו כי עד היום טרם נמסר
תצהיר תשובה על-פי הצו שהוצא.

על-כן נבקשכם לשקול מחדש את עמדתכם.

יהיה זה מצער ביותר אם בדו"ח כזה לא תובא עמדתכם ולא תימסר
לנו גירסתכם לגבי העובדות הנכללות בדו"ח.

כאמור, לאחר בדיקת הסוגייה שהועלתה על-ידכם, בכוונתנו
לפרסם הדו"ח ככל מקרה ויחד עם זאת נהיה בהחלט מוכנים
להקשיב ולדון בכל טענה מנומקת של השפעה על הליכים שתהיה
מבוססת על פרק זה או אחר בדו"ח.

בברכה,

11108
זהבה גלאון,
מנהלת בצלם.

חוות דעת של ד"ר יצחק וינוגרד על פגיעות קליע פלסטיק.

הגרוץ: חוות דעה רפואית בנושא יכולת הפגיעה של קליע פלסטיק

באופן עקרוני, כדור הפלסטיק זהה בכל מאפייניו לכדור של החמושה רגילה, לבר מחקליע עצמו העשוי מחומר פלסטיק עשוי. אם כדור הפלסטיק ניהן ליריה סבל רובה כפעם. שורכו כ-12 ס"מ, מחירום יציאהו מהלוע, 256 קס"מ. ¹⁷⁵⁵⁶ ¹⁷⁵⁵⁶ יכולת החריירה של שקליע יורדט יחסיט לקליע שמתח, בגלל עשיתותו הפחותה. יחד עם זאת, בוכרה יכולת החריירה, ככל ששווח הירי מתקצר. 70 מטר, נחשב כ"שטח הבטוח". בטווחים שלו סין הקליע מסוגל לחזור לרקעה קצם. (ירי הסוגע ברגלים בטווחים שלו נחשב לפחות קטלני).

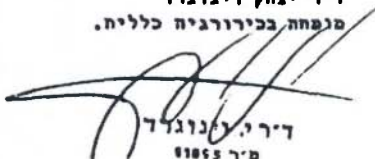
הפגיעה של הקליעים השוגים הגמציאט היום בשמוש מתבטאת על הקקרון של החדרה גוף זר בעל אנרגיה עצמיה גבוהה לחוף גוף הנפגק. כחוצאה מפגיעה כזו נגרמים: א. גזע פירי לרקמה שבה הקליע חודר פו עובר. ב. רימות וסיבור רפ כחוצאה מפגיעה בכלי רט. ג. יצירה והוס רקסטי מקומי שיכול להתפשט לזהוס כלילי של הגוף (Sepsis).

שצעה קטלניה מחגרום למוחו של הנפגע יכולה להגרם כחוצאה מאחד פו יוחר מגורמים אלו. בפגיעתו של הקליע פלסטיק כחוצאה פירי בשווח עפר, מחקיםים כל הגורמים המוזכרים, אך גם פגיעה ששווח רחוק יכולה להיות מסוכנת ביותר.

כדורי הפלסטיק נמצאים בשימוש של הצבא האנגלי משנות ה-70 ועד היום. הם גרמו באופן וראי למוחם של חללים רביש בקרב האוכלוסייה האיריה. לפי דווח רשמי של המשטרה הבריטית, 13 מקרי שווח, אם כי השטער האמיתי הוא הרבה יוחד גבוה. הפרלמנט האירופי הצביע כבר פעמיים נגד השימוש כאמצעי זה לפיזור המגנות, בקבקו שכדור פלסטיק הינו החמושה קטלניה.

לאור זאת, אני ברעה שקליע הפלסטיק הוא בקל יכולת קטלניה פיריה בירי מטווחים קצרים. בירי מטווחים של למעלה מ-70 מ' יש פוטנציאל לפגיעה קטלניה מאוחרת (שטער ישים לאחר הפגיעה), כחוצאה מהחששותו של זהוס מקומי ויצירה וחוס כלילי שבהקער שיטול יחודי שפתיים באחוז המוחה ככוהה.

ד"ר יצחק וינוגרד
מנחה בכירורגיה כללית.

ד"ר י. וינוגרד
מ"ר 81025

חוות דעת של הרופאים פרופ' עמנואל תיאודור, ד"ר רלף גוגנהיים, ד"ר אחמד טיבי וד"ר אלן ריכטר, על פגיעות קליעני פלסטיק.

חוות דעת

חוות הדעת שלהלן מתבססת על עדויות ושיחה שנערכה ביננו לכין הצוות הבכיר של ביה"ח "אל-איתחאר" בשכם. בבית-חולים זה אושפזו פצועים שנפגעו מקליעי פלסטיק. הצוות כלל את מנהל בית-החולים ר"ר אל-מצרי המשמש גם כמנהל המחלקה הכירורגית, ר"ר בראברה עפ"ף, רופא מרדים וד"ר עוסאמה בישטאווי כירורג בכיר.

במהלך השיחה ראינו צילומי רנטגן של פציעות בחזה ובגפיים שנגרמו מכדורי פלסטיק. צילום ישיר של הקליע, שנעשה על-פי בקשתנו, בהשוואה לקליע רגיל, הצביע על כך שגם קליע הפלסטיק אטום לקרני רנטגן.

כמו-כן ראינו 14 קליעי פלסטיק שהוצאו בניתוח מגופם של מנותחים. חלק מהקליעים נותר שלם וחלק אחר קיבל עיוות במהלך הפגיעה. העדויות שגבינו מצביעות על העובדות כדלהלן:

1. בשכועות האחרונים התרכו המקרים של פצועים עם חור כניסה בלבד, ללא חור יציאה. בחלק מן המקרים הללו המדובר בקליע פלסטיק שגרם לפגיעה.
2. פצועי קליע פלסטיק נזקקים לפחות מנות דם מפצועי קליע רגיל.
3. קליע הפלסטיק גורם פחות לריסוק עצמות ולפחות מקרי שיתוק מקליע רגיל. הנזק מקליע זה הוא מקומי והוא קטן מזה של קליע החודר במהירות לוע גבוה וגורם לפגיעה ברקמות הרחובות ממקום הכניסה. ככלל הפגיעה מקליע הפלסטיק פחות חמורה.
4. אולם, יש לציין שכיכולתו של קליע הפלסטיק, למרות הנאמר בסעיף 3, לחדרר כל רקמה. גם אם פגיעת הפלסטיק פחות חמורה מן הפגיעה הנגרמת מן הקליעים הרגילים, זוהי עדיין פגיעה חמורה מאוד. הקליע מסוגל לפגוע באיברים הפנימיים וכפי שאירע במקרים שאושפזו בביה"ח "אל-איתחאר" פגע הקליע

- בכבוד, במעיים, בטחול ובכלי הדם. למותר לציין שפגיעה כזו עלולה להיות קטלנית.
5. ביה"ח "אל-איתחאד" שלח לביה"ח "אל-מוקאסר" בירושלים המזרחית 4 מקרים של פציעות מוחיות שכלל הנראה נגרמו על-ידי כדורי פלסטיק.
6. אין באפשרותינו לאמור את מספר הנפגעים באיזור הצפוני של הגדה המערבית אותו משרת ביה"ח הנ"ל משום החשש של ניהול רישום פומבי ובשל המנעות חלק מן הפצועים מלהגיע לביה"ח אין נתונים מהימנים שמאפשרים לנו לדעת את המספר הכולל של פגועי קליעי הפלסטיק.
7. מכלל הפצועים 75% נפגעו באיזור הגפיים התחתונות, 20% באיזור הבטן ו-5% באיזור החזה (כולל ראש).
8. אנו סבורים שיש צורך לתת פומבי להרכב החומרים המדויק של קליע הפלסטיק.

פרופ' תיאודור עמנואל

ד"ר רלף גוגנהיים

ד"ר אחמד טיבי

ד"ר אלי ריכטר

תצהיר של חייל המילואים סמל-ראשון יואב עברון, שנמסר לעו"ד אביגדור פלדמן.

16.5.89

מטרת תצהיר זה להראות שהשימוש בכדורי פלסטיק כיום אינו הכרחי, נעשה הרבה פעמים בניגוד להוראות ויוצר חוסר בהירות ביחידות. חוסר הצורך בכדורי פלסטיק מתחדד עקב הכנסתו לשימוש של רובה הגומי, שיתואר להלן.

הוראות השימוש בכדורי פלסטיק בעיקרון הן: ירי מעל 70 צטר לכיוון הרגליים, ע"י קצין או מש"ק שהוכשר לכך. מטרת השימוש בכדורי פלסטיק משתנות מיחידה ליחידה ומוגדרות ע"י המפקד ורוח היחידה. אצלנו היתה המטרה ההתחלתית ירי כלפי מסיתים ומארגני הפגנות. כשטח התבצע ירי כלפי כל זורק אבנים בהפגנה מאורגנת, מכאן שכלתי אפשרי לזהות מסיתים. לגבי הירי יש לציין 3 נקודות עיקריות:

א. עם הזמן חל סחף בנטיה ללחוץ על ההדק. סחף זה נובע מהרצון של היורה לפגוע, הדומה לרצון להכניס מיקבץ טוב. כמו כן יש יצר ציד, המקבל כאן לגיטימציה.

ב. תנאי ההיתקלות בדרך-כלל הם שטח בנוי וטווח קטן מ-70 מטר. אי לכך ירי הפלסטיק מתבצע הרבה פעמים בניגוד להוראות. כמו כן קשה לכוון לרגליים בטווח זה בדייקנות ללא כוונת טלסקופית. מכאן כנראה המספר הרב של הרוגים ופצועים קשה מירי פלסטיק.

ג. לא מתקיימים תחקירים ברמת היחידה באם התבצע ירי פלסטיק. אין ביקורת על מספר קליעי הפלסטיק ביחידה ואין הרגשת אחריות בירי כמו במקרה של ירי אש חיה. החשש היחידי הוא ביקורת חיצונית, קרי תביעה משפטית, ולא ביקורת מבצעית על הפעולה. גם החשש מביקורת חיצונית מועט ביותר.

בעת שירותי נכנס אמצעי חדש הנקרא רובה גומי. זהו צילינדר דק

המוברג על הקנה ויורה ע"י תחמיש 4 דסקיות מתכת מצופות גומי (או פחות - לפי בחירה) כאמצעות תחמיש. טווח מינימום 40 מטר ודיוק גבוה, הן 2 התכונות החשובות, מלבד שהדסקיות אינן חודרות אלא נותנות מכה עזה. נראה לי שאמצעי זה יכול להחליף את כדורי הפלסטיק, מכיוון שהוא יעיל לא פחות ואף יותר מהסיכות הבאות:

1. הטווח האפקטיבי שלו דומה לטווח ההיתקלות בזורקי אבנים.
2. הוא מסוגל לנטרל את זורקי האבנים ולאפשר לתופסם.
3. בדרך כלל הוא אינו פוצע, אם אינו נורה לעבר הראש.
4. הוא אינו יותר את רוב המשמעותיות שבשימוש בכדורי פלסטיק ומאפשר כתיבת נוהלים כדורים לשימוש, דבר אינו מתאפשר עם כדורי הפלסטיק.

יואב עברון

נגסר לידי עו"ד אביגדור פלדמן.

נספח ו'

עדותו של יובל, חייל מילואים ששירת ברצועת עזה.

יובל יצא לשירות מילואים ברצועת עזה ב-5.9.89. הגדוד שלו תודרך על-ידי איש הפרקליטות הצבאית בדרגת סרן הדברים נכתבו כמעט מלה במלה בזמן התדריך.

העקרונות הם:

1. כשאתם באים להפעיל שימוש בכוח, עליכם לפעול באמצעי המינימאלי כדי להשיג את המטרה. להשתמש במינימום כוח.
2. אם אתם נדרשים להפעיל אמצעים ברגע שהישגתם את המטרה עליכם להפסיק. (הפעלת כוח כדי לעצור, ברגע שהוא מפסיק להתנגד - תפסיקו). דוגמה: ערבי שחסם דלת לחיילי גבעתי. התגברו על ההתנגדות אך המשיכו להכות 20 דקות.
3. יש צורך להיזהר זהירות יתר כלפי ילדים ונשים כי זה גורם לתסיסה ואינטרס צה"ל הוא כמה שיותר שקט, כמה שפחות נפגעים.

הוראות פתיחה באש

יש טופס לכן. עיינו בו. הנוסח הזה הוא המחייב. יש בעייתיות של אוכלוסיה אזרחית נרחבת, נשים וילדים, כתוצאה מזה יש מגבלות שבהן עלינו לפעול.

יש ארבעה מצבים שמגיעים לירי:

1. סכנה מיידית וממשית לחיים.
 2. פיזור הפגנות.
 3. נוהל עצירת חשוד.
 4. נוהל עצירת רכב חשוד.
- ויש, כמובן מצבי ביניים.
- עליכם להפעיל את שיקול דעתכם. גם אחרי דברי, ברור שישארו שטחים אפורים.

בפרקליטות, כשמקבלים תיקי חקירה ממצ"ח, אנו מודעים היטב לתנאים הקשים בהם אתם פועלים, לחץ, מתח וכו'. אנחנו לא מדקדקים כחוט השערה, מרווח שיקול הדעת הוא די גדול. אני בסך-הכול רוצה להתריע בפני אנשים הרוצים לשחרר לחצים סדיסטיים. עוד אף אחד לא נשפט על זה שירה מ-30 או מ-50 מטר במקום 70 בלהט הפעולה. מלת המפתח היא שיקול דעת.

הסבר לארבעת המצבים שבהם מגיעים לירי:

1. זוהי הוראת הפתיחה באש הקלאסית. יורים עליך - אתה מגיב כמו חייל. יש בעיה במצבים פחות ברורים. כך, למשל, תושב המחזיק בלוק. אבל ילד בן 12 שמטיל אבן מ-200, 100 או 50 מטר, לא יכול להיחשב כמסכן את החיים.
2. זה מצב הפוך ל-1. אף אחד לא מת מקללות או צעקות. אסור לירות במצב של נשים צועקות או מקללות. המג"ד, המ"פ או משמר הגבול וכו', יכולים להחליט לפזר הפגנה ויש בידיהם אמצעים (קריאה ברמקולים, כדורי גומי, רימוני גז). המפקד מוסמך להטיל על אנשים המוסמכים לכך לירות באוויר ובאוויר בלבד. אם נפתח סכנה - המצב אחר.
3. חשוד הוא כל אדם שיש לנו יסוד סביר להניח שהוא מבצע או עומד לבצע פשע חמור, כל פעילות שקשורה בסיכון חיי אדם, רכוש הצבא, זריקת אבנים, בקבוקי תבערה, פציעה. אתם לא רשאים להיות שוטרים. גם אדם שמודיעין, שב"ב וכו' מסרו לכם מידע עליו או שראיתם אותו בכך. לא כל בעל שפם או כפיה הוא חשוד.

נוהל הפתיחה באש:

- א. קריאה
- ב. כשברור שהוא לא עוצר ומנסה לברוח - יריה אחת באוויר
- ג. יריה מהכרך ומטה בלבד

מי שזורק בקבוק תבערה ובורח - כבר לא מסוכן ואסור להרגו. החובה לעצרו. אם נניח נמצא בין סמטאות, ניתן לדלג על שלב או שניים, אך ברור שלא ניתן להרוג אדם שלא מסכן את חיי.

בעת האחרונה יש לנו כמה חידושים. צה"ל הכניס כמה היתרים חדשים: פלסטיק - ביום מש"קים שהוסמכו לכך ובלילה קצינים בלבד. רק רובים מאופסים רק כשניתן לזהות בבירור חשוד, רק בלי לסכן אנשים אחרים, רק בין 70-120 מטר. רעול פנים/עוטה מסיכה, יש אפשרות לפתוח באש פלסטיק בהתאם לאותן מגבלות.

4. יש רכב חשוד רגיל ורכב חשוד במחסום. על מי שנוסע ברכב צריך לדעת שיש מחסום. (כל הסימונים צריכים להיות). מי שמנסה לשבש את פעולות הבדיקה (לא עוצר וכו') הינו חשוד. צריכה להיות

התראה וצריך להיות כרוך שמצפים ממנו לעצור. שני שלכים:
א. קריאות

ב. יריות אל הגלגלים
כשום פנים ואופן אין לנסות להרוג את האנשים שכפנים. כרוך
שאם הוא מנסה לדרוס אז זו סכנת חיים ויש לפעול בהתאם.
רכב חשוד רגיל:
כשיש חשד שהרכב חשוד, יש לצעוק שיהיה לו כרוך שרוצים
שיעצור. אם לא - לירות בגלגלים בלבד. אין שום היתר לנסות
להרוג.

מעט מאוד חיילי מילואים סוטים מההוראות, אלה הם אנשים יותר
מבוגרים, יותר שקולים, רוצים לבצע את ההוראות ולחזור הביתה
בשלום.

אין מתמטיקה פה. הכול עניין של שיקול דעת. לא העמידו לדין מישהו
ששיקול הדעת שלו היה סנטימטר יותר מדי, או אפילו יותר מסנטימטר.
דוגמה: מג"בניקים שנכנסו לדירה שחשבו שיש בה חשוד. מצאו משפחה
אוכלת. תפסו את הבעל, זרקו אותו מהקומה השלישית ושיתקו אותו לכל
החיים. רוב הביקורת בציבור היא על מקרים כשטח האפור, יש פה בעיה
של סובייקטיביות.

06.02.14 השימוש בכלי ירייה

מטרתה של הפקודה

- א. הוראותיה של פקודה זו אינן כאות לפרס את כל הנסיבות ואת כל המקרים שבהם עלול להתעורר הצורך להשתמש בכלי ירייה. אין הן כאות במקום החוק. ומטרתן — להנחות את אנשי המשטרה כיצד עליהם לנהוג כשמתעורר הצורך להשתמש בכלי ירייה ובאילו מקרים יש צידוק לשימוש זה.
- ב. כל איש מאנשי המשטרה חייב לזכור, בבואו להשתמש בנשקו, שאם יירה באיש, עלול האיש ליהרג או להישאר בעל מום. את העובדה הזאת צריך הוא לזכור תמיד ולשגן לעצמו, ובבואו לירות, חייב הוא לשקול אם המקרה חסור עד כדי כך שיש צידוק מוסרי וחוקי לשלילת חיי אדם או להטלת מום בו. איש המשטרה חייב לנהוג בהתאפקות עד קצה גבול הסבלנות האנושית והשכל הישר. ושוב יש לחזור שאף אם יחשוב השוטר כי הנסיבות מצדיקות את השימוש בנשק, הרי עלול הדבר להיות נתון לדיון משפטי, והוא חייב להיות מוכן להצדיק את מעשהו לפני בית המשפט.

צידוק

- ג. זה הכלל: איש משטרה לא ישתמש בכלי ירייה לצורך ביצוע תפקידו, אף אם נסיבות המקרה יש בהן כדי להצדיק את השימוש בכוח. השימוש בכלי ירייה לא יהא מוצדק אלא אם ברור שאין כוון אחרים כוח אחרים כדי להבטיח את ביצוע התפקיד וכי סיכו של התפקיד מצדיק את השימוש באמצעי קיצוני זה.
- ד. השימוש בכלי ירייה עשוי להיות מוצדק במקרים מוגדרים ומיוחדים, ואלה הם: —
1. אם הותקף איש המשטרה על-ידי איש או אנשים מזוינים, וחייו בסכנה ואין דרך להצילם אלא על-ידי שימוש בנשק נגד התוקף או התוקפים.
 2. אם התקיף איש מזוין (או אנשים מזוינים) בני-אדם, שהשוטר חייב להגן עליהם, ואין דרך אחרת להתגבר על התוקפים ולמנוע אותם מלבצע את זממם.
 3. אם יש צורך לפזר המון טרוע, המבצע, או המנסה לבצע, פשעים חמורים נגד חיי אדם או נגד רכוש.
 4. לצורך מעצרו או מניעת בריחתו של איש הנאשם במעשה פשע חמור, ואין דרך אחרת לעצרו או למנוע את בריחתו.
 5. כדי למנוע את בריחתו של אסיר לאחר שנידון על עבירה מסוג פשע, אם אין דרך אחרת לעצרו או למנוע את בריחתו.
- ו. (א) אי-ציותו של נהג מכונית נמלסת להוראות אנשי משטרה הדולקים בעקבותיו או המוצבים במחסום, אין בו כשלעצמו, ככל מקרה, צידוק לפתיחה באש;
- (ב) יש לזכור, כי השימוש ברכב ללא רשות או אי-ציות להוראות שוטרי אינם מהווים עבירות מסוג פשע, ועל כן אינם מצדיקים שימוש בנשק חם;
- (ג) פתיחת אש על מכונית נמלסת תהיה לכאורה מוצדקת, אם יהיה ברור בעליל שהנסיבות החמורות המלוות את המעשה מהוות עבירה מסוג פשע.

הבהרות למושג הצידוק

ה. להלן הבהרות ודוגמות לסוגי המקרים המנויים בסעיף ר' דלעיל: —

1. לטעיף 11: — איש המשטרה חייב להוכיח שהיה עלול להיחבל קשות. עד כדי סיכון חייו. קשה יהיה להצדיק את היריות. אם היה המתקיף לבדו ולא היה מוזין; אולם אם היו המתקפים רבים. ובפרט אם היו מוזינים בכלי יזין חבלניים (כלי ירייה. מגיונות. חרבות. אלות כבדות. גרזנים וכירוב) וגיסו להשתמש בהם נגדו. הרי לא יקשה להוכיח את צדקת השוטרי, אם ירה בהם. הוא יכול גם להוכיח את צדקתו. אם הותקף בידי איש אחד מוזין בכלי ירייה; אך אם היתה בידי האיש רק אלה או מגיון. יהא חייב להוכיח שלא היה יכול להתגבר עליו על-ידי מכה בקת הרובה או באלת השוטר. או שלא יכול היה לפרוק את זינו מעליו בדרך אחרת.

תנאים יצידוק
במקרה סכנה
לחיי השוטר

2. לטעיף 21: — ראה איש משטרה אדם המנסה לפגוע או לחבל חבלה חמורה בגופו של אדם. או אם בשעה שהוצב השוטר כוקיף או כמלווה לאיש מסוים. נעשה נסיון להתנקש בחייו של האיש. ואין בידי השוטר דרך אחרת כדי לסכל נסיונות אלה. רשאי הוא להפעיל את נשקו לסיכול המזימה.

תנאים יצידוק
במקרה סכנה
לחיי אחרים

3. לטעיף 31: — כשהמק פרוץ עושה. או מנסה לעשות. את אחת העבירות כדלהלן: —

מחייחשב
המון פרוץ

(א) רצח;

(ב) התנפלות רצינית;

(ג) הצתה;

(ד) התפרצות לתוך בתים או לתוך חנויות. או הסתערות עליהם;

(ה) בל מטומה חמורה. העלולה להביא לידי הסתערות על בנו אדם או לידי התרבת רכוש;

ואין אדם ברי-סמכא שממנו יכול השוטר לקבל סקודות. ואין לפגוע דרך אחרת כדי לעצור בער ההמון הפרוץ. רשאי הוא לירות בהמון. אם היה השוטר יחידי. לפני שפתח באש. או אם היה אחראי לקבוצת שוטרים לפני שצויה לפתוח ביריות. חייב הוא לשקול את הנסיבות ולהחליט אם יש צורך כהפעלת כלי ירייה. או שמציאותו של כוח מוזיין במקום דייה לעצור בעד ההמון הפרוץ. כשהמון פרוץ הוזהר שעליו להתמסר. רשאי כל שוטר לנקום כל מעולה. שלט דעתו יהא צורך בה. נגד כל איש או אנשים בתוך ההמון הפרוץ. המסרכים להתמסר. אם מגלים אחדים מן הפורעים התנגדות נמרצת למשטרה ואין דרך אחרת להתגבר על התנגדותם. מותר לירות בהם.

4. לטעיף 41: — יריות במקרה מסוג זה יכולות להיות מוצדקות רק בתנאים כדלקמן: —

תנאים יצידוק
במקרה שי
חשע חמור

(א) המאסר היה חוקי (כלומר, כשהוצאה סקודת מאסר או שהיו קיימים התנאים החוקיים למאסרו של האיש בלי מעודה. כהתאם לסקודת סדר הרין הפלילי (מעצר וחיסום) (נוסח חדש). תשכ"ט—1969.

(ב) הפסע היה חמור. כלומר, פסע שנעשים עליו בעונש מות או במאסר העולה על שלוש שנים. כנון; רצח; נסיון לרצח. הריגת חבלה חמורה. אונס. מעשה סדום ככוח. שוד כאלמות. התפרצות לתוך בניק. הצתה.

(ג) היה חשש שאילו נמלט האיש. שוב אי-אפשר יהיה לתוספו. מוטרס אפשרות לקבוע את זהותו או מחמת האפשרות שיימלט מן הארץ.

השוטר חייב לזכור שרק אם קיימים שלושת התנאים הנ"ל יחד רשאי הוא לירות באדם. אם יתנגד איש למאסר ואפשר להתגבר עליו באמצעים אחרים. יימנע השוטר מלירות. רק במקום שקיימים שלושת התנאים הנ"ל יחד. ואי-אפשר לבצע את המאסר באמצעי כפייה רגילים. מותר להשתמש בנשק.

תנאים לצדוק
במקרה של
בריחת אסיר

5. מטרה לאיש משטרה לירות באסיר בורח. אם אין דרך אחרת למנוע את בריחתו. גם כאן התנאי הוא שתהיה העבירה חמורה. כלומר, משע שנעשים עליו במאסר העולה על שלוש שנים. אם העבירה איננה מן הסוג הנ"ל, חובה על השוטף למנוע את בריחתו של האסיר בכל אמצעי שבידו. פרט לשימוש בנשק.

פ ת י ח ה ב א ש

1. איש משטרה העומד לפתוח באש יודיע תחילה על כוונתו לעשות כן כאחת או יותר מן הדרכים כדלקמן: —
 - (א) עליידי קריאה בקול רם;
 - (ב) עליידי יריית אזהרה;
 - (ג) בכל אמצעי אזהרה אחר, המתאים לנסיבות המקרה.
2. מותר ליותר על מתן האזהרה המוקדמת, אם עלול הדבר לסכל את השגת מטרתה של הפעולה. ואלה הן, למשל, נסיבות העלולות לסכל את השגת המטרה, כאמור: —
 - (א) אם עלול מתן האזהרה לגרום סכנה מיידית לחיי איש המשטרה עצמו, או לחייו של איש אחר הפועל עמו בצוותא, או לאיש שהוא אחראי להגנתו;
 - (ב) אם עלול מתן האזהרה להביא לידי כך שהאיש המוזהר יספיק בינתיים לגרום את ההיוק שאותו רוצה השוטף למנוע עליידי הירייה;
 - (ג) אם עלול מתן האזהרה להביא לידי כך שהאיש, שקיים צדוק לירות בו, יספיק להימלט.
3. (א) בשעת פעולה המבוצעת עליידי קבוצת אנשי משטרה, לא תפתח הקבוצה באש אלא לפי סקודה שתינתן עליידי המפקד או האיש הממונה על הקבוצה;
 - (ב) הסקודה לפתוח באש תינתן לאיש מסוים, או לאנשים מסוימים, מאנשי הקבוצה, או לקבוצה כולה, הכל לפי הצורך.
 - (ג) בסקודה יש לכלול —
 - (1) את כיוון האש.
 - (2) את מספר הכדורים שיש לירות. במקרה של שימוש בנשק אבטומאטי, יש לירות יריית בודדות בלבד, אלא אם כן ניתנה סקודה מפורשת לירות אש אבטומאטית.
 - (ד) סקודה להמסיק את האש תינתן מיד לכשיספיק הצורך בה.
4. איש משטרה הנמנה עם קבוצה, כמתואר בסיסקה 3 דלעיל, ובמהלך הפעולה הוא נקלע לנסיבות המתוארות בסעיף דן, דלעיל, יוצדק אם יפעל על דעת עצמו, ללא סקודה מפורשת.

תוכנה של
הסקודה הניתנת
לקבוצה

שומר שהופרד
מקבוצתו

התכתבות בין ח"כ יאיר צבן לבין שרי הביטחון רבין ושמיר, בנושא חקירת מקרי מוות בשטחים.

חבר הכנסת
יאיר צבן

הכנסת

29 מאי, 1989

לבבוד
שר הביטחון
ח"כ יצחק רבין
הקריה תל-אביב.
אדוני השר,

להלן רשימה של תושבים פלסטיניים שנהרגו בנסיבות שלא בוררו עד תומן. בכל המקרים הללו נמסר בעתונות כי צה"ל פתח בחקירה.

1. אנג'ד האשם נאסר בן 4 מבית קאד, נורה בגבו (לפי העתונות כנראה שהיורה היה שוטר) ב-27.3.89.
2. מוחמד איסמעיל בן 20, ממחנה הפליטים אל-אמערי. לפי העתונות הגיע מת לבית החולים ב-3.4.89.
3. רפיידה חליל אבו לאבן בת 14, ממחנה הפליטים דהיישה, נורתה בראשה ב-17.4.89.
4. פארט סעיד פלחה בן 50 מג'בליה, נפצע ב-27.3.89, לפי מקורות פלסטיניים ממכות אלות, מת בביה"ח אל-מקאסד ב-17.4.89.
5. וליד נג'אג'רה בן 23 מנחלין, נפצע בראשו ב-13.4.89 בזמן לוויית הרוגי התקרית בנחאלין, מת ב-21.4.89 בביה"ח אל-מקאסד.
6. חאלד מוסא ארמילאת, בו 22 מרפיח נהרג בחאן יונס ב-25.4.89.
7. עיזאם עומר חסן, בו 8 ממחנה הפליטים טול כרם, נורה ב-26.4.89.
8. סמאר מוחמד מרעי, בו 9 ממחנה הפליטים בטול-כרם, נפצע ב-26.4.89 מכדור פלסטיק שחדר לעינו, מת ב-1.5.89.
9. מילאד אנטון שאהין, בו 12 מבית לחם נורה בלב ב-5.5.89.

10. מוחמד סמי אל-ליפתאורי, בן 17, ממחנה הפליטים כדור, נורה
בראשו ב-10.5.89.

11. מוחמד אל אדרה, בן 24 משיח' רדואן, נורה בחזה ובראש
ב-13.5.89.

12. מוחמד ג'ברין בן 45 מג'נין, לפי מקורות פלסטיניים הוכה
ע"י חיילים ונפטר בביה"ח ברמאללה, כשבועיים לאחר הארוע
ב-14.5.89.

13. מוחמד אסעד פוקהה בן 50, משוויקאת, עציר בכלא מגידו נפטר
לאחר שביתת רעב ב-16.5.89.

14. עומר יוסוף בייר, בן 42 מהכפר ג'לקמוס, נורה בג'נין (לפי
העתונות נבדקת האפשרות שנורה ע"י אזרח) ב-17.5.89.

15. היית'ם עלי עריקאת, בן 16 מאבו דיס, נהרג ב-21.5.89.

אודה לך אם תשיב לי על השאלות הבאות:

1. באילו מהמקרים הסתיימה החקירה?
2. האם נגבו עדויות מבני המשפחה ועדי ראיה פלסטיניים?
3. באילו מהמקרים הוגש כתב אישום? נגד מי? באיזו האשמה?
4. באילו מהמקרים הועמדו נאשמים לדין?

בכבוד רב

ח'כ יאיר צבן

משרד הביטחון

שר הביטחון

תקופת: אה תשס"ט
2019 2019

011

א י ש י

לכבוד
חבר הכנסת
יאיר צנו
רח בועז 15
רמת-גן 52491

שלום רב,

נחשוכה למכתבך מיום 29.5.89 בקשר לנסיבות מותם של תשוכי איו"ש ששמותיהם צוייננו במכתבך:

להלן תובא התייחסותנו בנוגע לארועים אותם ציינת, אשר היה מעורב בהם כוח צה"ל, והם נחקרים על ידי המשטרה הצבאית החוקרת. יצויין, כי חלק מן הארועים אינו נמצא בחקירת מצ"ח, והורינו לבדוק האם היתה מעורבות חיילים בארועים אלה, שאז מן הראוי להנל חקירת מצ"ח.

במקרים הכאים לא נפתחה חקירת מצ"ח:

א. נסיבות מותו של חאלד מוסא ארמילאח (סעיף 6

מכתבך.

ב. נסיבות מותו של מוחמד אל אדרה (סעיף 11)

ג. נסיבות מותו של מוחמד ג' כרין (סעיף 12)

כאמור, נאס יתברר כי אכן ישנו קשר בין הארועים שהדמו למוות לבין כוחות צה"ל - יורה ה-פצ"ר על פתיחת חקירת מצ"ח.

במקרים הכאים לא נפתחה חקירת מצ"ח, משום שהוכחו,

כי לא היה קשר בין המוות לבין פעילות כוחות צה"ל:

א. מותו של אנג'ד האסס נאסר (סעיף 2 בפנייתו)
נגרם, ככל הנראה, כעת ששהה כוח המשטרה ישראל באיזור, ומשום כן
נחקר על ידי המשטרה.

ב. מותו של עומר יוסוף בייך (סעיף 14 בפנייתו)
נגרם אף הוא שלא בידי כוחות צה"ל וללא נוכחותם באיזור כעת
הארוע, ומשום כך אינו נחקר ע"י מצ"ח.

ג. מותו של וליד נג'אג'רה (סעיף 5 בפנייתו)
נגרם, כפי שנמסר לנו בידי שוטרי מג"כ, ומשום כך אינו נחקר בידי
מצ"ח.

נסיבות מותו של מוחמד אסמאעיל (סעיף 2 בפנייתו)
נחקרו ע"י המשטרה הצבאית החוקרת, ותיק החקירה הועבר לפרקליט
צבאי לשם מתן חו"ד משפטית.

תיק החקירה כעניין נסיבות מותו של עיזאס עומר חסן
(סעיף 7) סוכס ונשלח לפרקליט צבאי פיקוד צפון, אשר הורה למצ"ח
להשלימו במספר היבטים.

נסיבות מותם של רפידה חליל אבן לבן. פארס סעיד
פלחה, סמאר מוחמד מרעי, מילאד אנטון שאהין, מוחמד סמי אל
ליפתאוי, אסעד מוחמד פוקהה, והיימס עלי עדיקאת - נחקרות עתה
ע"י המשטרה הצבאית החוקרת. תיקי החקירה טרם הועברו לפרקליטות
הצבאית לשם מתן חו"ד משפטית.

החשוכה הוכנה כעבורי על-ידי התובע הצבאי הראשי.

ב כ ר כ ה

יצחק רכין
שר הבטחון

תקרה מבוקשת

הכנסת

4 דצמבר, 1989

לכבוד
של הבטחון
החיים יצחק רבין
לשרד הבטחון, הקריה תל-אביב

נכבדי,

במכתב מיום 21.8.89 בענין מצב חקירות מקרי מוות של תושבי השטחים ציינת כי ב-3 מקרים לא נפתחה חקירת מע"ח וכי הודית לבדוק אם היתה מעורבות חילוים באירועים אלה.

המקרים להזכירם היו אלה:

1. תאלד פרימן ארשילאטי, בן 22, מרפיה, נהרג בחאן יונס ב-25.4.89.
2. מוחמד אל אדרה, בן 24, משויה רדואן נורה בחנה ובראש ב' 13.5.89.
3. מוחמד ג'ברין, בן 45 מג'נין, נפטר ב-14.5.89.

אודה לך אם תעדכן אותי אם הוחלט לפתוח בחקירת מע"ח לגבי מקרים אלה ויגם לא מדוע?

כמו כן ציינת במכתב כי ב-7 מקרים המצויינים להלן - מתקיימת חקירת מע"ח אך היא פרם הסתיימה.

- רפידה חליק אבו לבן
- סאדק סעיד פלחה
- סאדק נחמס מרעו
- מעאד אנטון שרהין
- נחמד סמו אלליפאטון
- אסעד מחמד כוסקה
- היחם עכי ערוקאת

אבקש לדעת אם בינתיים הסתיימו אלו שהחקירות, אם כן אלו מהן (בגלל תוצאותיהן).

במידה עדיין לא הסתיימו חלק מהחקירות אבקש להפנות את תשומת לבך, אלוני השרד, שפדובר במקרים שאירעו לפני למעלה משישה חודשים וכן הראוי שמקירתם אלו יודיעו.

בברכה,

ה"כ יצחק רבין

משרד הביטחון

שר הביטחון

הקריה, ת"א אדר
15 מרץ
/ק

תש"ן
1990

3000

לכבוד
חבר הכנסת
יאיר צבן
הכנסת
י ר ו של י ס

שלום רב,

כתשובה למכתבך מיום 4.12.89 ובהמשך למכתבי מיום
2.8.89 להלן השלמת התשובה כפי שקיבלתיה מהתובע הצבאי הראשי:

התייחסותנו זו לא ודון בנסיבות מותם של אנג'ד
האיש ואסר, עומד יוחף בייך ו-וליד נג'אג'רה, אשר ציינו כי לא
היה קשר בין מותם לבין פעילות הווחות צה"ל.

במקרים הכאים הודענו כי לא נפתחה חקירת מצ"ח
והעניין בבדיקה. להלן תפורטנה תוצאות בדיקה זו:

א. מוחמד ג' ברין: מבדיקתנו במשטרה הצבאית החוקרת
עולה כי מותו של המקומי שבנדון אינו נחקר היות והאיש הוכה
במהלך תהלוכה בעיר על רקע שיתוף פעולה או יריבות בין פלגים
באש"ף ללא מעורבות כלשהי של צה"ל.

ב. חאלד מוסא אמילח: (סעיף 6 במכתבך) - אחי המנוח
תוחקר ומסר כי מותו של חאלד נגרם על-ידי כח מג"ב - ורק ארבעה
חודשים מאוחר יותר ייחס את מותו לצה"ל. הנושא נבדק בשנית, ומכל
מקום נחקר על-ידי משטרת ישראל.

ג. מוחמד אל אדרה: (סעיף 11 למכתבך) הינו ככל הנראה
מוחמד עואד אל עקרא והתנהלה בעניין נסיבות מותו חקירת מצ"ח. עם
סיכומה, הועברו ממצאיה לפרקליט הפיקודי, אשר טרם הוציא חו"ד
משפטית.

להלן יובאו עיקרי חו"ד הפרקליט - שעניינה נסיבות מותו של מוחמד אסמעיל: ביום 3 אפריל 89 נכנסו כוחות צה"ל וכח משמר הגבול, למחנה הפליטים אל-עמרי, במטרה לשים קץ להתפרעויות אלימות ולהסיר מחסומי אבנים שהוקמו במקום. כוחות צה"ל הותקפו באבנים, חפצים שונים וצמיגים בוערים. כתגובה לכך השתמשו החיילים באמצעים לפיזור הפגנוח, אמצעים אלו לא הועילו ולכן בוצע ירי כדורים חיים באויר וירי קליעי פלסטיק. מחומר הראיות עולה כי מבין החיילים אשר ירו קליעי פלסטיק במטרה לפגוע במתפרעים אלימים, שניים אכן פגעו במקומיים, וזוהחה פגיעה ברבול. משניגש הרופא הגדודי לביה"ח ברמאללה לבדיקת הגופה, התברר לו כי זו נחטפה מהמקום. ככל הנראה המקומי, מוחמד איסמעיל עבד-אל חמיד באבא, נפגע ומח כחוצאה מפגיעת אחד משני קליעי הפלסטיק שנורו. נוכח חומר העדויות שבתיק, לא מצאה פרקליטת פיקוד מרכז כי החיילים חרגו מהוראות, והורחה על סגירת יק החקירה, ללא נקיטת צעדים משפטיים כנגד איש.

מחו"ד פרקליט בעניין מותו של עיזאם עומר חסן עולה כי ב-26 באפריל 89, עת פעל כח צה"ל במ.פ. טול כרם, ירה קצין 5 קליעי פלסטיק מנשקו האישי לעבר המסיתים ופגע באחד מהם. לנוכח אי ביצוע נתיחה שלאחר המוות בגופת המנוח, עקב חטיפחה - לא ניתן היה לקשר בוודאות בין הירי לבין מותו של עיזאם חסן שהיה במקום. הקצין ננזף על כי שלא קיים במלואן את ההוראות המבצעיות הנוגעות לשימוש בקליעי פלסטיק.

בחווה"ד המשפטיים בעניין נסיבות מותה של רפידה אבו לבן נקבע כדלקמן: ב 17 אפריל 89 הוטל עוצר בדהיישה. בשעת סיור צה"ל זוהחה התפרעות, והחיילים פעלו לפזרה. בשלב מסויים אזלה חתמושת הגומי ונשקפה סכנה לחיי החיילים, כתוצאה מירי אבנים ובקבוקים. אחד המפקדים ירה שני כדורי פלסטיק, אך סטה בירי זה מההוראות המבצעיות הרלוונטיות. נראה, כי אחד מקליעים אלה פגע במנוחה וגרם למתה. כיוון שעברו יותר משלושה חודשים ממועד שחרורו של הסמל, לא זן להעמידו לדין משמעתי, ובהחשב בכך שלזכותו עומדות נסיבות הירי (חתושה שחייו וחי חייליו בסכנה) והעובדה שבשלב זה אזלה חתמושת הגומי שבידו, והירי פרקליטת פיקוד מרכז למפקד הגדוד להעיר לו בחומרה על חריגתו מההוראות. יודגש, כי הפרקליטה הורחה על ההערה על אף סכנת חיים שנשקפה לכו.

בעניין מותו של פארס סעיד צאלחה הסתיימה החקירה - והתיק הועבר לפרקליט הפיקודי, אשר החזיר אותו להשלמה בעקבות הוראת החובע הצבאי הראשי.

בעניין מותו של מוחמד מרעי הוחזר תיק החקירה למטרה הצבאית החוקרת לשם השלמתו.

מילאד אנטואן שעין: מחו"ד הפרקליט בעניין נסיבות מותו עולים הפרטים הבאים: ב 5 מאי 89 הותקפו חיילי מילואים שהיו בעמדת חצפיה בבית-לחם, ע"י ירדי אבנים וחפצים שונים. מפקד החצפיה, נגד, ירה שני כדורי פלסטיק תוך חריגה מההוראות המבצעיות לשימוש בקליעי פלסטיק. יצוין כי בתיק החקירה לא נמצאו עדויות לכך שירי זה הוא שגרם למותו של שעין. לנוכח האמור לעיל, הורה פרקליט פיקוד צפון לחובע הצבאי להגיש כתב-אישום נגד הנגד בגין ענייה של שימוש בלתי חוקי בנשק, לפי סעיף 85 ל-חוק השיפוט הצבאי חשט"ו - 1955. הנגד נשפט, הורשע, ונדון ל 5 חודשי מאסר, מהם שניים לריצוי בפועל בדרך של עבודות שירות, והורדה בדיגה.

מחוו"ד הפרקליט כעניין מותו של אחמד ג' בריל עולים הממצאים הכאים: כ-17 במאי 89, הגיע סיור שיגרתי למחנה עסכר הישן. לעבר הסיור נזרקו אבנים, והיתה התקהלות של עשרות צעירים מקומיים, חלקם בלבוש "נינג'ה" וחלקם רעולי פנים. חייל אחד, שחש בסכנת חיים מיידית בשל מספר האנשים הרב, העובדה שהם הסתערו לעבר החיילים והטווח הקצר ביניהם, ירה כדור אל עבר ההמון המתפרע.

בהתחשב כתנאים שבהם פעל הסמל והסכנה הממשית שנשקפה לחייו, הורתה פרקליטת פיקוד מרכז להעמיד את הסמל לדין משמעתי בפני קצין שיפוט בכיר בדרגת סגן אלוף לפחות, בגין עבירה של שימוש בלתי חוקי כנשק, משום שסטה בירי זה מהוראות הפתיחה באש - אף שהפתיחה באש כשלעצמה היתה חוקית.

מחוו"ד פרקליט פיקוד צפון בעניין נסיבות מותו של אסעד מוחמד פוקהה עולים הפרטים הבאים:

מוחמד פוקהה היה עציר בשחוני במתקן בליאה צבאי. כ-16 מאי 89 נפטר מדום לב. מחומר החקירה שבתיק עולה כי העצורים הבשחוניים בפלוגת המנוח ובכללם הוא עצמו פתחו כשבימת רעב שנמשכה שלושה ימים ובמהלכה שתו מי מלח בלבד וסרבנו לקבל טיפול רפואי כלשהו. הרופאים שניסו להחיות את המנוח סבורים כי סיבת המות הינה דום לב כתוצאה מהתייבשות. נסיונות ההחייאה שננקטו במרפאת הפלוגה לא צלחו והרופא קבע את מותו. עוד עולה מחוו"ד הפרקליטה כי גורמי הכלא פעלו במהלך הארועים כנדרש ובהתאם לפקודות. נובח המסקנות לעיל הורה הפרקליט הפיקודי על סגירת תיק החקירה ללא נקיטת צעדים משפטיים.

ל י ד י ע ת ר

ב כ ר ב ה

יצחק רבינו
שר הבטחון

איש-צב

ירושלים, י"א בסיון התש"ן
1 ביוני 1990

לכבוד
שר הבטחון
הה"כ יצחק שמיר
משרד הבטחון
הקריה/תל-אביב

אדוני השר,

הנדון: חקירת מקרי מוות של תושבי השטחים
שלכם: ק/3000 מיום 15 במארס 1990

בהמשך להתכתבותי עם קודמך בתפקיד, מר יצחק רבין, אני מבקש להתייחס לתשובה שקיבלתי בנדון.

א. קצב החקירה - בארבעה מהמקרים אליהם התייחסתי (תאלד מוסא ארמילאת, מוחמד אל עקרא, פארס סעיד נאלחה וסאמר מוחמד מרעי) ואשר אירעו לפני שנה ויותר - לא הסתיים הטיפול. זהו פרק זמן ממושך ונשאלת השאלה, אם התמשכות החקירה והבדיקה המשפטית נובעת מכך שהחקירה היא אינטיסיבית ומאומצת ומתוך נסיון למצוא ראיות נוספות או שמא מסחבת והזנחה.

ב. הסתמכות על עדויות חיילים בלבד - באף אחת מחוות הדעת המשפטיות שצוטטו במכתב לא היה איזכור לעדים פלסטיניים שנחקרו. אודה לך אם תפרט עבורי לגבי כל אחד מהתיקים שהסתיימו - באלה מהם נעשו מאמצים לאתר עדי ראיה פרט לחיילים המעורבים, באלה מהם, אכן, נגבו עדויות פרט למעורבים ובאלה מהם היו בין העדים גם תושבים פלסטיניים?

הרושם המתקבל למקרא המכתב הוא שחוות-הדעת המשפטיות מבוססות למעשה על עדויותיהם של חיילים בלבד, מבלי להפחית מערכן וחשיבותן של עדויות החיילים, נראה שהעדר עדויות של עדי ראיה נוספים מנע, למעשה, קישור ודאי של חיילים חשודים לירי שהביא למותם של ההרוגים ולפיכך נמנע גם מיצוי הדין עם מי שקיפד חי אדם, ללא צידוק מלא.

אבקש לדעת גם מהן ההנחיות הניתנות לחוקרי מצ"ח לגבי גביית עדויותיהם של עדי ראיה ואילו צעדים נוקטים חוקרי מצ"ח על מנת לאתר עדי ראיה פלסטיניים?

ג. יחס מקל כלפי חיילים שחרגו מהוראות והביאו למות בני אדם.

עונש המוטל על חייל שחרג מהוראות (ועל אחת כמה וכמה אם גרם בכך למות) נועד לא רק להעניש אותו חייל אלא גם להרתיע חיילים אחרים ולהבהיר בכך פומבית מהי עמדת צה"ל כלפי חריגות כאלו.

העונשים שהוטלו על החיילים במקרים שלפנינו - נזיפה, הערה, חודשיים מאסר בפועל בדרך של עבודות שירות והורדה בדרגה - אינם תואמים את חומרת העבירות שבהן מדובר ואין בהם כדי להרתיע - באופן משמעותי.

זאת ועודף העבירות בהן הואשמו החיילים במקרים שלפנינו - כמו במקרים רבים נוספים - פחותות באופן משמעותי מהעבירות שביצעו בפועל. באופן מיוחד אבקש להסביר לי, אדוני השר, מהם השיקולים שהניעו להעמיד לדיון נגד בצבא ההגנה לישראל שירה והרג ילד בן 12, על עבירה של "שימוש בלתי חוקי בנשק" בלבד?

ד. הסקת מסקנות לגבי כדורי פלסטיק.

לפחות בחמישה מהמקרים במכתב (מוחמד איסמעיל, עיזאם עומר חסן, רפיידה אבו לבן, סאמר מוחמד מרעי, מילאד אנטואן שאהין) נפגעו המנוחים מירי קליעי פלסטיק, שלפי דברי האלוף אהוד ברק בתצהיר לבג"צ אמורים - בשימוש נכון - להיות תחמושת בלתי-קטלנית.

לפחות בשלושה מהמקרים נמצא שחיילים חרגו מהוראות הירי. נראה, אם כן, אחת מן השתיים: או שהוראות הירי אינן מתאימות למצבים בהם פועלים החיילים, או שכדורי הפלסטיק אינם בלתי-קטלניים כפי שהם אמורים להיות?

כך או כך, יש לפעול להסקת המסקנות העולות ממקרים אלה, שאינם אלא מידגם. המספר הגבוה של הרוגים מכדורי פלסטיק מצביע חד-משמעית על קטלניותם ומבהיר את הצורך להפסיק לאלתר את השימוש בתחמושת זו.

ה. לסיים אבקש להתייחס לכמה שאלות ספציפיות הנוגעות למקרים בהם מדובר:

מוחמד איסמעיל אל תמיד באבא - לפי המכתב: "מחומר הראיות עולה, כי מבין החיילים אשר ירו קליעי פלסטיק במטרה לפגוע במתפרעים אלימים, שניים אכן פגעו במקומיים". האם זוהי מוחמד איסמאיל כאחד המתפרעים האלימים?

עיזם עומר חסן - כיוון שעל פי חוות-הדעת של הפרקליט לא היתה גופת המנוח בידי צה"ל ולא ניתן לבצע נתיחה, היה על מצ"ח להסתמך על עדויות עדי ראיה והקצין היורה. כמה עדי ראיה נחקרו? האם נחקרו פלסטינים שהיו עדי ראיה לאירוע? אילו נסיונות נעשו להשיג את הגופה ולבקש צו בימ"ש לנתיחה? מי דן את הקצין ומי נזף בו? מדוע לא הועמד הקצין למשפט צבאי?

הנגד שקושר להריגתו של מילאד אנטואן שאהין הואשם בשימוש בלתי-חוקי בנשק, אף שבתיק החקירה, לפי חוות דעת הפרקליט "לא נמצאו עדויות לכך שירי זה הוא שגרם למותו של שאהין". גם במקרה הריגתו של עיזאם עומר חסן, אנו למדים שהיתה חריגה מהוראות השימוש בקליעי פלסטיק, ממש אותה חריגה שככל הנראה הביאה למותו של שאהין. מדוע במקרה אחד הוחלט להסתפק בנזיפה ובמקרה אחר הוחלט להעמיד לדיון צבאי?

רפיידה אבו לבן - מדברי עדי ראיה שראו את הגופה, ולפי תעודה

רפואית שבידי, עולה שהילדה נהרגה מקליע שנכנס לראשה מאחור ויצר חור בקוטר של 6 ס"מ. מידע זה מצביע על כך שהיא נורתה מטווח קרוב. כיצד מתיישרים מימצאים אלה עם הטענה שהחיל סטה מההוראות ועם הטענה שנשקפה סכנה לחיי החיילים? אודה לך, אדוני השר, אם תשיבני מה היה על פי תיק החקירה המרתק ממנו נורתה רפיידה אבו-לבן?

מחוות הדעת המשפטית עולה, כי הקצב האיטי של הטיפול בתיק מנע העמדתו לדין משמעתי של החייל שסטה מההוראות. מה גרם להתמשכות החקירה ומדוע לא זורזה החקירה כאשר הסתבר שהתמשכותה עלולה להוביל לאי-מצוי הדין? מדוע לא הועמד החייל למשפט צבאי אם, אכן, חלף פרק הזמן שבמהלכו ניתן היה להעמידו לדין משמעתי?

ההודעה הראשונית של צה"ל קבעה כי לצה"ל לא היה קשר למותה (למשל: דבר 19.4.89). כעת מסתבר שמותה אכן נגרם על ידי חיילי צה"ל. האם ננקטו צעדים נגד מי שאחראי להודעה המטעה? האם הוסקו מסקנות כלשהן במגמה למנוע בעתיד פרסום הודעות מטעות כאלה, הפוגעות באמינותו של דובר צה"ל לא פחות משהן פוגעות ברגשות משפחת ההרוג?

אודה לך מאוד אם תשיבני בהקדם האפשרי על השאלות הכלולות במכתב זה.

בברכה,

ח"כ יאיר צבן

לוטה: מסמכים רפואיים,
רפיידה חליל אבו לבן.

דו"ח בר צה"ל
ענף הסברה
ח' תמוז תש"ן
1 ביולי 1990

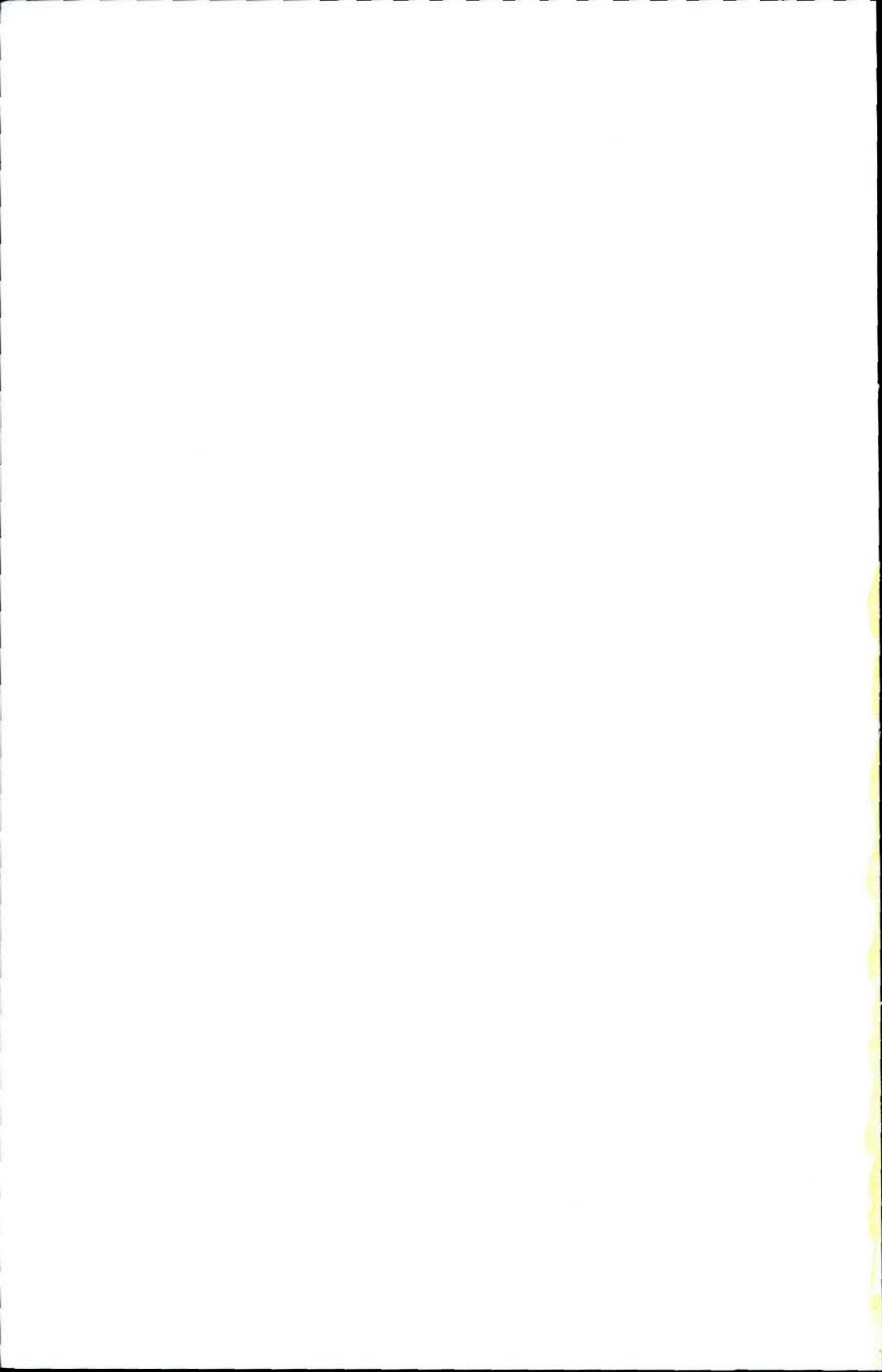
"בצלם" - זהבה גלאון

הנדון : דו"ח הוראות פתיחה באש

שכום רב,

1. הדו"ח שבנדון, שהעברתם לעיוננו רצוף אי-דיוקים רבים. אנו דוחים בתוקף את האשמות שהועלו נגד צה"ל בככל ודובר צה"ל בפרט, ומתייחסים בחומרה רבה לסגנונו המתנשא, המפליג והחד משמעי.
2. דובר צה"ל עונה בצורה עניינית ומורחבת על כל טענה ונושא שמועכים על-ידכם או ע"י גופים אחרים. התשובות ניתנות לאחר בדיקה מעמיקה אצל הגורמים הצבאיים.
3. גם לנושאים שמועכים כדו"ח זה, יש בידינו תשובות ענייניות ומורחבות. אולם, כפי שנמסר לכם בעל-פה, לא נתייחס כדו"ח, כיוון שאעמדו המשפטי של נושא "הוראות הפתיחה באש" הוא בכחינת "סוביודיציה" (בהיותו תכוי ועומד בפני בג"ץ).
4. דובר צה"ל ישמח להשיב, ובאריכות, לארגון "בצלם" בנושא הנדון, אם תחייבו שלא יופר עקרון הסוביודיציה. כלומר, אם תקבלו על עצמכם להפיץ הדו"ח רק לאחר מתן פסק הדיו של בית הדיו הגבוה לצדק.

בברכה,
אריק גורדיו, סא"ל
רע"ו הסברה

"בצלם", מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים, הוקם בפברואר 1989 על-ידי גוף רחב של משפטנים, רופאים, אנשי רוח, עיתונאים, אנשי ציבור וחברי-כנסת.

"בצלם" שם לו למטרה לתעד ולהביא לידיעת קובעי המדיניות והציבור הרחב את הפרות זכויות האדם בשטחים, ולהילחם בתופעת ההדחקה וההכחשה שפשתה בחברה הישראלית.

"בצלם" אוסף מידע – מהימן מפורט ומעודכן – על המתרחש בתחום זכויות האדם בשטחים, עוקב אחרי כל שינוי במדיניות, ומעודד ומסייע להתערבות בכל מקרה אפשרי. את עבודת המרכז מלווה שדולה של עשרה חברי כנסת מסיעות שונות. "בצלם" מעמיד את כל המידע שבידיו לרשות כל יחיד או גוף המבקש להשתמש בו.

"בצלם" הוקם מתוך מחוייבות ודאגה לביטחונה ולזהותה ההומניסטית של מדינת ישראל. המחויבות והדאגה הללו ניצבות מאחורי כל פעולות המרכז והן הטעם והבסיס לקיומו.